

**T.C.
ADNAN MENDERES ÜNİVERSİTESİ
FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
TARIM EKONOMİSİ ANABİLİM DALI
2017-YL-009**

**TARIMSAL DANIŞMANLIK HİZMETİNİN
TARIMSAL ÜRETİM ÜZERİNE ETKİLERİNİN
ANALİZİ: BALIKESİR İLİ ÖRNEĞİ**

Hakan İMAMOĞLU

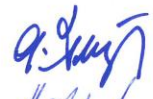
Tez Danışmanı:

Doç. Dr. Ferit ÇOBANOĞLU

AYDIN

T.C.
ADNAN MENDERES ÜNİVERSİTESİ
FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE
AYDIN

Tarım Ekonomisi Anabilim Dalı Yüksek Lisans Programı öğrencisi Hakan İMAMOĞLU tarafından hazırlanan “Tarımsal Danışmanlık Hizmetinin Tarımsal Üretim Üzerine Etkilerinin Analizi: Balıkesir İli Örneği” başlıklı tez, 20 Nisan 2017 tarihinde yapılan savunma sonucunda aşağıda isimleri bulunan jüri üyelerince kabul edilmiştir.

Ünvanı, Adı Soyadı	Kurumu	İmzası
Başkan : Prof. Dr. Göksel ARMAĞAN	ADÜ Ziraat Fak.	
Üye : Doç. Dr. Ferit ÇOBANOĞLU	ADÜ Ziraat Fak.	
Üye : Doç. Dr. Tayfun ÇUKUR	Muğla Sıtkı Koçman Üniv. Milas Meslek Yüksek Okulu	

Jüri üyeleri tarafından kabul edilen bu (tezin türü) tezi, Enstitü Yönetim KurulununSayılı kararıyla(tarih) tarihinde onaylanmıştır.

Prof. Dr. Aydın ÜNAY
Enstitü Müdürü

T.C.
ADNAN MENDERES ÜNİVERSİTESİ
FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Bu tezde sunulan tüm bilgi ve sonuçların, bilimsel yöntemlerle yürütülen gerçek deney ve gözlemler çerçevesinde tarafımdan elde edildiğini, çalışmada bana ait olmayan tüm veri, düşünce, sonuç ve bilgilere bilimsel etik kuralların gereği olarak eksiksiz şekilde uygun atıf yaptığımı ve kaynak göstererek belirttiğimi beyan ederim.

....../....../2017

İmza

Hakan İMAMOĞLU

ÖZET

TARIMSAL DANIŞMANLIK HİZMETİNİN TARIMSAL ÜRETİM ÜZERİNE ETKİLERİNİN ANALİZİ: BALIKESİR İLİ ÖRNEĞİ

Hakan İMAMOĞLU

Yüksek Lisans Tezi, Tarım Ekonomisi Anabilim Dalı

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Ferit ÇOBANOĞLU

2017, 104 sayfa

Tarımsal Danışmanlık Hizmeti (TDH)'nin, tarımsal işletmelerde, üretim, verim ve dolayısıyla tarımsal gelir artışında önemli katkılar sunabileceği düşünülmektedir. Bu çalışmada Balıkesir ilinde, TDH'nden yararlanan ve yararlanmayan işletmeler, birçok değişken dikkate alınarak karşılaştırılmış ve karşıt durum etki değerlendirme yöntemi kullanılarak analiz yapılmıştır. Yörede, gayeli olarak belirlenmiş olan 143 işletmeyle yüz yüze anket uygulaması gerçekleştirilmiştir. 72 adet işletme TDH'nden yararlanan işletmelerden, 71 işletme ise TDH'nden yararlanmayan işletmelerden seçilmiştir. Anket çalışmaları 2014-2015 yıllarında yapılmıştır. Başlıca üretici ve tarımsal işletme karakteristiklerinin (yaş, eğitim, deneyim, hanedeki birey sayısı, arazi varlığı, hayvan varlığı vb.) belirlenmesinde, tanımlayıcı istatistikler (aritmetik ortalama, standart sapma vb.) kullanılmıştır. Yapılan etki değerlendirme analizine göre de, ortalama müdahale etkisi (ATE) değerleri incelendiğinde; tüm üreticilerin TDH'nden yararlanması durumunda, işletme başına düşen yıllık ortalama toplam tarımsal gelir, üreticilerin hiçbirinin TDH'nden yararlanmaması durumuna göre elde edilecek gelirden 4.986 ₺ daha fazla olacağı belirlenmiştir. TDH'nden (müdahaleden) yararlanmış işletmelerde, TDH'nin etkisini ortaya koyan (ATET) analiz sonuçları değerlendirildiğinde ise; TDH'nden yararlanan tüm üreticiler için, bu üreticilerin elde ettikleri yıllık toplam tarımsal gelir, bu üreticilerin (TDH'nden yararlanan) TDH'nden yararlanmaması durumunda elde edecekleri gelirden 4.972 ₺ daha fazla olduğu belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Tarımsal danışmanlık, etki değerlendirme, müdahale etkileri, tarımsal gelir, sürdürülebilirlik

ABSTRACT

THE EFFECTS OF AGRICULTURAL CONSULTING SERVICE ON AGRICULTURAL PRODUCTION: THE CASE OF BALIKESİR

Hakan İMAMOĞLU

M.Sc. Thesis, Department of Agricultural Economics

Supervisor: Assoc. Prof. Dr. Ferit ÇOBANOĞLU

2017, 104 pages

It is thought that Agricultural Consulting Service (AGS) can be represented to increase on production, yield and also agricultural income in agricultural farms. In this study, the farm groups both could be benefit from AGS and could not be benefit from AGS operated in Balikesir region are compared with many variables and the analysis is performed using by the method of counterfactual impact assessment. In this region, the survey study is carried out with 143 farms selected by purpose in the shape of face to face meeting. 72 farms from the farms that could benefit from AGS and also 71 farms from that could not benefit from AGS are selected. The survey studies are performed in 2014-2015 years. In defining essential producer and agricultural farm characteristics (age, education, experience, the number of members in household, land and animal assets etc.) descriptive statistics (mean, standard deviation etc.) are used. According to the impact assessment analysis performed, average treatment effect (ATE) investigated could declare that total average annual agricultural incomes per farm would be more than 4.986 ₺ if all the farms could be benefit from AGS compared with the circumstance that none of the farms could be benefit from AGS. In evaluation analysis of average treatment effect on the treated (ATET) identified AGS treatment in the farms that could be benefit from AGS; total average annual agricultural incomes per farm would be more than 4.972 ₺ if the same farms could not be benefit from AGS.

Key Words: Agricultural consultancy, impact assessment, treatment effects, agricultural income, sustainability

ÖNSÖZ

Yüksek lisans hayatım boyunca bana her konuda yardımcı olan ve sonsuz desteğini esirgemeyen ve aynı zamanda tez danışmanım çok değerli saygıdeğer hocam Doç. Dr. Ferit ÇOBANOĞLU hocam başta olmak üzere tüm hocalarıma,

Maddi ve manevi her zaman benim yanımda yer alan, beni yüreklendiren, destekleyen bugünlere gelmemde büyük pay sahibi olan Anneme, Babama ve eşim Ummuhan Koçyiğit İMAMOĞLU'na, ayrıca sabırla çalışmalarımın bitmesini bekleyen oğlum Mehmetan'a teşekkürü borç bilirim.

Hakan İMAMOĞLU

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY SAYFASI	iii
BİLİMSEL ETİK BİLDİRİM SAYFASI	v
ÖZET	vii
ABSTRACT	ix
ÖNSÖZ	xi
KISALTMALAR DİZİNİ	xv
ŞEKİLLER DİZİNİ	xvii
ÇİZELGELER DİZİNİ	xix
EKLER DİZİNİ	xxiii
1 .GİRİŞ	1
1.1. Konunun Önemi	1
1.2. Araştırmanın Önemi	8
1.3. Araştırmanın Amacı	12
2. KAYNAK ÖZETLERİ	14
3. MATERYAL ve YÖNTEM	19
3.1. Materyal	19
3.2. Araştırmanın Yöntemi	19
3.2.1. Verilerin Toplanmasında Kullanılan Yöntem	19
3.2.2. Verilerin Analizinde Genel Olarak Kullanılan Yöntemler	20
3.2.3. Tarımsal Danışmanlık Hizmetinden Yararlanmanın Etkisinin Belirlenmesine Yönelik Analitik Çerçeve ve Metodoloji	21
4. BULGULAR	29
4.1. Üretici ve Tarımsal İşletme Karakteristikleri	29
4.1.1. Üretici Karakteristikleri	29
4.1.2. Tarımsal İşletme Karakteristikleri	32
4.2. Tarımsal İşletme Varlıkları ve Ekonomik Büyüklükleri	33
4.2.1. Arazi Varlığı	33
4.2.2. Hayvan Varlığı	35
4.2.3. İşletme Varlıklarının Ekonomik Büyüklükleri	36
4.2.4. Tarımsal İşletmelerdeki Sermaye Değişimleri	38

4.3. Tarımsal İşletmelerdeki Birim Verim Değerleri ve İşletme Gelirleri	41
4.3.1. Tarımsal İşletmelerdeki Birim Verim Değerleri	41
4.3.2. Tarımsal İşletmelerde Elde Edilen Gelir Durumu.....	50
4.4. Üretici Amaçları.....	51
4.5. Üreticilerin Tarımsal Bilgi Düzeyi ve Başvuru Kaynakları.....	55
4.6. Üreticilerin Tarım Politikası Eğilimleri	61
4.6.1. Üreticilerin Tarım Politikası Eğilimleri	61
4.6.2. Üreticilerin Geleceğe İlişkin Düşünceleri	62
4.7. Tarımsal Desteklemelerin Üreticiler Tarafından Bilinirliği.....	63
4.8. Tarımsal Danışmanlık Hizmetinin Etkisinin Değerlendirilmesi	66
TARTIŞMA VE SONUÇ	71
KAYNAKÇA.....	80
EKLER.....	85
ÖZGEÇMİŞ	104

KISALTMALAR DİZİNİ

AB	: Avrupa Birliği
AKS	: Arıcılık Kayıt Sistemi
ATE	: Average Treatment Effect
ATET	: Average Treatment Effect on the Treated
CSA	: Assumption of Common Support
CIA	: Conditional Independence Assumption
ÇKS	: Çiftçi Kayıt Sistemine
GMKA	: Güney Marmara Kalkınma Ajansı
GTHB	: Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı
IPARD	: Instrument for Pre-Accession Assistance in Rural Development
KÖYMER	: Köy Merkezli Tarımsal Üretime Destek Projesi
Min	: Minimum
Med	: Medyan
Mak	: Maksimum
Ort	: Ortalama
OTBİS	: Organik Tarım Bilgi Sistemi
PSM	: Propensity Score Matching
SGK	: Sosyal Güvenlik Kurumu
SKS	: Su Ürünleri Kayıt Sistemi
Std.	: Standart
TARGEL	: Tarımsal Yayımı Geliştirme Projesi
TDH	: Tarımsal Danışmanlık Hizmeti
TUYAP	: Tarımsal Yayım ve Uygulama Araştırma Projesi
TÜRKVET	: Hayvancılık Kayıt Sistemi
TÜİK	: Türkiye İstatistik Kurumu
TDYB	: Tarımsal Danışmanlık Yetki Belgesi
TYDD	: Tarımsal Yayım ve Danışmanlık Desteği
TYDBİS	: Tarımsal Yayım ve Danışmanlık Bilgi Sistemi

ŞEKİLLER DİZİNİ

Şekil 1.1. Balıkesir İli TDH Alan İşletme Sayısı	11
Şekil 1.2 Balıkesir İli TYDD Miktarları	11
Şekil 4.1. TDH alan ve almayan üreticilerin arazi alım sayıları (adet)	39
Şekil 4.2. TDH alma durumuna göre makine-ekipman alımı yapan üretici sayıları	40
Şekil 4.3. TDH alma durumuna göre makine ekipman desteği miktarları (□).....	41
Şekil 4.4. Yıllar itibarıyla TDH alma durumuna göre tarımsal işletmelerde elde edilen buğday verimindeki değişim.....	42
Şekil 4.5. Yıllar itibarıyla TDH alma durumuna göre domates verimi	43
Şekil 4.6 Yıllar itibarıyla TDH alma durumuna göre ayçiçeği verimindeki değişim	44
Şekil 4.7. Yıllar itibarıyla TDH alma durumuna göre üreticilerin elde etmiş oldukları silajlık mısır verimindeki değişim.....	45
Şekil 4.8. Yıllar itibarıyla TDH alma durumuna göre üreticilerin elde etmiş oldukları zeytin verimindeki değişim	46
Şekil 4.9 Yıllar itibarıyla TDH alma durumuna göre bal verimindeki değişim.....	47
Şekil 4.10. Yıllar itibarıyla TDH alma durumuna göre kuzu eti verimindeki değişim.....	48
Şekil 4.11 TDH alma durumuna göre süt verimindeki değişim.....	49
Şekil 4.12 TDH alma durumuna göre işletme gelirleri	51
Şekil 4.13 Üretici amaçları.....	52
Şekil 4.14 TDH’nden faydalanan üreticilerin amaçları.....	53
Şekil 4.15 TDH’nden faydalanmayan üreticilerin amaçları.....	55
Şekil 4.16 Ücretsiz TDH alabileceğini bilen üreticiler	57
Şekil 4.17 Tarımsal danışmanlığa başlamada etkili unsurlar	58
Şekil 4.18 TDH’nin faydalı olduğunu ifade edenlerin oranı.....	59
Şekil 4.19 Üreticilerin en çok ihtiyaç duydukları konular	61

ÇİZELGELER DİZİNİ

Çizelge 1.1 Türkiye’de 2009-2014 yılları arasında ödenen TYDD	7
Çizelge 1.2 Türkiye’de 2015 Yılında ödenen TYDD	7
Çizelge 1.3 Balıkesir TYDD	10
Çizelge 3.1 Balıkesir ilinde ÇKS’ne kayıtlı olan ve TDH’nden yararlanan işletmeler	19
Çizelge 3.2 Çalışmada kullanılmış olan yöntem ve analizler	21
Çizelge 4.1. Üreticiler ile ilgili genel bilgiler ve özellikler	30
Çizelge 4.2 Üreticilerin tarımsal kooperatife üyelik durumu	30
Çizelge 4.3. Üreticilerin tarım dışı meslek durumu	30
Çizelge 4.4 TDH alma durumuna göre genel üretici karakteristikleri	31
Çizelge 4.5. TDH’nden yararlanma durumuna göre üreticilerin kooperatife üyelik durumu	32
Çizelge 4.6. TDH’nden yararlanma durumuna göre üreticilerin tarım dışı meslek durumu	32
Çizelge 4.7 İşletme faaliyet türleri	33
Çizelge 4.8 Çiftçilerin TDH alma durumuna göre işletme faaliyet türleri	33
Çizelge 4.9 Bitkisel ve karma işletmelerin sahip olduğu arazi varlığı	34
Çizelge 4.10 Bitkisel ve karma işletmelerin TDH’nden yararlanma durumuna göre işletme büyüklük karakteristikleri	34
Çizelge 4.11 Tarımsal işletmelerin sahip olduğu hayvan varlığının dağılımı	35
Çizelge 4.12 Tarımsal işletmelerin TDH’nden yararlanma durumuna göre hayvan varlıkları	35
Çizelge 4.13 İşletme varlıklarının toplam ekonomik büyüklüğü	36
Çizelge 4.14 TDH alan tarımsal işletmelerin sahip oldukları işletme varlıklarının toplam ekonomik büyüklüğü	37
Çizelge 4.15 TDH almayan tarımsal işletmelerin sahip oldukları işletme varlıklarının toplam ekonomik büyüklüğü	37
Çizelge 4.16 Yıllara göre TDH alan üreticilerin arazi alımları	38
Çizelge 4.17 Yıllara göre TDH almayan üreticilerin arazi alımları	38
Çizelge 4.18 TDH alan üreticilerin makine alımı	39
Çizelge 4.19 TDH almayan üreticilerin makine-ekipman alımı	40

Çizelge 4.20 TDH alan ve almayan üreticilerin yıllar itibarıyla buğdayda aldıkların verimlerin karşılaştırılması.....	42
Çizelge 4.21 TDH alan ve almayan tarımsal işletmelerde yıllar itibarıyla elde edilmiş olan domates verimlerinin karşılaştırılması.....	43
Çizelge 4.22 TDH alan ve almayan üreticilerin yıllar itibarıyla elde ettikleri ayçiçeği verimlerinin karşılaştırılması	44
Çizelge 4.23 TDH alan ve TDH almayan üreticilerin yıllar itibarıyla aldıkları silajlık mısır verimlerinin karşılaştırılması	45
Çizelge 4.24 TDH alan ve almayan üreticilerin yıllar itibarıyla zeytin için elde ettikleri verim değerlerinin karşılaştırılması	46
Çizelge 4.25 TDH alan ve almayan üreticilerin yıllar itibarıyla elde etmiş oldukları bal verimlerinin karşılaştırılması.....	47
Çizelge 4.26 TDH alan ve almayan üreticilerin koyun yetiştiriciliğinde elde etmiş oldukları kuzu eti verimlerinin karşılaştırılması	48
Çizelge 4.27 TDH alan ve almayan üreticilerin yıllara göre elde etmiş oldukları süt verimlerinin karşılaştırılması	49
Çizelge 4.28 İşletme gelirleri.....	50
Çizelge 4.29 TDH alma durumuna göre işletme gelirleri.....	51
Çizelge 4.30 Üretici amaçları	51
Çizelge 4.31 TDH’nden faydalanan üreticilerin amaçları	53
Çizelge 4.32 TDH’nden faydalanmayan üreticilerin amaçları	54
Çizelge 4.33 TDH alan üreticilerin tarımsal üretimde enformasyona ihtiyaç duyduklarında başvuru tercihleri.....	56
Çizelge 4.34 TDH almayan üreticilerin tarımsal üretimde enformasyona ihtiyaç duyduklarında başvuru tercihleri.....	56
Çizelge 4.35 Üreticilerin en çok ihtiyaç duydukları konuların dağılımı	60
Çizelge 4.36 Üreticilerin tarım politikası eğilimlerine ilişkin görüşleri.....	62
Çizelge 4.37 Üreticilerin gelecekle ilgili yönelimleri.....	62
Çizelge 4.38 Üreticilerin TDH alma durumuna göre gelecekle ilgili yönelimleri	63
Çizelge 4.39 Tarımsal desteklemelerin bilinirliği ve memnuniyet durumu	64
Çizelge 4.40 Tarımsal desteklemelerin TDH alan üreticiler tarafından bilinirliği ve memnuniyet durumu	65
Çizelge 4.41 Tarımsal desteklemelerin TDH almayan üreticiler tarafından bilinirliği ve memnuniyet durumu	66
Çizelge 4.42 TDH’nden yararlanma kararına yönelik kullanılan değişkenler	68

Çizelge 4.43 Müdahale etkisinin belirlenmesine yönelik kullanılmış olan çıktı değişkenleri.....	68
Çizelge 4.44 TDH’nden yararlanma durumuna ilişkin olarak eğilim skorlarının lojit regresyon modeli ile tahmini.....	69
Çizelge 4.45 TDH’nden yararlanmanın sağlamış olduğu ATE ve ATET değerleri.....	69

EKLER DİZİNİ

Ek 1 Tarımsal Yayım ve Danışmanlık Hizmetlerine Destekleme Ödemesi Yapılması Hakkında Tebliğ (TebliNo:2016/25).....	83
Ek 2. Anket.....	100

1.GİRİŞ

1.1. Konunun Önemi

Yaşamın her alanında gerçekleştirilen teknolojik gelişmeler tarım sektöründe de yoğun olarak yaşanmış, artan nüfusu besleyebilmek için gıda üretiminde sürekli bir artış sağlanırken, günümüz insanının çevre ve sağlıklı gıda konusundaki duyarlılığı tarımsal üretimde de yeni teknolojilerin geliştirilmesini zorunlu kılmıştır. Sonuçta; emek, sermaye ve arazi gibi üretim faktörlerinin arasına bilgi de çok önemli bir üretim faktörü olarak girmiştir (Anonim, 2007).

Teknoloji geliştirmeyi ve geliştirilen teknolojiyi çiftçisine en etkili şekilde ulaştırmayı “Ulusal Tarım Politikasının” odağına yerleştirmeyen ülkelerin uluslararası arenada rekabet şansının olmayacağı herkesin üzerinde anlaşıldığı tartışılmaz bir gerçektir. Bu nedenle bilginin çiftçiyle buluşmasını sağlayan “Tarımsal Yayım” Ulusal Tarım Politikasının en önemli bileşenlerinden birisidir. (Anonim, 2007). Şu konu da belirtilmelidir ki; bir ülke tarımsız, tarım da tarımsal yayımsız düşünülemez (Anonim, 2011).

Öncelikle olarak “Tarımsal Yayımın” tanımlanmasının oldukça önemli olduğu düşünülmektedir. Tarımsal yayım; tarımsal üretimi artırmak ve tarım politikalarının şeffaflığını sağlamak amacı ile modern ve bilimsel çalışma teknolojilerinin araştırma ve sonuçlarını, üreticinin kullanabileceği formlara uyarlamak şeklinde tanımlanabilmektedir (Çınar, 2009).

Ayrıca yine tarımsal yayım, tarım alanında ortaya çıkan yeni bilgi, teknik ve araçlar konusunda çiftçilerin eğitilmesi, bilgilendirilmesi, onlara bu yeni bilgi teknik ve araçların eğitimsel bir süreç içerisinde benimsetilmesi çalışmaları olarak da açıklanabilmektedir. Böylece onların ekonomik, sosyal ve kültürel açıdan kalkınmalarına yardımcı olmak şeklinde bir diğer tanımlama yapılması da mümkün olabilmektedir (Yavuz, 2000).

Bu iki tanımdan da anlaşıldığı üzere tarımsal yayımın başlıca amaçlarının, üreticilerin ekonomik yönden kalkınmalarına yardımcı olmak ve tarım politikalarının şeffaflığını sağlamak olduğunu söylemek mümkündür. Zaten tarım politikalarının amaçlarından biri olan üretici gelirlerinin artırılması da, tarımsal verimliliğin artırılması ile mümkün olacaktır. Tarımsal verimliliğin artırılmasında

tüm dünya genelinde kullanılan en önemli enstrüman tarımsal yayım ve tarımsal danışmanlık hizmetleridir (Yavuz, 2000).

Tarımsal yayım geniş olarak düşünüldüğünde, tarımsal ve kırsal kalkınma sürecinde birçok amacı gerçekleştirebilir. Tarımsal yayımın temel amacı, kırsal alanda yaşayan insanların yaşam düzeylerini yükseltmelerine yardımcı olmaktır. Yayım politikasının amaçları genellikle her ülkenin tarım politikası ve kalkınma amaçlarıyla doğrudan ilişkilidir. Bu amaçlar koşullara göre değişebilmektedir. Örneğin, Türkiye’de yayım politikasının genel amacı, tarımsal ürünlerin üretim ve verimliliğini arttırmak iken, bazı ülkelerde amaç gıda güvenliğini sağlamak veya sürdürülebilir üretimi gerçekleştirmek olabilmektedir (Çukur, 2007).

Tarımsal Yayım ile enforme edilmeyen ,maliyet ve karlılık hesapları yapılmayan, marka olmanın sadece sanayi sektörüne has bir durum olduğu sanılan tarımsal işletmelerde, bu değişimlerin yaşanması için öncelikle, tarımsal danışmanlık anlayışının söz konusu gelişmeler ışığında kendini değerlendirmesi ve yeniden yapılandırması bir zorunluluktur (Sever, 2013).

Dünyada tarımsal yayım hizmetlerinin sunumu devlet, tarımsal örgütler, özel sektör, meslek kuruluşları ya da bu kuruluşların birleşmesi halinde gerçekleştirilebilmektedir. Ancak az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelere, tarımsal yayım hizmetinin sunumu, genellikle devlet tarafından yürütülmektedir (Tunalıoğlu ve Çınar, 2013).

Türkiye’de tarımsal yayım tarihçesine bakıldığında tarımsal yayım ve danışmanlık çalışmaları, 1838 yılında bazı Avrupa ülkeleri ile olan ticari anlaşmalar sonucunda başladığı bilinmektedir (Anonim, 2012a). 1943 yılında, o zamanki adıyla Ziraat Vekâleti bünyesinde kurulan Tarımsal Yayım ve Tarımsal Sulama Genel Müdürlüğünün kurulması ile (Yavuz, 2000) kamu tarafından çiftçilere ücretsiz olarak sunulmaya başlanmıştır.

1980’li yıllara gelindiğinde Proje Bazlı Tarımsal Yayım Yaklaşımları (Çorum - Çankırı Kırsal Kalkınma Projesi (KKP), Erzurum KKP, Muş-Bingöl KKP vb. gibi) ile önemli gelişmeler kaydedilmiştir (Yavuz, 2000).

1984 yılında Tarımsal Yayım ve Uygulama Araştırma Projesi (TUYAP) kamu yayımında aksayan bazı yönleri düzeltmek amacıyla yapılan ilk müdahaledir. Yine

Köy Grup Ziraat Teknisyenliği ile Eğitim ve Ziyaret Yaklaşımını kullanarak aksaklıklar giderilmeye çalışılmıştır (Artık, 2012).

Ancak 2000’li yıllara gelindiğinde tarımsal danışmanlık ve tarımsal yayım hizmetlerinin sadece kamu tarafından değil özel olarak da verilmesi gerektiği düşünülmeye başlanmıştır. Bu yaklaşımla KÖYMER yani Köy Merkezli Tarımsal Üretime Destek Projesi hayata geçirilmiştir.

Daha sonra Tarım ve Köyişleri Bakanlığı ‘Köy Merkezli Tarımsal Üretime Destek’ ya da kamuoyunda bilinen adıyla “1000 köye 1000 Tarım Gönüllüsü” projesini uygulamaya geçirip üç yıl süreyle uygulamıştır. Bu projede Ziraat Mühendisleri ve Veteriner Hekimler üreticilerin refah seviyesini yükseltebilmek amacıyla danışmanlık hizmeti sunmuşlardır. Ancak bu proje 31 Aralık 2006 tarihinde sona ermiştir (Derman, 2010). Köy Merkezli Tarımsal Üretime Destek Projesinden elde edilen deneyimler ışığında, yayım hizmetlerinin daha aktif ve verimli bir şekilde köy ve beldelerde yürütülmesini sağlamak amacıyla 01 Ocak 2007 tarihi itibarıyla “Tarımsal Yayımı Geliştirme Projesi (TAR-GEL)” uygulamaya konulmuştur (Toktaş, 2010).

Tarımsal danışmanlığın kısmen de olsa kamudan özele devredilmesi sağlanamamıştır. Türkiye genelinde tarımsal yayım faaliyetlerini etkinleştirmek ve bilginin doğrudan çiftçiye zaman ve mekân sınırı olmaksızın ulaşabilmesini sağlamak amacıyla 81 ilde 2500 adet “Çalışma Bölgeleri” oluşturulmuştur. Söz konusu çalışma bölgelerine, yörenin tarımsal yapısı, potansiyeli ve ürün desenleri dikkate alınarak 1769 Mühendis, 731 Veteriner Hekim olmak üzere toplam 2500 sözleşmeli personel istihdamı yapılarak, bu personel Tarım ve Köyişleri Bakanlığı bünyesinde çalışmaya başlamıştır (Çakmak, 2010).

18 Nisan 2006 tarihinde Resmi Gazetede yayınlarak yürürlüğe giren Tarım Kanunun Çiftçi eğitimi, yayım ve danışmanlık hizmetlerini düzenleyen 9. Maddesinde belirtilen “*Bakanlık; tarım, çiftçi eğitimi ve yayım faaliyetlerinde, sivil toplum örgütleri, özel sektör kuruluşları ve serbest danışmanların görev almasını sağlamak için gerekli düzenlemeler yapar, bu kuruluş ve kişileri teşvik eder, çalışma esaslarını belirler ve denetler. Çiftçi eğitimi, özel yayım ve danışmanlık hizmetleri çalışma esas ve usulleri ile ilgili diğer şartlar Bakanlıkça çıkarılacak yönetmelikle belirlenir.*” hükmü ile tarımsal danışmanlık hizmetleri kamu tekelinden çıkarılmıştır.

08 Ekim 2006 yılında 26283 sayılı Resmi Gazetede yayınlanan Tarımsal Yayım ve Danışmanlık Hizmetlerinin Düzenlenmesine Dair yönetmelik ile işleyişinin nasıl olacağı yasal olarak belirtilmiştir. Bu değişiklikle artık Tarımsal Yayım ve Tarımsal Danışmanlık hem kamu, hem sivil toplum kuruluşları, hem de şirket veya şahıslar tarafından yapılabilir hale gelmiştir. Tarımsal Yayım ve Danışmanlık Hizmetleri Uygulama Esasları ile de tarımsal danışmanlık yetkisi verilen serbest tarım danışmanı, ziraat odası, üretici birlikleri, şirketler ve tarımsal dernek/vakıfların yetkilendirme şartları ile çalışma hususları düzenlenmiştir. Yetkilendirmenin başladığı 2007 yılından itibaren 399 üretici örgütüne, 239 ziraat odasına, 17 derneğe, 260 şirkete, 546 serbest tarım danışmanına olmak üzere toplamda 1461 kişi/kuruluşa tarımsal danışmanlık yetkisi verilmiştir (Gülkök, 2015).

2006 yılı itibari ile sertifikalı tarım danışmanlığı uygulamasına geçilmesi ile nitelikleri uygun personelin seçimi için merkezi olarak 2010 yılından itibaren yedi sınav yapılmış ve 7.186 kişiye tarım danışmanı, 941 kişiye de tarım yayımcısı sertifikası verilmiştir. Toplamda 12.010 kişiye tarım danışmanı, 3263 kişiye tarım yayımcısı sertifikası verilmiştir. Sertifikalandırılan tarım danışmanlarının 169'u lise mezunu, 2.531'i ön lisans mezunu, 9.310'u lisans mezunudur. Tarımla ilgili söz konusu lisans mezunlarının 8.248'i mühendis iken 1.062'si veterinerdir (Gülkök, 2015).

Ancak ülkemizin tarımsal profili, genel olarak üreticilerin maddi imkânları belirli bir ücret ödeyerek tarımsal yayım ve danışmanlık hizmetleri almaları konusunda yeterli gelmemiştir. Yönetmeliğin yayınlandığı 08 Ekim 2006 yılı ile 2009 yılları arasında istenilen düzeyde gelişme göstermemiştir.

2009 yılında yayınlanan ve Tarımsal Yayım ve Danışmanlık Hizmetlerinin gelişmesi açısından önemli bir gelişme olan Tarımsal Yayım ve Danışmanlık Hizmetlerinin desteklenmesi hakkındaki Tebliğ ile yeni bir döneme girilmiş olduğu düşünülmektedir. 21 Mayıs 2009 tarihinde, o zamanki adı ile Tarım ve Köyişleri Bakanlığı tarafından yayınlanan Tebliğ ile tarımsal danışmanlık hizmeti satın alan ve belirtilen koşullarda başvuran üretici veya tarımsal işletmelere 225 □ destekleme ödenmeye başlanmıştır. Destekleme ile ülkemizde 707.625 □ destekleme ödemesi yapılırken, Balıkesir'de ise hiç başvuru olmuş ve destekleme ödemesi yapılamamıştır.

Ancak 2009-45 sayılı Tebliğde desteklemelerin üretici veya tarımsal üreticilere verilmesi hükmü, özellikle tarımsal danışmanlık hizmeti veren kişi veya kuruluşlar ile üreticiler arasında maddi problemlerin çıkmasına sebep olmuştur. Verdikleri hizmetin bedelini üreticilerden alamayan tarımsal danışmanlık firmaları, zor durumda kalarak, bir kısım faaliyetlerine son vermek zorunda kalmıştır.

Söz konusu Tarımsal Yayım ve Danışmanlık Hizmetlerinin Desteklenmesi Tebliğinde belirlenen (Madde 5);

- Örtü altında en az üç dekar alanda üretim yapmak,
- Bağ-bahçede en az on dekar alanda üretim yapmak,
- Tarla ziraatında; kuruda en az yüz dekar veya yarısından fazlası kuru olmak kaydıyla kuru ve sulu toplam en az yüz dekar, suluda en az elli dekar alanda üretim yapmak,
- Hayvancılıkta; süt sığırcılığı yapan işletmelerde en az onu sağmal olmak kaydıyla en az yirmi büyük baş sığır, besi sığırcılığı yapan işletmelerde en az yirmisi erkek hayvan olmak kaydıyla en az elli baş sığır ve küçükbaş hayvan yetiştiriciliğinde en az yüz küçükbaş hayvana sahip olmak,
- Arıcılıkta en az elli adet arı kolonisine sahip olmak,
- Su ürünleri üretim tesisine sahip olmak,
- Kanatlı hayvan yetiştiriciliğinde; yumurta üretiminde 5.000 adet, et üretiminde 10.000 adet ve üzeri kapasitede yetiştiricilik yapmak, gibi kriterler (Anonim, 2015c) normal işletme büyüklüklerine göre daha büyük olması, tüm işletme sahiplerinin Tarımsal Danışmanlık Hizmetleri (TDH) desteğine başvurmasını engellemektedir.

TDH'nin neredeyse tamamen desteklemelere bağlı olarak yürümesi, desteklemelerin üreticilere verilmesinden dolayı, tarımsal danışmanlara verilmeyip bu bedelin üreticinin hakkı olarak görülmesi, Katma Değer Vergisi (KDV), gelir vergisi ve banka kesintileri, tarımsal kişi ve kuruluşları farklı arayışlara itmiştir. Üreticinin destekleme bedelinin kendilerine tam ve zamanında vermeleri adına senet, mali sözleşmeler yaparak çözüm bulmaya çalışmışlardır. Bu tür uygulamalar da, üreticilerin güvenini kırdığı için çok fazla yarar sağladığı düşünülmemektedir. Tarım Bakanlığının yaptığı toplantı ve çalıştaylarda bu hususlar sıkça dile getirilmiştir.

27 Mayıs 2010 tarihinde yayınlanan 2010-21 sayılı tebliğ ile destekleme miktarının düşük olduğu yönündeki itirazlar dikkate alınarak bedel 225 ₺'den 500

□'ye çıkarılmış ancak desteklemelerin “üreticilere verilir” hükmünde herhangi bir değişiklik yapılmamıştır. Bu dönemde ülkemizde toplam olarak 10.886.000 □ tarımsal danışmanlık desteğinden faydalanma söz konusu olmuş, Balıkesir’de ise bu yararlanma 45.500 □ olarak gerçekleşmiştir.

26 Mart 2011 tarihinde yayınlanan ve 2011 yılında alınan Tarımsal Yayım ve Danışmanlık destekleme tutarlarını belirleyen 2011-14 sayılı Tebliğde de, tarımsal danışmanlık kişi veya kuruluşlarının itirazlarının giderilmesi yönünde herhangi bir değişiklik yapılmamış, destekleme tutarı da 500 □ düzeyinde tutulmaya devam edilmiştir. Bu dönemde, ülkemizde 16.689.500 □’lık tarımsal danışmanlık desteğinden yararlanma söz konusu olmuş, Balıkesir’de ise sadece 54.000 □’lık destekten yararlanma söz konusu olmuştur.

29 Haziran 2011 tarihinde yayınlanan Kanun Hükmünde Kararname ile ismi değiştirilen Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı uhdesinde 13-17 Şubat 2012 tarihleri arasında Ziraat Fakülteleri, Ziraat Odaları, Meslek Odaları, Sivil Toplum Kuruluşları, Tarım Danışmanları, Tarımsal Danışmanlık Kuruluşları ve Bakanlık yetkililerinin katılımıyla Tarımsal Yayım ve Danışmanlık çalıştay yapılmıştır. Yapılan bu çalıştay da özellikle ücret düşüklüğü, ücretlerin üreticilere ödenmesinden kaynaklanan sorunlar ele alınarak, geniş katılımlı görüş birliği sağlanmaya çalışılmıştır.

Çalıştaydan daha sonraki süreçte 12 Haziran 2012 tarih ve 2012-41 sayılı Tarımsal Yayım ve Danışmanlık Hizmetlerine Destekleme Ödemesi yapılmasını düzenleyen Tebliğin ödemeleri düzenleyen 10. Maddesinin 1. Bölümünde “*Yönetmelik ve Uygulama Esasları kapsamında tarımsal danışmanlık hizmeti alan her tarımsal işletme için, hizmet aldığı kişi veya kuruluşlara 600 □ tarımsal yayım ve danışmanlık desteği ödemesi yapılır.*” denilerek hem ücret 600 □ düzeyine çıkarılmış, hem de destekleme ödemeleri tarımsal danışmanlık hizmeti veren kişi veya kuruluşa yapılmaya başlanmıştır. Bu değişiklikle birlikte hızlı bir şekilde tarımsal danışmanlık yapan kişi ve kuruluş sayısında artış gözlenmiş ve sektör için tarımsal danışmanlık hizmetleri cazip hale gelmiştir. 14 Haziran 2013 tarihli Resmi Gazetede yayınlanan 2013/31 sayılı Tebliğ ve 04 Temmuz 2014 tarihli Resmi Gazetede yayınlanan 2014/15 sayılı Tebliğ’de bir değişikliğe gidilmediği için ödenen destekleme miktarında da yükselme devam etmiştir. 2014 yılı incelendiğinde, ödenen tarımsal yayım danışmanlık desteği (TYDD), destekleme miktarı 83.787.740 □ (Çizelge 1.2) gibi yüksek bir rakam olması konunun

önemini göstermektedir. Aynı zamanda 2014 rakamlarına göre 2.379 adet tarım danışmanı tarımsal danışmanlık sektöründe istihdam edilmektedir.

Çizelge 1.1 Türkiye’de 2009-2014 yılları arasında ödenen TYDD

Yıllar	Tarımsal İşletme Sayısı (adet)	İşletme Başına Ödeme Miktarı (□)	Toplam Destekleme Ödemesi □	Tarımsal İşletme Artış Oranı (%)
2009	3.145	225	707.625,00	-
2010	21.772	500	10.886.000,00	592,27
2011	33.379	500	16.689.500,00	53,31
2012	63.266	600	37.796.600,00	89,54
2013	111.958	600	65.720.700,00	76,96
2014	141.059	600	83.787.740,00	25,99

Kaynak: Güllök, 2015.

Çizelge 1.2 Türkiye’de 2015 Yılında ödenen TYDD

Yıllar	Tarımsal İşletme Sayısı (adet)	İşletme Başına Ödeme Miktarı □	Toplam Destekleme Ödemesi □	Tarımsal İşletme artış oranı (%)
2015 *	155.964	600	93.050.400,00	10,57

*Kesinleşmemiş rakam.

Kaynak: GTHB, 2015. Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı, Eğitim Yayın ve Yayınlar Daire Başkanlığı.

Ancak 30 Mayıs 2015 tarih ve 29371 sayılı Resmi Gazetede yayınlanan 2015/19 sayılı “Tarımsal Yayın ve Danışmanlık Hizmetlerine Destekleme Ödemesi hakkındaki Tebliğin” ilgili maddesi uyarınca “*tarımsal danışmanlık hizmeti alan tarımsal işletmelerin, hizmet karşılığı olarak tarımsal danışmanlık hizmeti sunan kişi ve kuruluşların hesabına elli (50) Türk Lirası olan bedeli yatırmalı*” kararı hükme bağlanmıştır. İlk planda çiftçilerin tarımsal danışmanlık hizmetine dâhil olmaları amaçlanırken, çiftçiler bu katkı payına itiraz ederek sözleşmeleri iptal yoluna gitmek istemişlerdir. Bu nedenle bazı tarımsal danışmanlık kişi ve kuruluşları, çiftçi adına bedeli karşılamak zorunluluğunda kalmıştır.

Ayrıca tarımsal danışmanlık hizmetleri destekleri ile ilgili süreç ve yasal uygulamalar dinamik bir süreç çerçevesinde, sürekli olarak güncellenmektedir. Bu konuda en son yayınlanmış yasal düzenlemenin oldukça kapsamlı olduğu düşünülmektedir (Ek 1.1¹)

Yine kamu tarafında ise 2016 yılı içerisinde GTHB tarafından Tarımsal İşletme Danışmanlığı (TİD) olarak adlandırılan tarımsal işletme bazlı ücretsiz bir teknik danışmanlık sistemi uygulanmaya başlanmıştır. Bu sistem ile de tüm illerimizde her tarım işletmeye en az bir personel tahsis edilmekte ve düzenli olarak ziyaret etmeleri sağlanmaktadır. Bu kapsamda Aralık 2016 yılında yapılan çalıştay ile bir yol haritası belirlenmeye çalışılmıştır.

Yukarıdaki açıklamaların ışığı altında, tarımsal yayım ve danışmanlık hizmetlerinin, tarım sektörünün gelişmesi, verimliliğin artırılması ve dolayısıyla kırsal kalkınma üzerinde önemli etkileri olduğu anlaşılmaktadır. Buna karşın, tüm dünya genelinde olduğu gibi, ülkemizde de bu hizmetin sunumunda kamunun rolü halen önemli olmakla birlikte, önemli bir değişim ve gelişim sürecinin yaşanmakta olduğu da bir gerçektir.

Her sektör olduğu gibi tarımsal üretim faaliyetlerinde yenilikçi ve bilgi yoğun çalışmaların yapılması son derece önemlidir. Bu sebeple, tarımsal danışmanların, tarımsal faaliyetlerin optimum düzeyde yapılmasında, oldukça önemli görevlere sahip olduğu ifade edilebilir. Esas olarak, sahip oldukları tarımsal yenilikçi bilgilerin, enformasyona dönüştürülüp, üreticilere aktarılmasının oldukça kritik bir işleve sahip olduğu ifade edilebilir.

1.2. Araştırmanın Önemi

Tarımsal danışmanlık hizmetinin, üreticilerin tarımsal faaliyetleri üzerinde, pozitif etkilere sahip olması beklenen bir durumdur. Bu çerçevede, TDH’nden yararlanan ve yararlanmayan üreticilerin gerçekleştirdikleri tarımsal faaliyetleri arasındaki

¹ Tarımsal Yayım ve Danışmanlık Hizmetlerine Destekleme Ödemesi Yapılması Hakkında Tebliğ 10 Ekim 2016 tarih ve 29853 sayılı Resmi Gazetede yayımlanarak yürürlüğe girmiştir (Anonim, 2016a).

farklılıkların ortaya konmasının, ayrıca çalışma konusu olan Balıkesir ilinde TDH'nin, tarımsal üretim üzerindeki etkisinin belirlenmesinin, optimum tarımsal faaliyetlerin gerçekleştirilmesinde katkısının önemli olduğu düşünülmektedir.

Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığının (GTHB) resmi internet sitesinde tarımsal danışmalığın amacı olarak “ *Ülke düzeyinde yaygın, etkin ve verimli bir tarımsal yayım ve danışmanlık sistemi oluşturarak; çiftçi/tarımsal işletme sahiplerinin bilgi, teknik, yöntemler konusundaki ihtiyaçlarının zamanında ve yeterli düzeyde karşılanmasını sağlamaktır.*” denilmektedir (Anonim, 2015).

Yine aynı zamanda Tarımsal Yayım ve Danışmanlık Hizmetlerinin Düzenlenmesine Dair Yönetmeliğinin Tarım danışmanının görevlerini düzenleyen 19.Maddesinin d fıkrasında “*İşletme ekonomisi yayımı/danışmanlığı yapmak, gerekli tavsiyelerde bulunmak*”, e fıkrasında ise (Değişik: RG-8/11/2012-28461) (2) “*İşletmelerin ekonomik analizleri, gelişim planlamaları, iş ve sermaye verimliliğinin iyileştirilmesi*” hükümleri yer almaktadır (Anonim, 2015a).

Avrupa Birliği (AB)'ne bağlı ülkelerin çoğunda, tarımsal yayım hizmetlerinin finansmanı, üretici ve yayım hizmetini yürüten kurumlar arasında paylaştırılmış, kamunun yükü hafifletilmiş, devlet verdiği teşvik ve benzeri yaptırım uygulamaları ile yayım kuruluşlarının da görüşleri doğrultusunda tarım politikalarına yön verme rolü üstlenmiştir. Türkiye’de de; benzer bir sistem ile devlet üreticiyi, destekleme yoluyla tarımsal danışmanlık hizmetlerini yürütecek olan yeni kurumlarla çalışmaya teşvik etmeye çalışmaktadır (Çınar, 2009). Ancak tarım danışmanlığının ülke düzeyinde yaygın, etkin ve verimli bir tarımsal yayım ve danışmanlık sistemi oluşturabilmesi adına tamamı devlet tarafından desteklenmektedir.

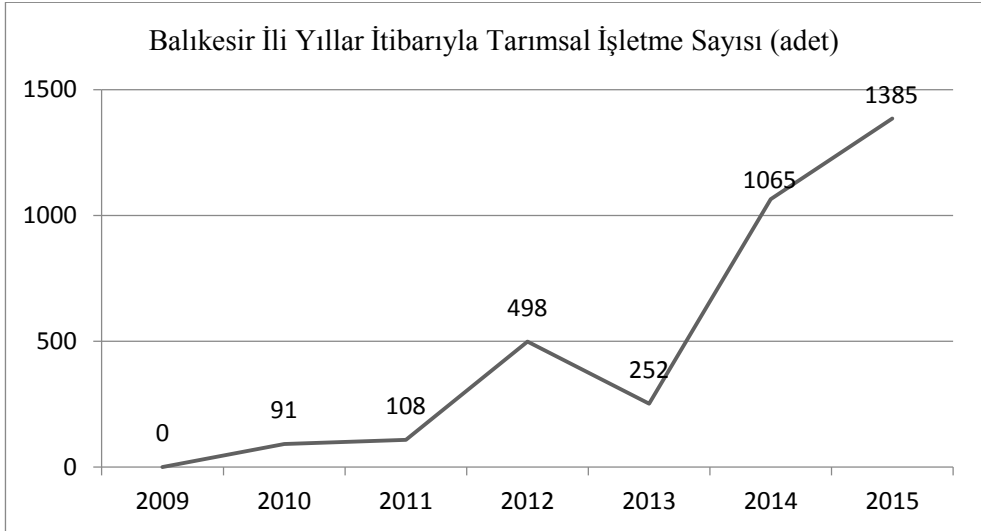
Üreticilerin bitkisel üretim ağırlıklı yayım hizmetlerinden yararlanmak için dekar başına 6,59 ₺ ücret ödemeye istekli oldukları bulunmuştur (Armağan ve Çınar, 2009). 2009 yılında 225 Lira devlet desteği ile başlayan tarımsal danışmanlık hizmetlerine, çiftçiler herhangi bir ücret ödememelerine rağmen istekli olmamışlardır. Bu nedenle yıllar geçtikçe devlet desteği 500 ₺ ve en son olarak ta 600 ₺ çıkarılmıştır. Bu da devlet üzerindeki nakdi ödeme düzeyi yıllar itibarıyla artış göstermiştir.

Çalışmanın yapıldığı Balıkesir ilinde, 2013 yılında 5 kuruluşa, 252 tarımsal işletmeye danışmanlık hizmeti verilmesi ile 150.800 ₺ lira destekleme verilirken, 2014 yılında ise 11 tarımsal kuruluşa, 1065 tarımsal işletmeye danışmanlık hizmeti verilmesinden dolayı 639.000 ₺ destekleme verilmiştir. 2013 ile 2014 yılları karşılaştırıldığında, 4 katın üzerinde bir artışın olduğu görülmektedir (Balıkesir GTHB İl Müdürlüğü, 2015).

Çizelge 1.3 Balıkesir TYDD

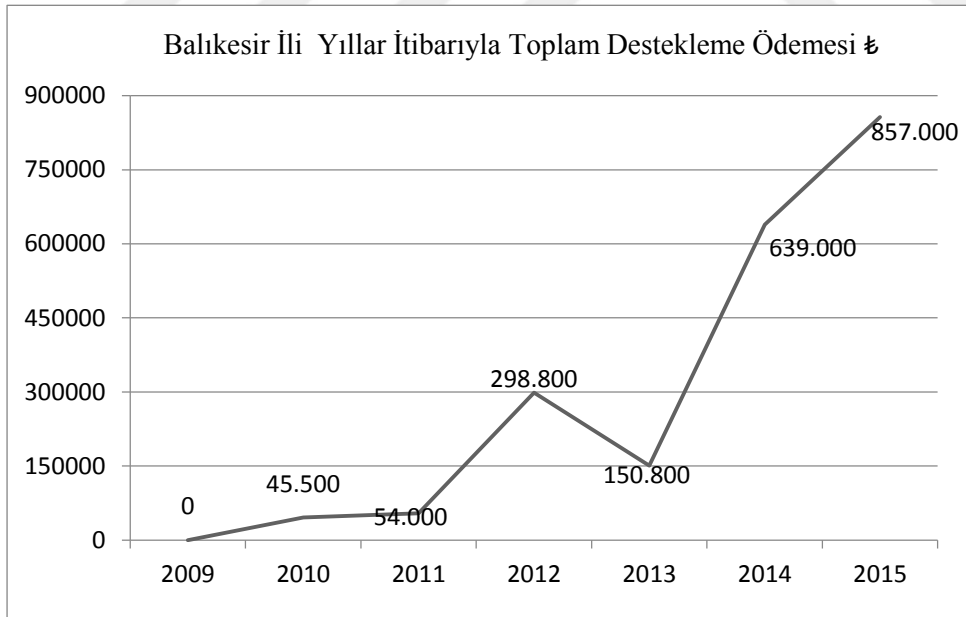
Yıllar	Tarımsal işletme sayısı (adet)	Toplam destekleme ödemesi	Tarımsal işletme artış oranı (%)	İşletme başına ödeme miktarı (₺)
2009	0	0	-	225
2010	91	45.500	-	500
2011	108	54.000	18,68	500
2012	498	298.800	361,11	600
2013	252	150.800	49,40	600
2014	1065	639.000	322,62	600
2015	1385	857.000	30,05	600

Kaynak: Balıkesir GTHB İl Müdürlüğü, 2015.

Şekil 1.1. Balıkesir İli TDH Alan İşletme Sayısı

Kaynak: Balıkesir GTHB İl Müdürlüğü, 2015.

Şekil 1.2 Balıkesir İli TYDD Miktarları

Kaynak: Balıkesir GTHB İl Müdürlüğü, 2015.

Tarımsal danışmanlığın üreticilerin üzerinde, tarımsal konularda bilgi ve beceri düzeyinin gelişme gösterdiğinin tespit edilebilmesine yönelik olarak

kullanılabilecek en temel konuların başında tohum/fide, gübre, ilaç kullanımında bilinçli hale gelerek, maliyetlerini azaltması ve verimini yükselterek gelirini artırması olacaktır. Destekleme ödemeleri ile tarımsal danışmanlık firmalarına nakdi olarak verilen ödemelerden daha fazla kazanç sağlamaları beklenmelidir.

Yapılan bazı çalışmalar özel yayım hizmetlerinin sürdürülebilir tarım, pazar geliştirme ve karlılık konularında üreticiye yardımcı olabildiğini göstermiştir (Çınar, 2009). Ancak bu konuda GTHB'nın politika belirlemesine yardımcı olunması, hem de kullanılan desteklemelerin ve özellikle yayım faaliyetlerinin üreticilerin karlılık düzeyinin belirlenmesine yardımcı olması hedeflenmektedir. Araştırma bulgularından elde edilecek olan sonuçlar ile Balıkesir ili genelinde tarımsal danışmanlık hizmetinin tarımsal üretim üzerine etkileri, çeşitli değişkenler kullanılarak analiz edilerek, Türkiye genelinde çıkarımlarda bulunulabilecek, ileriye yönelik karar alma sistemlerinde iyileştirmeler sağlanmış olabilecektir.

1.3. Araştırmanın Amacı

Bu araştırmanın temel amacı, Balıkesir ilinde, tarımsal danışmanlık yapan kişi veya kuruluşlardan, danışmanlık hizmeti alan tarımsal işletmelerin üretim ve birim alandan elde edilen verim düzeylerinde ne tür değişiklikler olduğunu belirlemektir. Ayrıca GTHB tarafından aktarılan destekleme tutarlarının, üreticilerin gelir ve maliyetlerine etkileri tespit edilmeye çalışılacaktır. Araştırmanın diğer yan amaçları da aşağıdaki gibi sıralanmıştır.

Balıkesir ilinde, tarımsal danışmanlık hizmetinden faydalanan tarımsal işletmelerin;

- Üretim desenlerinin belirlenmesi,
- Üretim desenlerindeki yıllar itibarıyla değişimlerin belirlenmesi,
- İşletmelerinin tipolojilerin belirlenmesi,
- Balıkesir ilinde tarımsal danışmanlığın hangi işletme tipolojisinde daha etkili olduğunun belirlenmesi,
- Benzer tipoloji ve işletme büyüklüğüne sahip tarımsal işletmeler için, tarımsal danışmanlık hizmetinden faydalanan ve faydalanmayan tarımsal işletmelerin verim, gelir ve maliyetlerindeki farkların tespit edilerek, tarımsal danışmanlık hizmetinin etkisi belirlenmeye çalışılmıştır.

Son olarak araştırma sonucunda elde edilen veriler ve çıkarımların, ulusal düzeyde tarımsal danışmanlık sistemi politikalarının geliştirilmesi için yol gösterici olabileceği düşünülmektedir.

2. KAYNAK ÖZETLERİ

Artık (2012) “Paydaş görüşlerinden hareketle Adana İlinde Serbest Tarım Danışmanlığı Sisteminin Değerlendirilmesi” adlı Yüksek Lisans Tezinde, Adana ilinde “Tarım Danışmanlığı” yetki sertifikasına sahip “Serbest Tarım Danışmanlarının” yürüttüğü yayım hizmetlerinin etkinliğini analiz etmek ve Serbest Tarım danışmanlarının, zirai ilaç bayi ve üreticilerin ortak sorunlarını ön plana çıkartmaya çalışmıştır. Yayım hizmetinde teknolojinin büyük önem taşıdığı, teknoloji yayım hizmetinde kolaylık sağlamanın yanı sıra çalışmaların daha ciddi olarak yürütüldüğü belirlenmiştir. Ayrıca tarım danışmanlığı sisteminin daha etkin bir şekilde yürütülebilmesi için yapılması gerekenler öneriler halinde sunulmuştur.

Bourne ve ark. (2017), Doğu Afrika’da bulunan 11 bölgede, toplu faaliyete yönelik kapasite geliştirme, bilgi akışını ölçen ve bunu kişisel iş ağlarına uygulayan sosyal iş ağı bağlantılı bir çerçeve sunmuşlardır.

Çukur (2007) “Türkiye’de Uygulanan Tarımsal Yayım Politikaları ve AB’ye Uyum Açısından Öneriler Üzerine Bir Araştırma” konulu doktora tezinde; Türkiye’de uygulanan yayım politikaları ile Avrupa Birliği’nde uygulanan yayım politikaları arasında önemli farkların olduğu tespit edilmiştir. En belirgin farkın ise tarımsal yayım politika amaçlarında saptanmıştır. Çalışmada, ayrıca ülkemizde tarımsal yayımın önemli sorunlarının bütçe problemleri, organizasyon problemleri ve yasal düzenlemeler olduğu sonucuna varılmıştır.

Çınar (2009), “Üreticilerin Tarımsal Yayım ve Danışmanlık Hizmetleri İçin Ödemeye İstekli Oldukları Ücretlerin Belirlenmesi: Aydın İli Örneği” çalışmasında, Aydın ilinde 12 ilçede rastgele seçilmiş 399 üretici ile anket çalışması yürütülmüştür. Üreticilerin ödeme isteğinin analizinde koşullu değerlendirme yöntemi, yayım hizmetlerinin eğilimlerinin analizlerinde tobit ve probit analizleri kullanılmıştır. Yapılan çalışma sonucunda üreticilerin tarımsal yayım ve danışmanlık hizmetlerinden yararlanmak için dekar başına bitkisel üretimde 6,59 ₺, hayvansal üretimde 29,33 ₺ ücret ödemeye istekli oldukları bulunmuştur. Üreticilerin devlet garantisi halinde bu hizmetlere daha çok güvenle baktıkları belirlenmiştir. Üreticilerin çoğu, geliri herhangi bir sebeple arttığı takdirde, verilen ücreti arttırabileceklerini belirtmiştir. Bu durum, ilerleyen yıllarda sistemin başarı sağlaması halinde gönülsüz olan üreticilerin bile yayım hizmetleri veren kurumlarla işbirliği halinde çalışabileceğini göstermektedir

Çakmak (2010), TAR – GEL projesinin çıkış noktasını, amaçlarını ve TAR – GEL projesi kapsamında görev alan tarım danışmanlarının, projenin amaçlarına ne kadar uygun faaliyette bulunduklarını, kendilerine yüklenen görevleri ne ölçüde yerine getirdiklerini, üreticilerin TAR – GEL projesi hakkındaki görüş ve düşüncelerini ortaya koyabilen bir çalışma gerçekleştirmiştir. Araştırmada, tarım danışmanı görev sahasında bulunan köyler içerisinde 48 köy gayeli örnekleme yöntemi ile seçilmiştir. Tarım danışmanı, danışmanların görev alanına giren köylerin muhtarları ve tarım danışmanlarının bağlı oldukları yöneticilerin tamamı ile anket yapılmıştır. Tarım danışmanlarının bulundukları köylerdeki 144 üretici ise basit tesadüfi örnekleme yöntemine göre belirlenmiştir. Araştırma sonucuna göre tarım danışmanlarının istihdamında; projenin amaçları doğrultusunda hareket edilerek, köy ya da beldelerdeki tarım potansiyeline göre yerleştirmelerin yapıldığına vurgu yapılmıştır. Tarım danışmanı olarak görev yapan ziraat mühendisi ve veteriner hekimlerin köy halkı ile uyum sağladıkları ve köyün tarımsal potansiyeline göre üretilebilecek kar marjı yüksek ürünleri önerdikleri görülmüştür.

Derman (2010), çalışmasında “Mardin İlinde Tarımsal Yayımı Geliştirme Projesi Kapsamında Görev Yapan Elemanların Tarımsal Yayım ve Danışmanlık Sistemine Bakışları” konusunu ele almıştır. Bu çalışma, TAR-GEL projesinin amaçlarını ve bu projede görev yapan tarım danışmanlarının mevcut durumunu, kendilerine yüklenen görevleri ne ölçüde yerine getirdiklerini, proje hakkındaki düşüncelerini ve önerilerini ortaya koymak amacıyla yürütülmüştür. Araştırma verileri 31 tarım danışmanı ve görev yaptıkları köylerden seçilen 142 üretici ile yüz yüze anket çalışması yapılarak toplanmıştır. Araştırmanın sonucunda; üreticilerin tarım danışmanlarının başarılı olduğu görüşünde oldukları ve üreticilerin %95,8’inin, danışmanların, üreticilerin tarımsal üretimle ilgili taleplerini karşılayabildikleri belirlenmiştir.

Elias ve ark. (2015), Kuzey Batı Etiyopya’da üreticilerin tarımsal yayım servisinden memnuniyeti ve bunu etkileyen faktörleri incelemiştir. Bunun için tarımsal yayım hizmetini kullanan 150 adet üretici ile anket çalışması yapılmıştır. Üretici memnuniyeti üzerinde algılanan ekonomik kazanç, düzenli yayım sözleşmesi, aile büyüklüğü ve çiftlik dışı gelirin en önemli faktörler olduğu belirlenmiştir. Diğer taraftan, yayım servisleri arasında söz konusu olan sınırlı teknoloji tercihlerinin, yüksek fiyatlı girdilerin, uygun olmayan borç ödeme

sistemleri ve yöresel politikaların üretici memnuniyetsizliğindeki en önemli faktörler olduğu tespit edilmiştir.

GTHB (2011), tarafından hazırlanan “Tarımsal Yayım ve Danışmanlık” kitabında ilk önce “Tarımsal Yayım ve Danışmanlık Kavramı ve Felsefesi” ele alınmış, arkasından da dünya ve AB ülkelerinde tarımsal danışmanlık farklılıkları ve benzerlikleri incelenmiştir. Tarım yayımcısı ve tarım danışmanının iletişim teknikleri, beden dili, yeniliklerin yayılmasında kullanacağı metotlar, araçlar ele alınarak yayımcı-danışman için “El Kitabı” olması amaçlanmıştır.

GTHB (2012), tarafından hazırlanan “Tarımsal Yayım ve Danışmanlık Çalıştay Raporu” adlı çalıştayda tarımsal yayım, tarımsal araştırma–yayım–çiftçi bağının güçlendirilmesi, Tar-Gel, hizmet içi eğitim, tarımsal danışmanlık hizmetleri ve tarımsal üretimdeki yeri, tarımsal yayım ve danışmanlık destekleri, tarımsal yayıncılık ve veri tabanı sistemleri kapsamlı şekilde ele alınmıştır. GTHB yetkilileri, üniversite öğretim elemanları, meslek odaları yöneticileri, danışmanlık şirketleri, serbest danışmanlar ve sivil toplum kuruluşlarının katılımı ile hazırlanan çalıştay raporunda, sorunlar ve çözüm önerileri ele alınarak, “Tarımsal Yayım ve Danışmanlık” sisteminin daha da ileriye gitmesi gerektiği vurgulanmıştır.

Gülek (2015) “Avrupa Birliğinde Danışmanlık Hizmetleri ve Türkiye’de Uygulanabilirliği” adlı araştırmasında, “AB Çiftlik Danışma Sisteminin” Türkiye’de kurulmasına yönelik sistemin yasal, idari ve teknik olmak üzere temel unsurlarının ülkemizde uygulamaya geçirilmesi için bir yol haritası ortaya konulması amaçlanmıştır. Bu minvalde, söz konusu çalışma AB’ne üye devletler düzeyinde, 2007 yılı itibarı ile kurulumu zorunlu tutulan sistemi, tüm yanları ile odağına almıştır. Bu çerçevede, bir yandan, AB Çiftlik Danışma Sistemi’nin Birlik Tüzükleri ile ortaya koyulan yasal çerçevesi çizilirken, diğer taraftan sistemin üye devletler düzeyinde kurulması ve işletilmesine ilişkin süreçler dâhilinde, sisteme ve hizmetlere ilişkin farklı yaklaşım ve yöntemlerin ortaya konulması amaçlanmıştır. Bu çerçevede AB ülkelerinde ve “Türkiye’de Tarımsal Yayım ve Danışmanlık Sistemleri” detaylı olarak ele alınmıştır. Sonuç olarak ülkemizde hâlihazırdaki yayım ve danışmanlık sisteminin, AB’ne üye devletler dâhilinde benzer olduğu ülkeler tespit edilerek; AB gerekliliklerine uygun bir “AB Çiftlik Danışma Sisteminin” ülkemizde kurulması ve işler hale getirilmesi sürecinde tercih edilmesi muhtemel olan veya tercih edilmesinde fayda görülen sistem seçenekleri ortaya konulmuştur

Güney Marmara Kalkınma Ajansı (GMKA) (2013) tarafından hazırlanan TR22 “Güney Marmara Bölgesi Tarım Araştırma Raporunda”, Balıkesir ve Çanakkale illerinin mevcut tarımsal durumu belirlenerek, üreticilerle yapılan anketler, tarım sektörünün temsilcileri ile yapılan çalıştaylar ve birebir yapılan görüşmelerle Balıkesir ve Çanakkale illerinin kalkınma ve gelişim stratejilerinin oluşturulması amaçlanmıştır. Balıkesir ve Çanakkale illeri için belirlenen önemli tarımsal ürünlerde etkinlik analizleri yapılmıştır. Ayrıca; güvenilirlik analizi, bulanık eşli karşılaştırma analizi, çok boyutlu ölçekleme analizi, kümeleme analizi, durum analizi, veri zarflama analizi, zaman serisi analizleri yapılarak, TR22 bölgesi detaylı olarak incelenmiştir. Bölgenin tarımsal sorunları ve çözüm önerileri sunulmuştur.

Kızılaslan ve Erdemir (2013) Tokat ili merkez ilçesinde “Tarım Danışmanlarının Tarımsal Yayım ve Danışmanlık Sistemindeki Roller ve Sisteme Bakış Açıları” isimli araştırmalarında, bölgede çalışan tarım danışmanlarının tarımsal yayım ve danışmanlık sistemine bakışlarını ortaya koymak, mesleki gelişim kapasitelerini belirlemek ve çözüm önerileri geliştirmek amaçlanmıştır. Bu amaç için, 26 tarım danışmanı belirlenerek anket uygulanmıştır. Sonuç olarak bölgede tarım danışmanlığının istenilen seviyede olmadığı, danışmanların istekli ve çaba içerisinde oldukları, çiftçiler ve yönetmelikle ilgili sorunlar olduğu tespit edilmiş olup, ayrıca uygulanmakta olan, danışmandan yardım alan çiftçilere yönelik devlet desteği sistemi yerleştirilene kadar devam ettirilmesi gerektiği vurgulanmıştır.

Tarım ve Köyişleri Bakanlığı Antalya İl Müdürlüğü (2007) tarafından “Örtü Altında Kalıntısız Üretim İçin Kurumsal Alt Yapının Güçlendirilmesi Projesi” kapsamında hazırlanan “Danışmanın Kılavuzu” kitabı ile tarımsal danışmanlık hizmetinde bulunan danışmanlara sunacağı yeni bilgilerle tarım sektörümüzün teknoloji üreten, yeni teknolojiyi kullanan ve dünya ile rekabet eden bir hale gelmesi amaçlanmıştır. Bu amaçla tarımsal istatistik, kişisel gelişimde iletişim teknikleri, sunum teknikleri, kanun ve yönetmelikler ayrıntılı olarak ele alınmıştır.

Tunalıoğlu ve Çınar (2013) “Aydın İlinde Kamu Alanında Görev Yapan Tarımsal Yayım Personelinin Kişisel Performanslarının incelenmesi” isimli araştırmalarında, ülkemiz genellikle kamu tarafından yürütülmekte olan tarımsal yayım hizmetlerinde, personelin nitelik ve niceliğine odaklanılmıştır. Elde edilen bulgular sonucunda, hizmetlerin sunumunda tarımsal yayım personelinin %4,45’inin çok kötü, %25’inin normalin altında, %41,10’unun da normal düzeyde

performans gösterdiği ortaya konulmuştur. Kamusal yayım hizmetlerin daha etkin bir şekilde gerçekleştirilebilmesi için çalışanların motivasyonlarının yükseltilmesi gerektiği işaret edilmiştir.

Yavuz (2000) “Tarımsal Yayım ve Haberleşme” konulu kitabında tarımsal yayımın tanımı ve kapsamı, tarımsal yayımın ilke ve amaçları, tarımsal yayım modelleri ve yayım yaklaşımları, tarımsal yayım araç ve yöntemleri detaylı şekilde ele alınarak, tarımsal üretimde verimi artırmanın tek yolunun bilgi ve yeni teknolojiler olduğu üzerinde durulmuştur. Çalışmada, yeni teknolojilerin, yeni ve daha önce kullanılmayan girdilerin kullanılması, daha verimli ya da verim düzeyi yüksek bitki ve hayvan türlerinin yetiştirilmesi, üretim faktörlerinin niteliklerinin iyileştirilmesi, olgularının, ancak teknik bilgi düzeyinin yükselmesi ile gerçekleştirilebileceği vurgulanmıştır.

3. MATERYAL VE YÖNTEM

3.1. Materyal

Anket çalışması yapılan TDH’nden yararlanan 72 işletme, 2015 yılında Balıkesir ilinde TDH’nden yararlanan 1.385 tarımsal işletmeden seçilmiş olup, anket yapılan, TDH’nden yararlanmayan 71 işletme ise, Çiftçi Kayıt Sistemine (ÇKS) kayıtlı olan, ancak tarımsal danışmanlık hizmetinden yararlanmayan işletmelerden seçilmiştir (Çizelge 3.1)

Çizelge 3.1 Balıkesir ilinde ÇKS’ne kayıtlı olan ve TDH’nden yararlanan işletmeler

	ÇKS’ne kayıtlı üretici sayısı (adet)	TDH’nden yararlanan işletme sayısı (adet)	Anket yapılan toplam işletme sayısı (adet)		Anket yapılan toplam işletme sayısı (adet)
			TDH’nden yararlanan işletme sayısı (adet)	TDH’nden yararlanmayan işletme sayısı (adet)	
Balıkesir	44.822	1.385	72	71	143

Kaynak: Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı, Balıkesir İl Müdürlüğü, 2015.

Bunun yanında Balıkesir iline özgü ve “Tarımsal Yayım ve Danışmanlıkla” ilgili ikincil veriler şeklinde nitelendirilebilecek istatistikler GTHB, Balıkesir Gıda Tarım ve Hayvancılık İl Müdürlüğü ve Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), kayıtlardan elde edilmiştir. Ek olarak, konuyla ilgili yapılmış ve yayımlanmış olan bilimsel çalışmalardan ve internet adreslerinde de yoğun olarak faydalanılmıştır.

3.2. Araştırmanın Yöntemi

3.2.1. Verilerin Toplanması ve Kullanılan Yöntem

Pratik nedenlerle, olasılık örnekleme yaklaşımının kullanımı mümkün olmadığı durumlarda, temsil yeteneğinin belki de bir dereceye kadar sağlanmasıyla, olasılığa dayalı olmayan örneklemeye başvurulabilir (Özen ve Gül, 2007). Olasılığa dayalı olmayan örnekleme, yansızlık kuralına uymak yerine, belli özellikleri taşıması koşulu aranır (Monette ve ark., 1990; Balcı, 2011). Olasılığa dayalı olmayan örnekleme içerisinde bulunan amaçlı örnekleme yargısal

örnekleme de denir. Araştırmacılar için evrenin genelini temsil edecek bir örneklem seçmek temel amaçtır. Fakat bazı durumlarda, koşulların kontrol altına alındığı problemlerde evrenden yüzeysel olarak farklı olan, araştırma için önemli olan özellikler bakımından ortalama düzeyde bunlara sahip olunmasına dikkat edilerek bir örneklem seçilmesini araştırmacı uygun görebilir. Bu tip örnekleme yargısal (judgmental) örnekleme olarak da adlandırılır. Araştırmacılar kendi yargılarını veya önceden edinmiş oldukları bilgilerini kullanarak örneklem seçerler, yani araştırmanın amacına hizmet edecek kişileri seçmeyi tercih ederler (Monette ve ark., 1990). Bu sebeplerle çalışmada, anket yapılacak üreticilerin belirlenmesinde, olasılığa dayalı olmayan örnekleme tekniklerinden amaçlı örnekleme (purposive sampling) teknikleri içerisinde bulunan ölçüt örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Ölçüt örnekleme yönteminde temel anlayış, önceden belirlenmiş bir dizi ölçütü karşılayan bütün durumların çalışılmasıdır (Şimşek ve Yıldırım, 2013; Kahramanoğlu ve ark., 2015). Balıkesir ilinde, tarımsal danışmanlık hizmetinin, tarımsal üretim üzerine etkilerinin belirlenmesi amacıyla yapılan çalışma için, bölgede gayeli olarak belirlenmiş olan 143 işletmeyle yüz yüze anket uygulaması gerçekleştirilmiştir. 72 adet işletme TDH’nden yararlanan işletmelerden, 71 işletme ise TDH’nden yararlanmayan, ancak TDH’nden yararlanan işletmelerle yaklaşık olarak aynı işletme karakteristiklerine (arazi varlığı, üretim deseni, makine-ekipman varlığı vb.) sahip olanlardan seçilmiştir. Anket çalışmaları 2014-2015 yıllarında yapılmıştır. Burada oldukça detaylı ve açıklayıcı olduğu düşünülen soruların olduğu anket formu kullanılmıştır (EK 2). Ayrıca, maliyetlerin detaylı olarak ortaya konabilmesi için, yöredeki üretim deseninde yoğun olarak bulunan buğday, ayçiçeği, domates, zeytin, süt, kuzu yetiştiriciliği ve bal ürünlerine ait detaylı fiziki girdi-çıktı verileri elde edilmiştir.

3.2.2. Verilerin Analizinde Genel Olarak Kullanılan Yöntemler

Çalışmada kullanılan yöntemler ve kullanılma amaçları, özet olarak aşağıda sunulmuştur. Devamında da çalışmada kullanılan önemli analizlerle ilgili daha detaylı bilgiler verilmiştir (Çizelge 3.2.).

Çizelge 3.2 Çalışmada kullanılmış olan yöntem ve analizler

Yöntem	Amaç
Anket	Çalışmada kullanılmış olan birincil verilerin elde edilmesinde kullanılmıştır.
Tanımlayıcı istatistikler (aritmetik ortalama, standart sapma vb.)	Üreticilere ait çeşitli sosyo-demografik özelliklerin (yaş, eğitim, deneyim, hanedeki birey sayısı, kooperatife üye olma durumu vb.) ortaya konması
Tanımlayıcı istatistikler (aritmetik ortalama, standart sapma vb.)	İşletmelerin arazi ve hayvan varlığının tespit edilmesi
Tanımlayıcı istatistikler	İşletme varlıklarının ekonomik büyüklüklerinin tespit edilmesi
En İyi Skor, En Kötü Skor	Üretici amaçlarının belirlenmesi
Tanımlayıcı istatistikler	İşletme gelirlerinin belirlenmesi
Tanımlayıcı istatistikler, En İyi Skor, En Kötü Skor	Tarımsal bilgi, sermaye değişimlerinin ortaya konması ve ürün verimlerinin tespit edilmesi
Tanımlayıcı istatistikler	Üreticilerin gelecek ile ilgili eğilim ve yönelimlerinin ortaya konması
Tanımlayıcı istatistikler	Tarımsal desteklemelerin, üreticiler tarafından bilinirliği tespit edilerek, seçilmiş ürünlere ait fiziki girdi-çıktı değerlerinin belirlenmesi
Müdahale etkisi	TDH’nden yararlanmanın, tarımsal işletmede elde edilen tarımsal gelir ve işletme varlıklarının ekonomik büyüklüğüne etkisinin analiz edilmesi

3.2.3. Tarımsal Danışmanlık Hizmetinden Yararlanmanın Etkisinin Belirlenmesine Yönelik Analitik Çerçeve ve Metodoloji

Tarımsal danışmanlık hizmeti (TDH)’nden yararlanma kararı

Kassie ve ark. (2011) , Blackman ve Naranjo (2012) ve Pan (2014)’ a dayalı olarak bir üreticinin, TDH’nden yararlanmasının altını çizen analitik çerçeveyi yönlendiren ekonomik rasyonel, algılanan fayda maksimizasyonudur. Üreticilerin TDH’nden yararlanıp-yararlanmama kararı, bu hizmetten yararlanma ile elde edilecek üreticilerin beklemiş olduğu faydaya bağlı olmaktadır. TDH’nden üreticinin yararlanması sadece, yararlanmanın beklenen faydasının (U_p), yararlanmama durumunda oluşacak faydadan (U_n) daha büyük olması, örneğin $U_p - U_n > 0$ durumunda gerçekleşecektir. Yararlanma olması ya da olmaması

durumunda oluşacak faydalar arasındaki farklılık gizli bir D_i^* değişkeni ile ifade edilebilir. Öyle ki, $D_i^* > 0$ olması, yararlanma durumunda oluşacak faydanın, yararlanmama durumunda oluşacak faydayı aştığını işaret etmektedir. Bu sebeple, D_i^* gözlenmemekte fakat aşağıdaki bir gizli değişken modelinde, Z_i olarak belirtilen gözlenen ve karakteristikler ve özelliklerin bir fonksiyonu olarak açıklanabilmektedir:

$$D_i^* = \beta Z_i + \varepsilon_i \quad (1)$$

ve

$$D_i = \begin{cases} 1, & \text{eger } D_i^* > 0 \\ 0, & \text{diger durum} \end{cases} \quad (2)$$

burada, D_i ikili bir indikatör değişkeni olup, eğer bir çiftçi, TDH'nden yararlanıyorsa 1, diğer durumda sıfırı (0) işaret etmekte; β_i tahmin edilecek bir parametreler vektörü; Z_i bir açıklayıcı (bağımsız) değişkenler vektörü olup, ε_i ise normal olarak dağıldığı varsayılan bir hata terimidir.

Gözlenebilir karakteristiklere dayalı olarak bir üretici tarafından, bir TDH'nden yararlanma olasılığı, ikili bir probit ya da logit modeli kullanılarak tahmin edilebilmektedir:

$$\Pr(D_i = 1) = \Pr(D_i^* > 0) = \Pr(\varepsilon_i > -\beta Z_i) = 1 - F(-\beta Z_i) \quad (3)$$

burada; F , çoğu kez, probit modelde normal dağıldığı varsayılan ya da logit modelde ekstrem değer dağılan ε_i için kümülatif dağılım fonksiyonudur. Ekstrem değer dağılım hatası, bunun lojistik dağılım fonksiyonunu vermektedir.

Bir üreticinin, TDH'nden yararlanma ya da yararlanmama kararı, üretici karakteristikleri ile birlikte işletme özelliklerine de bağlıdır. Bu sebeple, üreticilerin rastgele belirlenmesinden ziyade, her bir üreticinin kendisinin belirlenmesinin önemli olduğu düşünülmektedir.

Üreticilerin TDH'nden yararlanmasının işletmede elde edilen yıllık toplam tarımsal gelir ve işletme varlıklarının ekonomik büyüklüğü üzerine etkisi

Üreticilerin TDH'nden yararlanmasının, işletmede elde edilen yıllık toplam tarımsal gelir ve işletme varlıklarının ekonomik büyüklüğünü oluşturmaya ve/veya geliştirmeye yönelik üretici davranışının etkisinin belirlenmesine yönelik ortak yaklaşım şu şekildedir. Üreticinin TDH'nden yararlanma durumu bir (1) kukla (dummy) değişkeni ile belirtilirken, diğer durumu sıfır (0) ifade etmektedir. Sonra, klasik en küçük kareler (EKK) regresyonu uygulanır. Bu durum, aşağıdaki gibi ifade edilebilir (Pan, 2014):

$$Davranış_i = aX_i + \tau D_i + u_i \quad (4)$$

burada; *Davranış_i* ifadesi, *i* üreticisinin yıllık toplam tarımsal gelir ve işletme varlıklarının ekonomik büyüklüğünü oluşturmaya ve/veya geliştirmeye yönelik davranışlarını sunmaktadır. *X_i* vektörü, yaş, eğitim, deneyim, hanede çalışan tarımsal kişi sayısı, kooperatife üyelik ve karma işletme özelliği gibi, işletme ve üretici düzeyindeki karakteristikleri; *D_i* kukla değişkeni, *D_i*=1 TDH'nden yararlanmayı ve *D_i*=0 ise diğer durumu ifade etmektedir. Modeldeki τ katsayısı, üreticisinin yıllık topl

am tarımsal gelir ve işletme varlıklarının ekonomik büyüklüğünü oluşturmaya ve/veya geliştirmeye yönelik davranışları üzerinde TDH'nden yararlanmanın etkisini ortaya koymaktadır. Ancak bu yaklaşım, muhtemelen yanlış tahminler oluşturmaktadır. Çünkü bu durum, TDH'nden yararlanmanın, dışsal olarak belirlendiğini varsaymaktadır. Buna karşın, bu durum potansiyel olarak içseldir. TDH'nden yararlanma tesadüfi olmayıp, yıllık toplam tarımsal gelir ve işletme varlıklarının ekonomik büyüklüğünü oluşturmaya ve/veya geliştirmeye yönelik üretici davranışları ile ilişkili olabilen gözlenemeyen tarımsal işletme ve üretici karakteristikleri (örneğin; yönetimsel yetenek, motivasyon vb.) ile güçlü bir korelasyona sahiptir. Bu durum, stratejik program yerleştirmesi ya da TDH'nden yararlanma için üreticinin kendi kendisini seçmesinden olabilir. Eğer gözlenemeyen faktörler, Denklem (1)'de TDH'nde yararlanma denklemi hata terimi olan ε_i ile Denklem (4)'deki yıllık toplam tarımsal gelir ve işletme varlıklarının ekonomik büyüklüğünü oluşturmaya ve/veya geliştirmeye yönelik davranışların hata terimi olan u_i hata teriminin her ikisini etkilerse, iki hata terimi arasında korelasyon oluşması sonucu seçim yanlışlığı konusu oluşmaktadır. Bu

sebeple, Denklem (4)'ün en küçük kareler yöntemi ile tahmin edilmesi, yanlış tahminlere yol açacaktır.

Araştırmacılar, seçim yanlılığını önlemek için farklı yöntemler önermişlerdir (Gitonga ve ark., 2013): (1) TDH'nden yararlananların, kontrol ya da müdahale gruplarına tesadüfi olarak atanabildiği deneysel bir çalışma söz konusudur. Fakat bu durum, olay sonrası (ex-post) çalışmalar için olası değildir. (2) Asıl kısıtlama olarak, ampirik çalışmalarda oldukça güç bir görev olan, normalde müdahale durumunu belirleyip, çıktı değişkenini belirlemeyen, geçerli bir enstrümana gereksinim duyan araçsal değişkenler (IV) yaklaşımı (Ali ve Abdulai, 2010). Buna ek olarak, IV prosedürü, müdahale değişkeninin, çıktı değişkeni üzerinde sadece paralel bir değişikliğe (kesen etkisi) yol açması, TDH'nden yararlanma ve diğer ortak faktörler arasındaki etkileşimlerin mevcut olmadığını ortaya koymaktadır. (3) Heckman'ın iki-aşamalı yöntemi; ancak bu iki-aşama yöntemi, gözlenemeyen değişkenlerin normal olarak dağıldığı kısıtlayıcı varsayıma bağlı olmaktadır (Heckman ve ark., 1997). (4) Bir müdahalenin öncesi ve sonrasını ve müdahale edilen ve edilmeyen gruplar arasındaki etkiyi inceleyen bir farkın farkı yaklaşımı; bu nedenle, söz konusu yöntem, panel verilere (longitudinal data) dayalı çalışmalar ile kısıtlanmıştır. (5) Yukarıda bahsedilen yöntemlere benzemeyen bir eğilim skoru-eşleştirme yöntemi (propensity score-matching method), çıktı ve çıktı tahmincileri arasındaki ilişkileri tahmin eden fonksiyonel form hakkında hiçbir varsayıma gerek duymaz. Bu sebeple, geçerli araçsal değişkenlerin bulunması güçlüğünün önlenmesi ve zamanın bir noktasında toplanan çapraz veri kullanılabilmektedir (Dehejia ve Wahba, 2002; Smith ve Todd, 2005).

Yukarıda bahsedilmiş olan bu özellikler ve değerlendirilebilen verilere dayalı olarak, çalışmada seçim yanlılığını kontrol etmek için eğilim skoru eşleştirme yöntemi kullanılmıştır.

Eğilim skoru eşleştirme (propensity score matching: PSM) yöntemi

Eğilim skoru eşleştirme (PSM) yöntemi içerisinde, ortalama müdahale etkisi (average treatment effect: ATE) ve müdahale edilmiş grup üzerindeki ortalama müdahale etkisi (average treatment effect on the treated: ATET) belirlenmiştir.

Ortalama müdahale etkisi ve müdahale edilmiş grup üzerindeki ortalama müdahale etkisi

Çalışmanın bu bölümünün amacı, yıllık toplam tarımsal gelir ve işletme varlıkları ekonomik büyüklüklerinin oluşturulması ve/veya geliştirilmesi davranışına yönelik, üreticilerin TDH'nden yararlanmasının ortalama müdahale etkisini (ATE) (average treatment effect:ATE) ve müdahale edilmiş grup üzerindeki ortalama müdahale etkisini (average treatment effect on the treated:ATET) tahmin etmektir. Ortalama müdahale etkisini tahmin etmek için ideal bir durum, aynı birim için iki çıktının karşılaştırılmasıdır. Bu iki birim de; müdahaleye maruz kalan ve kalmayan gruplardır (Imbens ve Wooldridge, 2009). Çalışmanın bu bölümünde örneğin, üretici TDH'nden yararlandığı ya da yararlanmadığı zaman, tarımsal işletmelerde elde edilen yıllık toplam tarımsal gelir ve işletme varlıklarının ekonomik büyüklükleri karşılaştırılarak ortalama müdahale etkisi tahmin edilebilmektedir. Deneysel verilerin eksikliği durumunda, ATE'nin tahmin edilmesinin en büyük zorluğu, eğer üretici TDH'nden yararlanmamış olsaydı, yıllık toplam tarımsal gelir ve işletme varlıklarının ekonomik büyüklüğünün oluşturulması ve/veya geliştirilmesi davranışının ne olduğunun bilinmemesidir. Bu sebeple, gözlenemeyen karşıt durumun tesisi, ATE'nin değerlendirmesinin temel problemi olarak kalmaktadır (Ferraro ve Pattanayak, 2006). Rosenbaum ve Rubin (1983), gözlenemeyen karşıt durumu aşmak için, deneysel olmayan ortamlarda sıklıkla kullanılan PSM yaklaşımını geliştirmiştir. PSM, TDH'nden yararlanan herbir üretici ile benzer özelliklere sahip TDH'nden yararlanmayan üreticileri eşleştirme yolu ile istatistiksel bir karşılaştırma grubu tesis eder. Esasında, PSM modeli, TDH'nden yararlanan ve yararlanmayanların tesadüfi olarak atandığı bir deney koşullarını oluşturarak, müdahale etkilerinin yansız bir tahminini sağlar ve TDH'nden yararlanma ve tarımsal işletmede yıllık toplam tarımsal gelir ve işletme varlıklarının ekonomik büyüklüğünün oluşturulması ve/veya geliştirilmesi davranışı arasında olağan bir bağlantıyı tanımlamak için kullanılmaktadır (Pan, 2014).

Rosenbaum ve Rubin (1983)'e göre, bir karşıt durum çerçevesinde, ATE (Δ_i) aşağıdaki gibi tanımlanabilmektedir:

$$\Delta_i = Y_i^1 - Y_i^0 \quad (5)$$

burada, Y_i^1 ve Y_i^0 sırasıyla, TDH'nden yararlanan i üreticisi ile yararlanmayan i üreticisinin yıllık toplam tarımsal gelir ve işletme varlıklarının ekonomik büyüklüğünün oluşturulması ve/veya geliştirilmesi davranışını ifade etmektedir. Denklem (5)'den i 'nci üretici üzerinde TDH'nden yararlanmanın etkisinin tahmin edilmesi, kayıp veri probleminden dolayı yanıltıcı olabilmektedir. Normal olarak, zamanın belirli bir noktasında, bir üretici için ya Y_i^1 ya da Y_i^0 çıktısının birisi (her ikisi değil) gözlenebilmektedir. Normal olarak gözlenen veri aşağıdaki gibi açıklanabilmektedir:

$$Y_i = D_i Y_i^1 + (1 - D_i) Y_i^0 \quad (6)$$

burada, D_i , TDH'nden yararlanmayı işaret eden bir kukla değişkendir. ATET, TDH'nden yararlanmış olan üreticilerin elde etmiş oldukları çıktılar ile yine TDH'nden yararlanmış olan üreticilerin, eğer bu destekten yararlanmamış olsalar idi, beklenen olası çıktılar arasındaki fark olarak tanımlanmaktadır. ATET, aşağıdaki gibi ifade edilebilmektedir (Smith ve Todd, 2005):

$$ATET = E(Y_i^1 | D_i = 1) - E(Y_i^0 | D_i = 1) = E(Y_i^1 - Y_i^0 | D_i = 1) \quad (7)$$

$E(Y_i^1 | D_i = 1)$ 'e ait veri, TDH'nden yararlanan üreticilerden elde edilebilmektedir. Fakat $E(Y_i^0 | D_i = 1)$ 'e ait veri ise bir karşıt durum çıktısı olup, veri bir üretici tarafından gözlenememektedir. Bu sebeple, genellikle gözlenebilen ATE, aşağıdaki gibi açıklanabilmektedir:

$$\begin{aligned} ATE &= E(Y_i^1 | D_i = 1) - E(Y_i^0 | D_i = 0) \\ ATE &= [E(Y_i^1 | D_i = 1) - E(Y_i^0 | D_i = 1)] + [E(Y_i^0 | D_i = 1) - E(Y_i^0 | D_i = 0)] \quad (8) \\ ATE &= ATET + E(Y_i^0 | D_i = 1) - E(Y_i^0 | D_i = 0) \end{aligned}$$

Eğer, TDH'nden yararlanma, tesadüfi olarak belirleniyorsa, yararlanma kukla değişkeni D_i , istatistiksel olarak çıktıdan bağımsızdır (Y_i^1, Y_i^0) ve müdahale edilmemiş (TDH'nden yararlanmamış) bireylerin çıktı ortalaması olan $E(Y_i^0 | D_i = 0)$, $E(Y_i^0 | D_i = 1)$ için bir vekil (proxy) olarak kullanılabilir.

Ancak, deneysiz (non-experimental) anket çalışmalarında, müdahale edilen ve edilmeyen gruplar, müdahaleyi almadan önce aynı olmayabilir. Bu sebeple, deneysiz çalışmalarda, bir müdahalenin etkisini analiz etmek için ATE kullanıldığı zaman, $E(Y_i^0|D_i = 1) - E(Y_i^0|D_i = 0)$ seçim yanlılığının oluştuğunu işaret etmektedir. Bu sebeple, TDH için, veri bir yararlanmama durumunda, TDH'nin etkilerini tahmin etmek için Denklem (8)'in kullanımı, yanlış tahminçiler üretebilmektedir (örneğin, seçim yanlılığından kaynaklanan). Etki analizinin asıl amacı, seçim yanlılığını sıfıra indirmek ($E(Y_i^0|D_i = 1) - E(Y_i^0|D_i = 0) = 0$), öyle ki ATET=ATE olması için çözümler bulmaktadır. PSM modeli, bu seçim yanlılığı durumu için kullanılabilir (Pan, 2014).

PSM yönteminin geçerliliği, iki koşula bağlı bulunmaktadır: (1) Karıştırma (unconfoundedness) ve koşullu bağımsızlık (conditional independence assumption: CIA) varsayımı ve (2) ortak destek varsayımı (assumption of common support: CSA). Koşullu bağımsızlık varsayımı, veri bir gözlenebilir X ortak faktörler seti, ilgili Y_i^1 ve Y_i^0 müdahale çıktıları, D gerçek TDH'nden yararlanma düzeyinden bağımsız olmaktadır. Bunun notasyonu aşağıda gösterilmiştir (Pan, 2014):

$$(Y_i^1, Y_i^0) \perp D / X \quad (9)$$

Dolayısıyla, gözlenebilir farklılıkların düzenlenmesinden sonra, potansiyel çıktı ortalaması, $D=1$ ve $D=0$ için, $(E(Y_i^0|D_i = 1) = E(Y_i^0|D_i = 0))$ aynıdır. Koşullu bağımsızlık varsayımı, TDH'nden yararlanmış olan üreticilerin, eğer bu desteklerden yararlanmamış olsalar idi, göstermiş oldukları performansı ölçmek için, TDH'nden yararlanmayan üreticilerin eşleştirilmiş olarak kullanımına izin vermektedir. Koşullu bağımsızlık varsayımı altında, bu çalışmanın içeriğindeki eğilim skoru, üreticilerin veri bir TDH'nden yararlanma öncesi durum özellikleri ile bir üreticinin TDH'nden yararlanmasını ifade eden koşullu bir olasılığı tanımlamaktadır. Bu durum aşağıda ifade edilmiştir:

$$p(X) = \Pr(D = 1|X) = E(D|X); p(X) = F\{h(X)\} \quad (10)$$

burada, $F\{\cdot\}$ normal ya da lojistik kümülatif dağılım olabilmekte ve X müdahale (TDH'nden yararlanma) öncesi karakteristiklerin bir vektörünü ifade etmektedir.

Diğer taraftan, ortak destek varsayımı, her bir bireyin, bir TDH'nden yararlanıcı olma ya da olmama durumuna ilişkin pozitif bir olasılığa sahip olunmasını teminat altına alması ile tam öngörülebilirlik fenomenine imkan vermemektedir. Ortak destek varsayımı aşağıdaki gibi açıklanabilmektedir:

$$0 < \Pr(D = 1|X) < 1 \quad (11)$$

Koşullu bağımsızlık varsayımı ve ortak destek varsayımı altında, ATET aşağıdaki gibi tahmin edilebilmektedir (Pan, 2014):

$$\begin{aligned} ATET &= E(Y_i^1|D_i = 1) - E(Y_i^0|D_i = 1) \\ &= E((Y_i^1 - Y_i^0)|D_i = 1) \\ &= E\{E[(Y_i^1 - Y_i^0)|D_i = 1, p(X)]\} \\ &= E\{E[Y_i^1|D_i = 1, p(X)] - E[(Y_i^0|D_i = 0, p(X)]D_i = 1\} \end{aligned} \quad (12)$$

4. BULGULAR

Bu bölümde ilk olarak üretici ve tarımsal işletmelere ilişkin genel bilgiler ve özellikler verilmiştir. İkinci bölümde, tarımsal işletmelerin sahip olduğu başlıca varlıklar olan; arazi varlığı, hayvan varlığı değerleri ortaya konarak, başlıca işletme varlıklarının ekonomik büyüklükleri ortaya konmuştur. Ayrıca yine bu bölümde, tarımsal işletmelerdeki sermaye değişimleri belirlenmiştir. Üçüncü bölümde tarımsal işletmelerde, başlıca tarımsal üretim faaliyetlerine göre elde edilmiş olan birim verim değerleri, seçilmiş ürünlere ait fiziki girdi çıktı değerleri belirlenmiş olup, ayrıca işletme gelirleri tespit edilmiştir. Dördüncü bölümde başlıca üretici amaçları belirlenmiştir. Beşinci bölümde, üreticilerin tarımsal bilgi düzeyi ve kaynakları tespit edilmiş olup, altıncı bölümde üreticilerin tarım politikası eğilimleri, gelecek ile ilgili düşünceleri ortaya konmuştur. Yedinci bölümde ise tarımsal desteklemelerin, üreticiler tarafından bilinirliği tespit edilerek, son bölümde ise tarımsal danışmanlık hizmetinden yararlanan işletmeler ile bu hizmetten yararlanmayan işletmeler çeşitli parametreler esas alınarak karşılaştırılıp, etki değerlendirme çalışmaları yapılarak, müdahale etkileri belirlenmeye çalışılmıştır.

4.1. Üretici ve Tarımsal İşletme Karakteristikleri

4.1.1. Üretici Karakteristikleri

Yapılan çalışmayla öncelikli olarak üreticilerin yaş, eğitim ve tarımsal üretimle ilgili kişisel bilgilerinin yanı sıra, hane halkında yer alan birey sayısı ve bu hanede yaşayan bireylerden tarımsal üretimde çalışan sayısı belirlenmiştir. Üreticilerin genel yaş ortalamasının 47,62 olduğu tespit edilmiştir. Ortalama eğitim seviyesinin 7,58 yıl gibi yüksek bir düzeyde olduğu belirlenmiş olup, bu durum da göstermektedir ki artık, üreticilerin eğitim seviyelerinin yıllar itibarıyla daha da artacağına işaret etmektedir. Deneyim olarak; uzun yıllardır çiftçilik ile uğraştıkları ve bu tecrübelerini önemsedikleri, hem üretimlerinin şekillenmesinde, hem de üretim modellerinde yıllar içinde kazandıkları deneyimler ile karar aldıkları gözlenmiştir. Hane sayısı ortalaması 4,24 ve hanede tarımda çalışan kişi sayısı ortalaması 1,84 olarak hesaplanmıştır. Üretici gelirlerini, büyük oranda tarımsal üretimleri ile karşıladıkları ve aile iş gücünün büyük oranda üretime katılmakta olduğu belirlenmiştir (Çizelge 4.1).

Çizelge 4.1. Üreticiler ile ilgili genel bilgiler ve özellikler

Genel bilgiler	Açıklama	Ort.	Std. sapma	Min.	Mak.	Medyan
Yaş	Yıl	47,62	10,64	25,00	86,00	47,00
Eğitim	Yıl	7,58	3,36	5,00	18,00	5,00
Deneyim	Yıl	22,18	11,09	2,00	60,00	20,00
Hanedeki birey sayısı	Adet	4,24	1,60	1,00	8,00	4,00
Hanedeki tarımda çalışan sayısı	Adet	1,84	1,07	0,00	7,00	2,00

Çiftçilerin herhangi bir kooperatife üyelik durumu incelendiğinde; toplam 143 üreticiden %53,8'inin herhangi bir kooperatife üye olmadıkları, %46,2'sinin ise kooperatif üyeliğinin bulunduğu tespit edilmiştir. Balıkesir gibi eğitim seviyesinin ve tarımsal üretimin oldukça gelişmiş olduğu bir il dikkate alındığında, bu oranın düşük olduğu söylenebilir (Çizelge 4.2).

Çizelge 4.2 Üreticilerin tarımsal kooperatife üyelik durumu

Üyelik durumu	Sayı	Yüzde %
Üye	66	46,2
Üye Değil	77	53,8

Üreticilerin tarım dışı meslek durumu incelendiğinde, %83,2 oranında çiftçilik dışında herhangi bir mesleğinin olmadığı, geçimlerini çiftçilikle idame ettirdikleri belirlenmiştir. Tarım dışındaki meslekler değerlendirildiğinde ise, esnaf, emeklilik gibi devamlılık arz etmeyen ve tarımsal üretime olumsuz etkisinin olmadığı mesleklerin öne çıktığı tespit edilmiştir (Çizelge 4.3)

Çizelge 4.3. Üreticilerin tarım dışı meslek durumu

		Sayı	Yüzde (%)
Tarım dışı meslek sahipliği durumu	Yok	119	83,2
	Var	24	16,8
Tarım dışı mesleklerin dağılımı	Emekli	9	37,5
	Esnaf	10	41,7
	İşçi	4	16,7
	Şoför	1	4,2

TDH alma durumuna göre üreticiler karşılaştırıldığında; TDH alan ve almayan üreticiler arasında dikkate değer bir farklılık göze çarpmamıştır. Yaş, eğitim ve deneyim ile TDH hizmeti almak arasında bir ilişki gözlenmemiştir. TDH alan üreticilerde ortalama yaş 47, TDH almayan üreticilerde ise ortalama yaş 48 olarak tespit edilmiştir. Eğitim ortalamasında ise, TDH alan çiftçilerin 7 yıl, almayanlarda 8 yıl olarak belirlenmiştir. TDH almanın, eğitim seviyesi arttıkça artmadığı, eğitim seviyesinden başka unsurların da söz konusu olabileceği öngörülmektedir. Deneyim yılları incelendiğinde ise, TDH hizmeti alan çiftçilerin ortalaması 20 yıl, almayanlarda ise 24 yıl olarak gerçekleşmiştir. Hanedeki birey sayıları ortalamalarında; TDH alan işletmelerde ort. 5, almayanlarda ise 4 olarak gerçekleşmiştir. Hanedeki tarımda çalışan birey sayılarında ise farklılık gözlenmemiştir. Hem TDH hizmeti alan, hem de almayan işletmelerde, hanedeki tarımda çalışan birey sayılarının ort. 2 adet olarak belirlenmiştir (Çizelge 4.4).

Çizelge 4.4 TDH alma durumuna göre genel üretici karakteristikleri

		Tarımsal Danışmanlık Hizmeti	
		Alan	Almayan
Yaş	Ortalama	47	48
	Std. Sapma	10	12
	Minimum	25	27
	Maksimum	67	86
	Medyan	46	48
Eğitim	Ortalama	7	8
	Std. Sapma	3	4
	Minimum	5	5
	Maksimum	16	18
	Medyan	5	5
Deneyim	Ortalama	20	24
	Std. Sapma	9	12
	Minimum	2	2
	Maksimum	40	60
	Medyan	20	20
Hanedeki birey sayısı	Ortalama	5	4
	Std. Sapma	1	2
	Minimum	1	1
	Maksimum	8	8
	Medyan	4	4
Hanedeki tarımda çalışan kişi sayısı	Ortalama	2	2
	Std. Sapma	1	1
	Minimum	0	0
	Maksimum	7	5
	Medyan	2	2

TDH'nden yararlanma durumuna göre üreticilerin kooperatif üyelikleri incelendiğinde; TDH'nden yararlananların %62,1'lik kısmının kooperatif üyeliği bulunurken, TDH'nden yararlanmayanlarda bu oran %37,9'da kalmıştır. Tarım dışı meslek sahipliği incelendiğinde ise; TDH'nden yararlananlarda %70,8, TDH'nden yararlanmayanlarda ise %29,2 olarak gerçekleşmiştir (Çizelge 4.5). Tarım dışı mesleği olmayanlar açısından ise; TDH'nden yararlananlarda %38,5 iken, TDH yararlanmayanlarda bu oran % 44,8 olarak belirlenmiştir (Çizelge 4.6).

Çizelge 4.5. TDH'nden yararlanma durumuna göre üreticilerin kooperatife üyelik durumu

		Tarımsal Danışmanlık Hizmeti			
		Alan		Almayan	
		Sayı	%	Sayı	%
Kooperatife üyelik durumu	Üye	41	62.1	25	37.9
	Üye değil	31	40.3	46	59.7
Tarım dışı meslek sahipliği durumu	Var	17	70.8	7	29.2
	Yok	55	46.2	64	53.8

Çizelge 4.6. TDH'nden yararlanma durumuna göre üreticilerin tarım dışı meslek durumu

Tarım Dışı Meslek Durumu										
TDH yararlanma durumu	Tarım dışı mesleği yok		Emekli		Esnaf		İşçi		Şoför	
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
Yararlanan	55	38,5	5	3,5	9	6,3	3	2,1	0	0,0
Yararlanmayan	64	44,8	4	2,8	1	0,7	1	0,7	1	0,7

4.1.2. Tarımsal İşletme Karakteristikleri

İşletmelerin faaliyet türleri incelendiğinde; 80 işletmenin %55,9 oranla bitkisel üretim yapan işletme olduğu, 41 işletmenin de %28,7 oranla hayvansal üretim yapan işletme olduğu, 22 işletmenin ise %15,4 ile karma üretim yapan işletmeler olduğu belirlenmiştir (Çizelge 4.7).

Çizelge 4.7 İşletme faaliyet türleri

Sıra	İşletme faaliyet türü	İşletme sayısı (adet)	Yüzde %
1	Bitkisel üretim	80	55,9
2	Hayvansal üretim	41	28,7
3	Karma üretim	22	15,4
Toplam		143	100

TDH alma durumuna göre, işletme faaliyet türleri incelendiğinde; TDH almayanlarda bitkisel üretim işletmesi %59,2, TDH alanlarda ise bu oran %52,8 olarak belirlenmiştir. TDH almayanlarda hayvansal üretim işletmesi oranı %31,0, TDH alanlarda ise %26,4 olarak tespit edilirken, yine TDH almayanlarda karma üretim işletmeleri %9,8, TDH alanlarda ise %20,8 olarak gerçekleşmiştir (Çizelge 4.8).

Çizelge 4.8 Çiftçilerin TDH alma durumuna göre işletme faaliyet türleri

Sıra	İşletme faaliyet türü	TDH almayanlar		TDH alanlar	
		İşletme sayısı (adet)	Yüzde %	İşletme sayısı	Yüzde %
1	Bitkisel üretim	42	59,2	38	52,8
2	Hayvansal üretim	22	31,0	19	26,4
3	Karma üretim	7	9,8	15	20,8
Toplam		71	100	72	100

4.2. Tarımsal İşletme Varlıkları ve Ekonomik Büyüklükleri

4.2.1. Arazi Varlığı

Bitkisel ve karma üretim yapan işletmelerin arazi varlığı incelendiğinde; toplam arazi büyüklüğü 178 dekar olarak tespit edilmiştir. Bu büyüklüğün, oldukça yüksek bir değer olduğu ifade edilebilir. Bunun en temel nedeni tarımsal danışmanlık desteğinden faydalanabilmek için tebliğde belirlenen kriterlerdir. Karşılaştırmanın yapılabilmesi için, benzer işletme büyüklüğüne sahip işletmelerin seçilmesine çalışıldığını için ortalama 178 dekar olarak ortaya çıkmıştır. Toplam arazi büyüklüğü içerisinde, mülk arazilerin payının 108 dekar olduğu tespit edilmiştir. Sulanan arazilerinin ortalama büyüklüğü 21 dekar iken, sulanmayan arazilerin ortalaması ise 155 dekar olarak hesaplanmıştır. Parsel sayısı ortalamasının ise 11 adet olduğu belirlenmiştir (Çizelge 4.9).

Çizelge 4.9 Bitkisel ve karma işletmelerin sahip olduğu arazi varlığı

Arazi büyüklüğü (da)	Ort. (da)	Toplam (da)	Min. (da)	Mak. (da)
Toplam	178	18183	6	900
Mülk	108	11044	6	646
Kiraya verilen	1	145	8	130
Sulanan	21	2128	5	525
Sulanmayan	155	15811	10	870
Parsel sayısı (adet)	11	1110	1	106

Bitkisel ve karma üretim yapan tarımsal işletmelerin TDH'nden yararlanma durumuna göre arazi varlıkları incelendiğinde; TDH'nden yararlanan işletmelerde ortalama toplam arazi büyüklüğü 236 dekar iken, TDH'nden yararlanmayan işletmelerde ise 116 dekar olduğu belirlenmiştir. TDH'nden yararlanan işletmelerde ortalama mülk arazi büyüklüğü 144 dekar iken, TDH'nden yararlanmayan işletmelerde ise 69 dekar, TDH alan işletmelerde ortalama sulanan arazi büyüklüğü 36 dekar iken TDH almayan işletmelerde ise 5 dekar olduğu belirlenmiştir. Sulanmayan ortalama arazi büyüklüğü açısından ise TDH alan işletmelerde 199 dekar iken, TDH almayan işletmelerde ise 108 dekar olarak hesaplanmıştır. Ortalama parsel sayısı incelendiğinde ise; TDH almayan işletmelerde 9, TDH alan işletmelerde ise 13 olduğu belirlenmiştir (Çizelge 4.10).

Çizelge 4.10 Bitkisel ve karma işletmelerin TDH'nden yararlanma durumuna göre işletme büyüklük karakteristikleri

Arazi durumu	TDH'nden yararlanan işletmeler				TDH'nden yararlanmayan işletmeler			
	Ort. (da)	Std. sapma	Min. (da)	Mak. (da)	Ort. (da)	Std. sapma	Min. (da)	Mak. (da)
Toplam arazi (da.)	236	198,21	7	900	116	88,33	6	400
Mülk arazi (da.)	144	146,48	8	646	69	62,30	6	300
Kiraya verilen (da.)	2	13,63	15	130	0	0	0	0
Sulanan Arazi (da.)	36	72,90	5	525	5	11,00	6	70
Sulanmayan arazi (da.)	199	177,69	17	870	108	83,77	10	330
Parsel sayısı (adet)	13	13,73	1	106	9	6,34	1	27

4.2.2. Hayvan Varlığı

Hayvancılık ve karma tarımsal üretim faaliyeti yapan işletmelerin hayvan varlıkları incelendiğinde; arıcılıkta ortalama kovan sayısı 216 adet, süt sığırcılığında ortalama hayvan sayısı 19 adet, koyun yetiştiriciliğinde ise ortalama hayvan sayısının 184 adet olduğu belirlenmiştir (Çizelge 4.11).

Çizelge 4.11 Tarımsal işletmelerin sahip olduğu hayvan varlığının dağılımı

Hayvan varlığı	Ort.(ad.)	Toplam(ad.)	Min.(ad.)	Mak.(ad.)
Arıcılık (kovan)	216	4.325	70	400
Besi sığırı (adet)	0	0	0	0
Süt sığırı (adet)	19	441	7	100
Koyun (adet)	184	3685	100	320
Kanatlı	0	0	0	0

TDH’nden yararlanma durumuna göre; hayvansal ve karma karakteristik gösteren tarımsal işletmelerin hayvan varlıkları incelendiğinde; TDH’nden yararlanan işletmelerin arıcılık faaliyetindeki ortalama kovan sayısı 212 adet iken, TDH’nden yararlanmayan işletmelerde ise 220 adet olduğu belirlenmiştir. TDH hizmeti alan süt sığırcılığı işletmelerinde ortalama hayvan sayısı 24 adet iken, TDH almayan işletmelerde ise 16 adet olduğu tespit edilmiştir. Koyun yetiştiriciliği yapan işletmelerde ise, TDH alan işletmelerde ortalama hayvan sayısı 173 adet iken, TDH almayan işletmelerde ise ortalama hayvan sayısının 195 adet olduğu belirlenmiştir (Çizelge 4.12).

Çizelge 4.12 Tarımsal işletmelerin TDH’nden yararlanma durumuna göre hayvan varlıkları

	TDH alan işletmeler				TDH almayan işletmeler			
Hayvan varlığı	Ort.	Std. sapma	Min.	Mak.	Ort.	Std. sapma	Min.	Mak.
Arıcılık (kovan)	220	82,74	70	400	212	83,92	140	370
Besi sığırı (adet)	0	0	0	0	0	0	0	0
Süt sığırı (adet)	16	4,23	7	50	24	1,02	10	100
Koyun (adet)	195	24,02	120	320	173	28,92	100	250
Kanatlı	0	0	0	0	0	0	0	0

4.2.3. İşletme Varlıklarının Ekonomik Büyüklükleri

İşletmelerin ekonomik büyüklüklerinin belirlenmesinde, anket yapılan dönemdeki arazi varlığı ve hayvan varlığı (arıcılık, besi sığırı, süt sığırı, koyun) sayılarının, piyasa değerleri üzerinden hesaplanması ile bulunmuştur. Sahip olunan işletme varlıklarının ekonomik büyüklükleri açısından 5 işletme (%3,5) 11.000-50.000 ₺ arasında yer alırken, 66 işletmenin (%46,2) 51.000 ile 100.000 ₺ arasında değere sahip olduğu belirlenmiştir. 44 işletme (%30,8) 101.000-500.000 ₺ arasında, 14 işletme (%9,8) 500.000-1.000.000 ₺ arasında, 14 işletme (%9,8) ise 1.000.000 ₺'den daha fazla ekonomik büyüklüğe sahip olduğu belirlenmiştir (Çizelge 4.13).

Çizelge 4.13 İşletme varlıklarının toplam ekonomik büyüklüğü

	Varlıkların toplam ekonomik büyüklüğü (1.000 ₺)									
	11-50		51-100		101-500		500-1000		1000<	
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
Bitkisel üretim	0	0,0	32	22,4	22	15,4	12	8,4	14	9,8
Hayvansal üretim	5	3,5	25	17,5	10	7,0	1	0,7	0	0,0
Karma üretim	0	0,0	9	6,3	12	8,4	1	0,7	0	0,0
Toplam	5	3,5	266	46,2	44	30,8	14	9,8	14	9,8

TDH'nden yararlanan işletmelerin, işletme varlıklarının toplam büyüklükleri incelendiğinde en büyük payı %37,5 ile 101.000 ₺-500.000 ₺ arasındaki işletmeler oluşturmakta iken, en düşük pay ise %2,8 ile 11.000 ₺-50.000 ₺ arasındaki ekonomik büyüklüğe sahip işletmelerden oluşmaktadır (Çizelge 4.14).

Çizelge 4.14 TDH alan tarımsal işletmelerin sahip oldukları işletme varlıklarının toplam ekonomik büyüklüğü

	Ekonomik büyüklük (1.000 ₺)									
	11-50		51-100		101-500		500-1000		1000<	
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
Bitkisel üretim	0	0,0	3	4,2	13	18,1	10	13,9	12	16,7
Hayvansal üretim	2	2,8	12	16,7	5	6,9	0	0,0	0	0,0
Karma üretim	0	0,0	5	6,9	9	12,5	1	1,4	0	0,0
Toplam	2	2,8	20	27,8	27	37,5	11	15,3	12	16,7

TDH almayan işletmelerin, işletme varlıklarının toplam büyüklükleri incelendiğinde, en büyük payı %64 ile 51.000 ₺-100.000 ₺ arasındaki işletmeler oluşturmakta iken, en düşük pay ise %2,7 ile 1.000.000 ₺ üzerindeki ekonomik büyüklüğe sahip işletmelerden oluşmaktadır (Çizelge 4.15)

Çizelge 4.15 TDH almayan tarımsal işletmelerin sahip oldukları işletme varlıklarının toplam ekonomik büyüklüğü

	Ekonomik büyüklük (1.000 ₺)									
	11-50		51-100		101-500		500-1000		1000<	
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
Bitkisel Üretim	0	0,0	29	38,7	9	12,0	2	2,7	2	2,7
Hayvansal Üretim	5	6,7	15	20,0	5	6,7	1	1,3	0	0,0
Karma Üretim	0	0,0	4	5,3	3	4,0	0	0,0	0	0,0
Toplam	5	6,7	48	64	17	22,7	3	4	2	2,7

4.2.4. Tarımsal İşletmelerdeki Sermaye Değişimleri

Arazi alımları

TDH alan işletmelerin, son 5 yıl içerisinde 14 parselde toplam 253,5 dekar arazi alımı yapmış oldukları ve bu araziler için toplam 448.500 ₺ bedel ödedikleri tespit edilmiştir (Çizelge 4.16).

Çizelge 4.16 Yıllara göre TDH alan üreticilerin arazi alımları

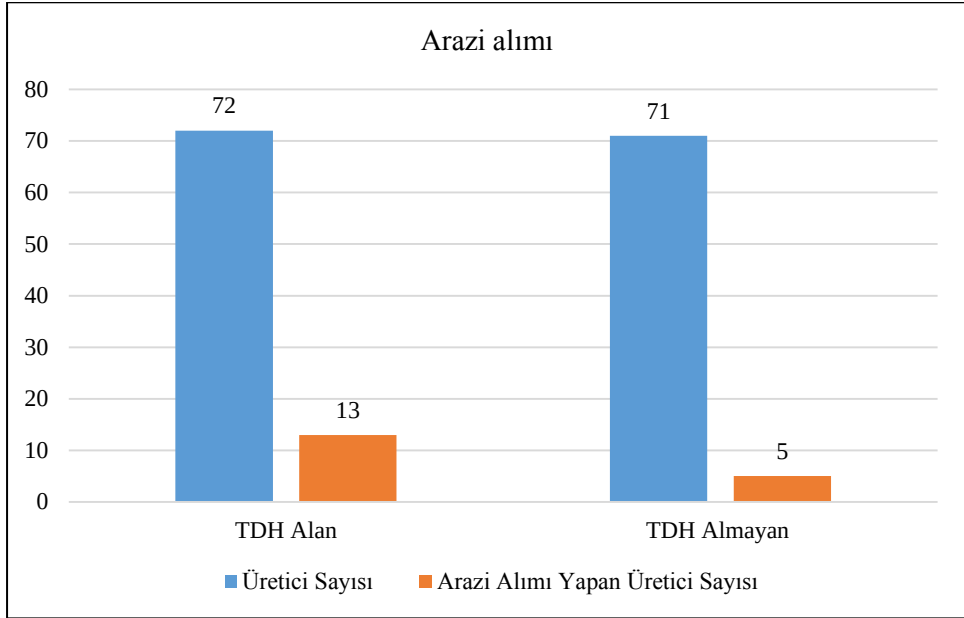
Yıllar	Parsel sayısı (adet)	Arazi büyüklüğü (da)	Arazi Değeri (₺)
2015	3	37	35.000
2014	2	11	45.000
2013	3	49	156.500
2012	3	76,5	62.000
2011	3	80	150.000
Toplam	14	253,5	448.500

TDH almayan işletmelerin ise son 5 yıl içerisinde 6 parselde toplam 42 dekar arazi alımı yapmış oldukları ve bu araziler için toplam 63.000 ₺ bedel ödedikleri tespit edilmiştir (Çizelge 4.17).

Çizelge 4.17 Yıllara göre TDH almayan üreticilerin arazi alımları

Yıllar	Parsel sayısı (adet)	Arazi büyüklüğü (da)	Arazi Değeri (₺)
2015	2	10	10.000
2014	2	10	27.000
2013	1	15	14.000
2012	1	7	12.000
2011	0	0	0
Toplam	6	42	63.000

TDH alan 72 üreticilerin 13 adeti, TDH almayan üreticilerin ise 5 adeti, son 5 yıl içerisinde arazi alımı yapmışlardır (Şekil 4.1).

Şekil 4.1. TDH alan ve almayan üreticilerin arazi alım sayıları (adet)

Makine alımları

TDH alan 72 adet üreticiden 37'si son 5 yıl içerisinde makine parkına toplam 73 makine dahil etmiştir. 37 üreticiden ise 19'u makine-ekipman desteğinden faydalanmıştır. Toplam incelendiğinde ise; 1.303.780 ₺ makine alımı yapılırken bunun 1.006.930 ₺ öz sermaye, 190.000 ₺ yabancı sermaye ve 106.850 ₺'si ise devlet desteği ile satın alınmıştır (Çizelge 4.18).

Çizelge 4.18 TDH alan üreticilerin makine alımı

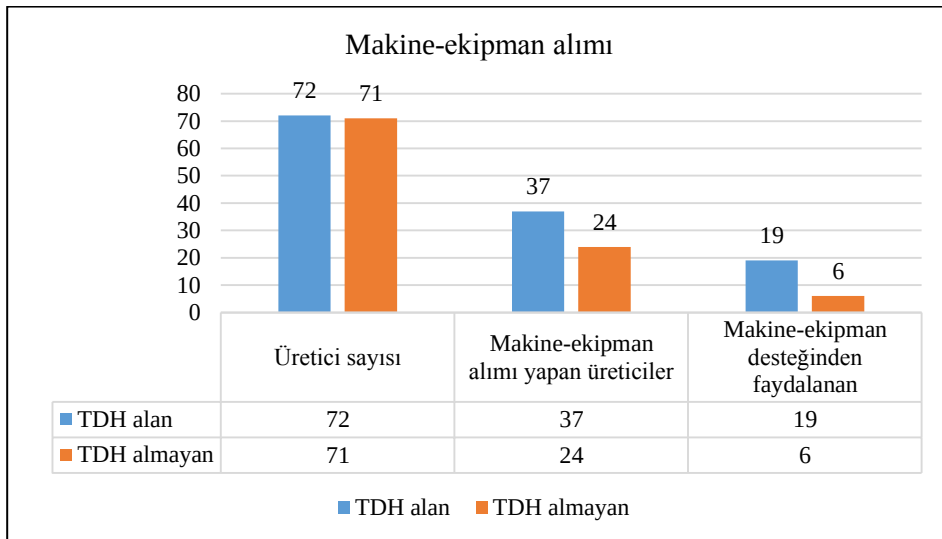
Yıllar	Makine (Ad.)	Makine Bedeli ₺	Öz sermaye Katkısı ₺	Yabancı Sermaye Katkısı ₺	Devlet Desteği ₺
2015	18	207.000	149.850	50.000	7.150
2014	22	738.500	601.300	80.000	57.200
2013	21	122.150	100.150	-	22.000
2012	5	67.050	63.550	-	3.500
2011	7	169.080	92.080	60.000	17.000
TOPLAM	73	1.303.780	1.006.930	190.000	106.850

TDH almayan 71 adet üreticiden 24'ünün, son 5 yıl içerisinde makine parkına toplam 25 makine dâhil ettiği belirlenmiştir. 24 üreticiden, 6'sının ise makine ekipman desteğinden faydalanmış olduğu belirlenmiştir (Çizelge 4.19).

Çizelge 4.19 TDH almayan üreticilerin makine-ekipman alımı

Yıllar	Makine-ekipman (adet)	Makine-ekipman bedeli (□)	Öz sermaye katkısı (□)	Yabancı sermaye katkısı (□)	Devlet desteği (□)
2015	16	65150	54150	8000	3000
2014	5	16000	16000	0	0
2013	3	160000	62000	0	9800
2012	1	130000	45000	0	8500
2011	0	0	0	0	0
TOPLAM	25	119.150	113.450	8.000	23.000

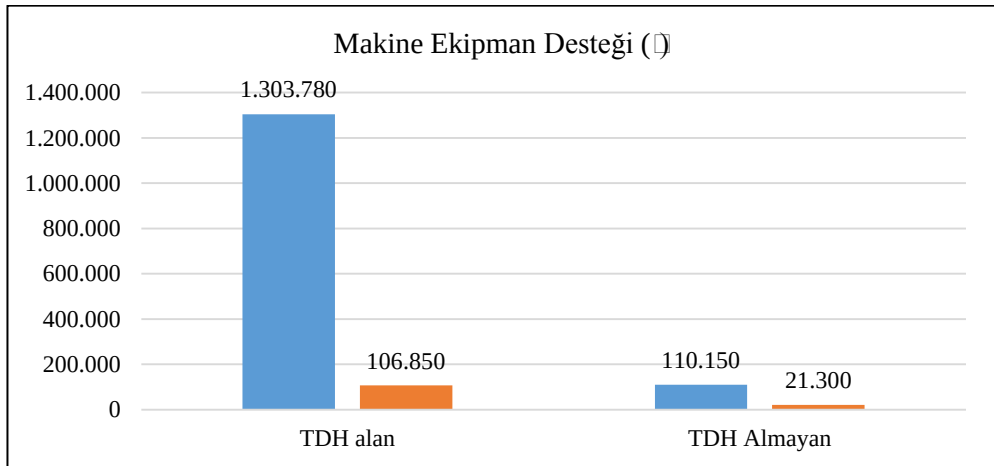
Karşılaştırmalı olarak incelendiğinde, TDH alan 72 üreticiden 37'si, son 5 yıl içerisinde, makine-ekipman alımı yaparken, bunlardan 19 adet üretici makine ekipman desteğinden faydalanmıştır. TDH almayan 71 üreticiden 24 adeti son 5 yıl içerisinde makine alımı yaparken, 6 üretici makine-ekipman desteğinden faydalanmıştır (Çizelge 4.19).

Şekil 4.2. TDH alma durumuna göre makine-ekipman alımı yapan üretici sayıları

TDH alan üreticiler 1.303.780 □ değerinde makine ve ekipman alımı yaparken, TDH almayan üreticiler ise 110.150 □ değerinde alım gerçekleştirmiştir. TDH

alan üreticiler 106.850 □ makine-ekipman desteği alırken, TDH almayan üreticiler, 21.300 □ makine ekipman desteğinden faydalanmışlardır (Şekil 4.3).

Şekil 4.3. TDH alma durumuna göre makine ekipman desteği miktarları (□)

4.3. Tarımsal İşletmelerdeki Birim Verim Değerleri ve İşletme Gelirleri

4.3.1. Tarımsal İşletmelerdeki Birim Verim Değerleri

Yıllara göre TDH alma durumuna göre ürün verimleri

2011 yılı ile 2015 yılları arasında üreticilerin özellikle Balıkesir ilimizde ön plana çıkan ve TDH'nden yararlanmış üreticilerin, ürettikleri ürünlerde verim ortalamaları alınarak, tarımsal danışmanlık desteğinin ürün verimleri üzerinde herhangi bir etkisinin olup olmadığı belirlenmeye çalışılmıştır.

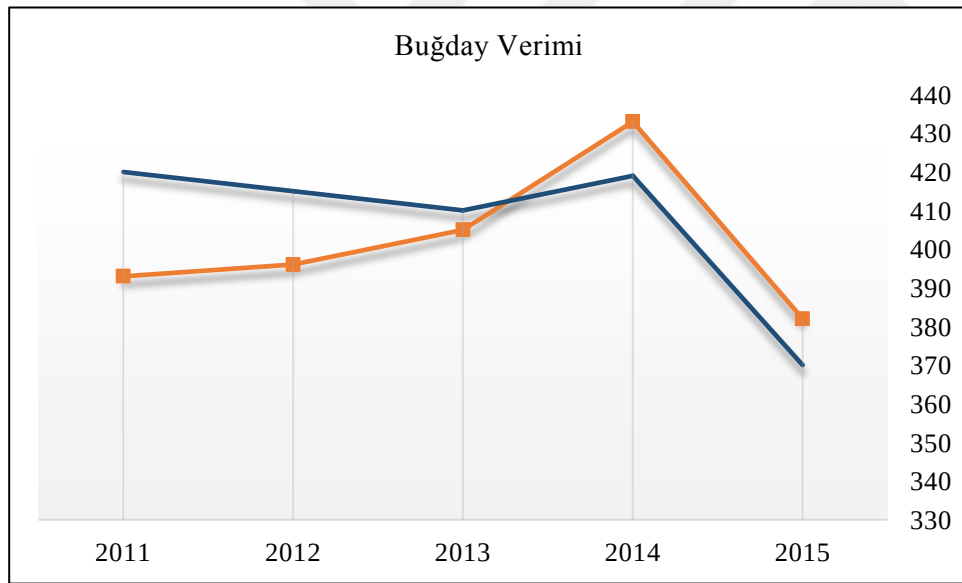
Buğday için ortalama verimdeki değişim

Yıllar itibarıyla buğday verimi incelendiğinde; 2015 yılında Tarımsal Danışmanlık Hizmeti alan işletmelerde ortalama verim 382 kg iken, Tarımsal Danışmanlık Hizmeti almayan işletmelerde ortalama verim 370 kg olarak gerçekleşmiştir (Çizelge 4.20). 2014 ve 2015 yıllarında Tarımsal Danışmanlık Hizmeti alan işletmeler daha yüksek verime sahip iken, 2011, 2012, 2013 yıllarında TDH almayan işletmeler daha yüksek verim almıştır. Yıllar itibarıyla buğday veriminde Tarımsal Danışmanlık Hizmeti alan işletmelerde yükselme eğiliminde, Tarımsal Danışmanlık Hizmeti almayan işletmelerde ise aksine gerileme olduğu

görülmektedir (Şekil 4.4). Sadece 2015 yılında görülen kuraklık, tüm bölgede buğday verimlerini olumsuz etkilemiştir.

Çizelge 4.20 TDH alan ve almayan üreticilerin yıllar itibarıyla buğdayda aldıkların verimlerin karşılaştırılması

Yıllar	TDH alan (kg/da)	TDH almayan (kg/da)
2015	382	370
2014	433	419
2013	405	415
2012	396	415
2011	393	420

Şekil 4.4. Yıllar itibarıyla TDH alma durumuna göre tarımsal işletmelerde elde edilen buğday verimindeki değişim

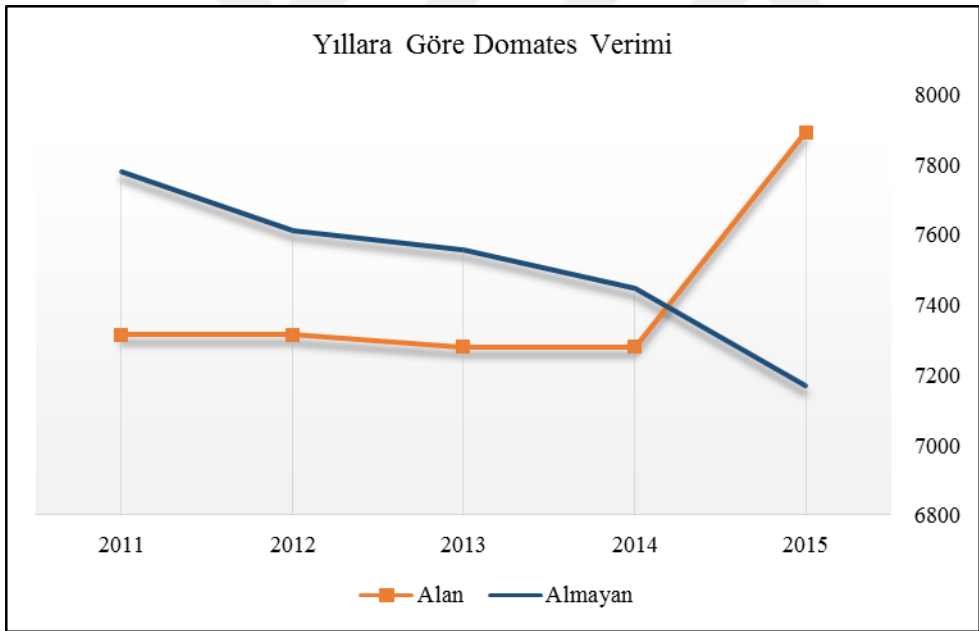
Domates için ortalama verimdeki değişim

Yıllar itibarıyla domates verimi incelediğinde; 2015 yılında TDH alan işletmeler 7.889 kg/da ortalama verim alırken, TDH almayan işletmelerde ortalama verim 7.167 kg'da kalmıştır. Diğer yıllar da incelendiğinde ise, 2015 yılı hariç diğer yıllarda (2011, 2012, 2013, 2014) TDH almayan işletmelerde verimin daha yüksek olduğu gözlenmiştir (Çizelge 4.21) Ancak, TDH alan işletmelerde domates veriminin yükselen bir eğilim izleyerek, her yıl belirgin bir artış gösterdiği ifade

edilebilir (Şekil 4.13). TDH almayan işletmelerde ise verimler 2011 yılından sonraki her yıl düşme göstermiştir.

Çizelge 4.21 TDH alan ve almayan tarımsal işletmelerde yıllar itibarıyla elde edilmiş olan domates verimlerinin karşılaştırılması

Yıllar	TDH alan (kg/da)	TDH almayan (kg/da)
2015	7.889	7.167
2014	7.278	7.444
2013	7.278	7.556
2012	7.313	7.611
2011	7.313	7.778

Şekil 4.5. Yıllar itibarıyla TDH alma durumuna göre domates verimi

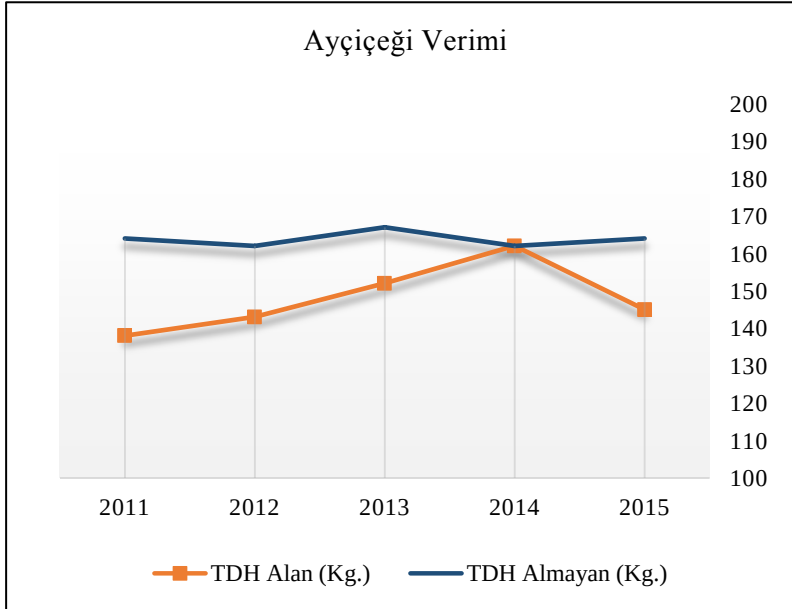
Ayçiçeği için ortalama verimdeki değişim

Yıllar itibarıyla ayçiçeği için ortalama verim incelendiğinde; 2015 yılında TDH alan işletmelerin ortalama verimi 145 kg/da iken, TDH almayan işletmelerde ise ortalama verim 164 kg/da olarak gerçekleşmiştir (Çizelge 4.22). Diğer yıllar da değerlendirildiğinde, TDH almayan işletmelerin, tüm yıllarda TDH alan işletmelere göre daha yüksek ortalama verime sahip oldukları söylenebilir. 2015 yılı hariç tutulduğunda, TDH alan işletmelerde ortalama verimin yükselme

eğiliminde olduğu görülmektedir (Şekil 4.6). TDH almayan işletmelerde ise, verim değerlerinin durağan bir şekilde gerileme ya da ilerleme olmadan hareket ettiği ifade edilebilir. Burada şu bilgiyi de vermek yerinde olacaktır. Ayçiçeğinde verim düşüklüğünden dolayı son 3 yıldır, özellikle kanola – silajlık mısır gibi farklı ürün gruplarına yönelimlerin olduğu, ayçiçeği üreticileri tarafından beyan edilmiş olan önemli bir konudur. Verim düşüklüğü ise ayçiçeği üreticilerinin ayçiçeğinde prim desteği ödemesi için tercih ettiği bu yüzden gerek bakım-besleme gerekse kültürel işlemleri yeterince yapmamalarından kaynaklandığı düşünülmektedir. Bu çıkarım yapmamızın en büyük nedeni ise kanola ve silajlık mısıra kaymalarının yem bitkileri desteklemeleri daha yüksek olduğunu beyan etmelerinden dolayıdır.

Çizelge 4.22 TDH alan ve almayan üreticilerin yıllar itibarıyla elde ettikleri ayçiçeği verimlerinin karşılaştırılması

Yıllar	TDH alan (kg/da)	TDH almayan (kg/da)
2015	145	164
2014	162	162
2013	152	167
2012	143	162
2011	138	164

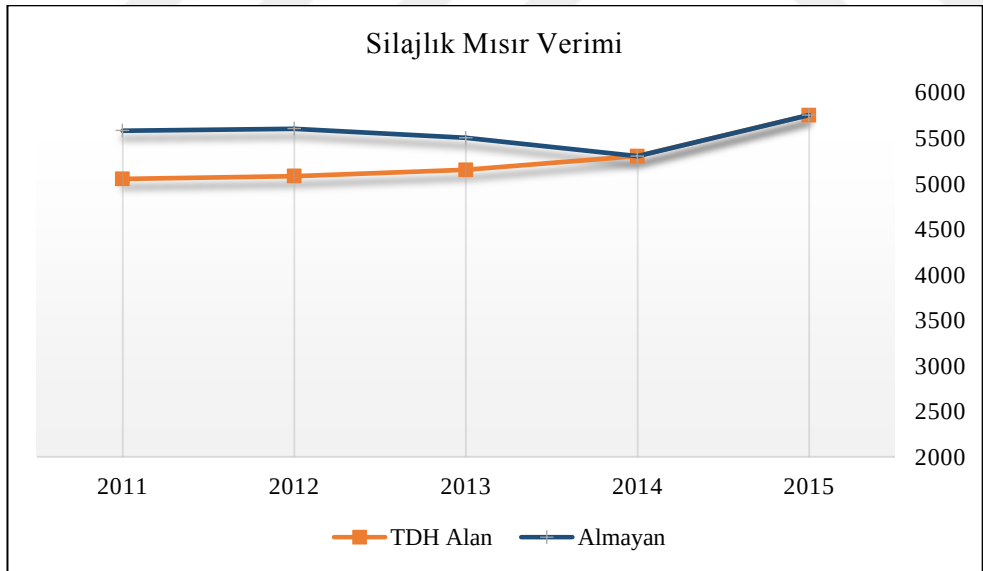
Şekil 4.6 Yıllar itibarıyla TDH alma durumuna göre ayçiçeği verimindeki değişim

Silajlık mısır için ortalama verimdeki değişim

Yıllar itibarıyla silajlık mısır için ortalama verimler incelendiğinde; 2015 yılında hem TDH alan, hem de TDH almayan üreticilerin verimleri 5.750 kg/da olarak gerçekleşmiştir (Çizelge 4.23). TDH alan ve almayan üreticilerin elde etmiş oldukları silajlık mısır verimlerinin, yıllar itibarıyla yükselme eğiliminde olduğu görülmektedir (Şekil 4.7).

Çizelge 4.23 TDH alan ve TDH almayan üreticilerin yıllar itibarıyla aldıkları silajlık mısır verimlerinin karşılaştırılması

Yıllar	TDH alan (kg/da)	TDH almayan (kg/da)
2015	5.750	5.750
2014	5.300	5.300
2013	5.150	5.500
2012	5.080	5.600
2011	5.050	5.580

Şekil 4.7. Yıllar itibarıyla TDH alma durumuna göre üreticilerin elde etmiş oldukları silajlık mısır verimindeki değişim

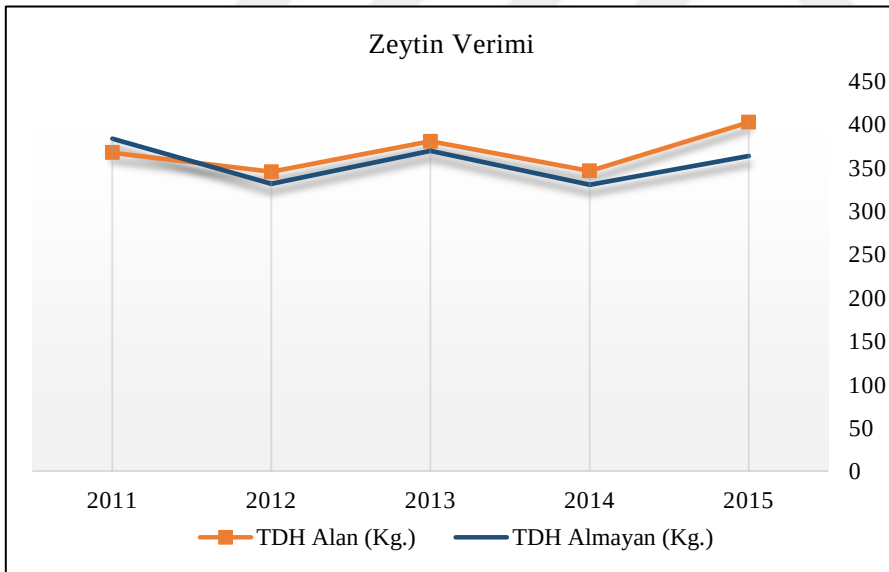
Zeytin için ortalama verimdeki değişim

Yıllar itibarıyla, zeytin yetiştiriciliğinde elde edilen ortalama verimdeki değişim incelendiğinde; TDH alan işletmelerde 2015 yılında 402 kg/da verim alınırken, TDH almayan işletmelerde ise ortalama verimin 363 kg/da olduğu belirlenmiştir.

Diğer yıllar da incelendiğinde; 2011 - 2015 arası tüm yıllarda, TDH alan işletmelerin daha yüksek ortalama verim elde etmiş oldukları tespit edilmiştir (Çizelge 4.24). Ayrıca yıllar itibarıyla verim eğilimindeki değişim incelendiğinde, periyodisitenin² olduğu ve olmadığı yıllarda da yükselme eğiliminde olduğu görülmektedir (Şekil 4.8).

Çizelge 4.24 TDH alan ve almayan üreticilerin yıllar itibarıyla zeytin için elde ettikleri verim değerlerinin karşılaştırılması

Yıllar	TDH alan (kg/da)	TDH almayan (kg/da)
2015	402	363
2014	346	330
2013	380	369
2012	345	331
2011	367	383

Şekil 4.8. Yıllar itibarıyla TDH alma durumuna göre üreticilerin elde etmiş oldukları zeytin verimindeki değişim

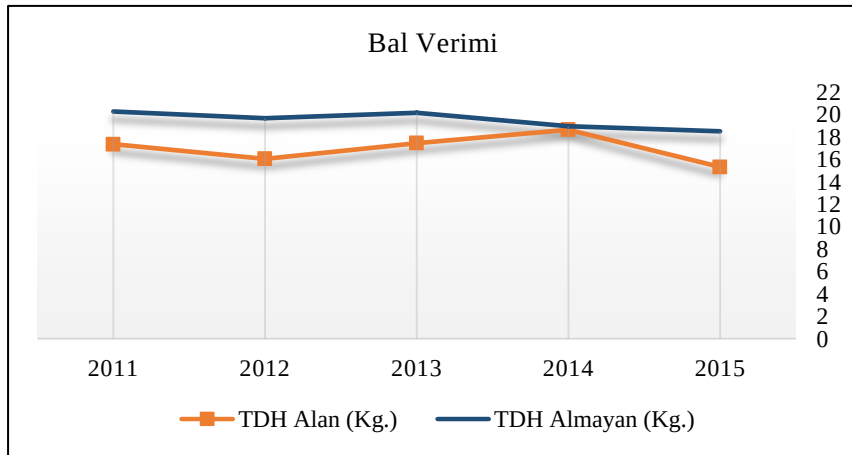
²Zeytin yetiştiriciliğinde karşılaşılan en önemli sorunlardan birisi olan periyodisite, zeytin ağaçlarının bir yıl meyve verip, ertesi yıl ya hiç vermemesi ya da çok az meyve vermesi olarak tanımlanmaktadır. Zeytinde periyodisite genetik olarak tayin edilmektedir. Oluşma derecesini iklim koşulları ve kültürel uygulamalar etkilemektedir (Anonim, 2017).

Bal için ortalama verimdeki değişim

Yıllar itibarıyla, bal üretimi incelendiğinde; 2015 yılında TDH alan işletmelerde, kovan başına ortalama 15,28 kg bal verimi alırken, TDH almayan işletmelerde ise kovan başına ortalama 18,45 kg bal verimi alındığı belirlenmiştir (Çizelge 4.25). 2015 yılı hariç olmak üzere, diğer yıllarda TDH alan işletmelerde bal verimi yükselme eğilimi gösterirken, TDH almayan işletmelerde ise bal veriminin, durağan hatta gerileyen bir eğilim gösterdiği tespit edilmiştir (Şekil 4.9). Tüm yıllar ele alındığında TDH alan işletmelerin verim düşüklüğü anketlerin yapıldığı üreticilerin genel olarak gezgin arıcılık yapmamalarından kaynaklanmaktadır. Ancak bu üreticilerden başka üreticilerin seçilememesi de TDH alma durumları olmuştur. TDH almayan işletmelerde anket yapılan üreticiler ise gezgin arıcılık ile çiçek açma durumuna göre Trakya ve diğer bölgelere taşımakta bu da masrafları artırmasına karşın verimi de artırmaktadır.

Çizelge 4.25 TDH alan ve almayan üreticilerin yıllar itibarıyla elde etmiş oldukları bal verimlerinin karşılaştırılması

Yıllar	TDH alan (kg/kovan)	TDH almayan (kg/kovan)
2015	15,28	18,45
2014	18,60	18,90
2013	17,40	20,10
2012	16,00	19,60
2011	17,30	20,20

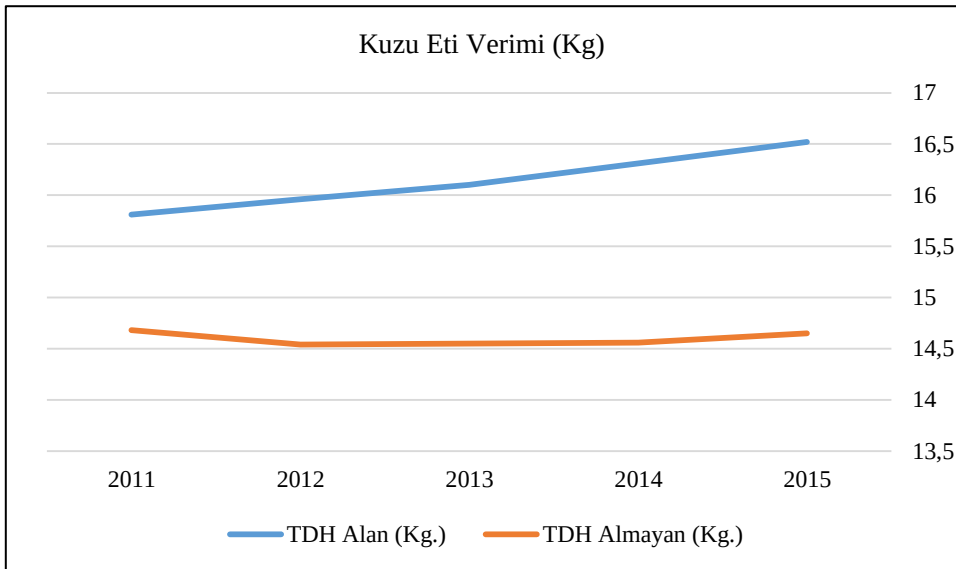
Şekil 4.9 Yıllar itibarıyla TDH alma durumuna göre bal verimindeki değişim

Koyun yetiştiriciliğinde ortalama verimdeki değişim

Yıllara göre, koyun yetiştiriciliğinden elde edilen kuzu eti verimi incelendiğinde, 2015 yılında TDH alan işletmelerde ortalama verim 16,52 kg/baş olarak, TDH almayan işletmelerde ise 14,65 kg/baş olarak gerçekleştiği belirlenmiştir (Çizelge 4.26). Diğer yıllar incelendiğinde ise, son 5 yılın tamamında TDH alan işletmelerde, daha yüksek verim alınmış olduğu ifade edilebilir. Aynı zamanda, 2011 yılından 2015 yılına doğru yükselen bir grafikte verimlerin artmış olduğu görülmektedir. TDH alan işletmelerde ise, yükselmenin daha yüksek oranlarda olduğu belirlenmiştir (Şekil 4.10).

Çizelge 4.26 TDH alan ve almayan üreticilerin koyun yetiştiriciliğinde elde etmiş oldukları kuzu eti verimlerinin karşılaştırılması

Yıllar	TDH alan (kg/baş)	TDH Almayan (kg/baş)
2015	16,52	14,65
2014	16,31	14,56
2013	16,10	14,55
2012	15,96	14,54
2011	15,81	14,68

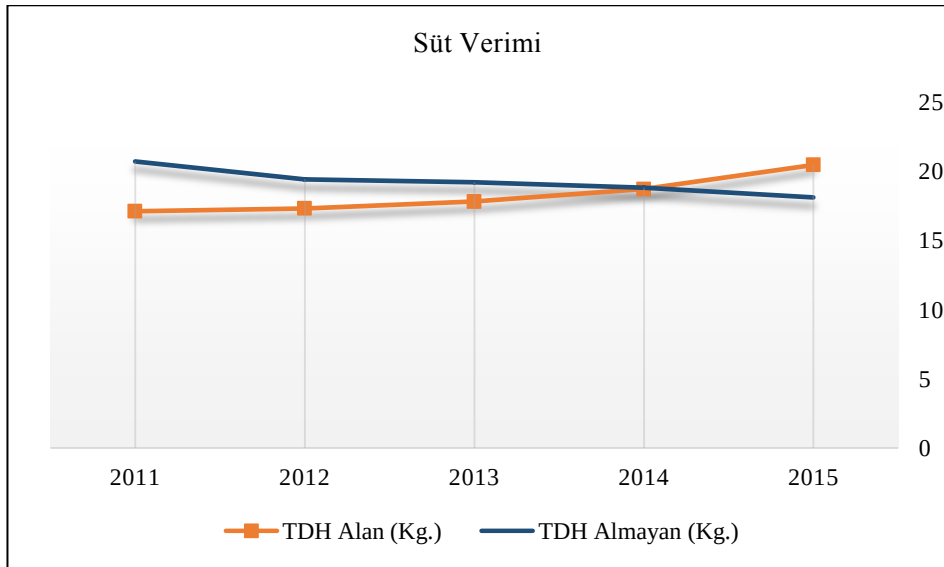
Şekil 4.10. Yıllar itibarıyla TDH alma durumuna göre kuzu eti verimindeki değişim

Süt için ortalama verimdeki değişim

Yıllar itibarıyla, tarımsal işletmelerde elde edilen süt verimleri incelendiğinde; 2015 yılında TDH alan işletmelerde 20,45 kg ort. verim alırken, TDH almayan işletmelerde ise 18,10 kg ort. verim alındığı belirlenmiştir. 2011-2015 yılları arasındaki süt verimlerinin değişimleri incelendiğinde; TDH alan işletmelerde 2011 yılında 17,10 kg olan ort. verim elde edilirken, 2015 yılında her yıl yükselme göstererek 20,45 kg ort. verime ulaşmış olduğu tespit edilmiştir. TDH almayan işletmelerde ise 2011 yılında elde edilen 20,70 kg süt verimi, her geçen yıl düşerek 2015 yılında 18,10 kg olarak gerçekleştiği belirlenmiştir (Çizelge 4.27). TDH alan işletmelerdeki, artan ort. süt verimi eğilimi oldukça dikkat çekicidir (Çizelge 4.27).

Çizelge 4.27 TDH alan ve almayan üreticilerin yıllara göre elde etmiş oldukları süt verimlerinin karşılaştırılması

Yıllar	TDH alan (lt/gün/baş)	TDH almayan (lt/gün/baş)
2015	20,45	18,10
2014	18,70	18,80
2013	17,80	19,20
2012	17,30	19,40
2011	17,10	20,70

Şekil 4.11 TDH alma durumuna göre süt verimindeki değişim

4.3.2. Tarımsal İşletmelerde Elde Edilen Gelir Durumu

İşletme gelirleri hesaplanırken; bir yıllık dönemde elde edilen tarımsal üretim miktarlarının, bu ürünler için piyasada geçerli olan fiyatlar ile çarpılması ile elde edilen değer kullanılmıştır. İşletme gelirleri incelendiğinde, bitkisel üretim yapan işletmelerin elde ettiği gelir 44.388 ₺ , hayvansal üretim yapan işletmelerin elde ettiği gelir 41.451 ₺ ve karma üretim yapan işletmelerin elde ettiği gelirin ise 34.023 ₺ olduğu belirlenmiştir (Çizelge 4.28).

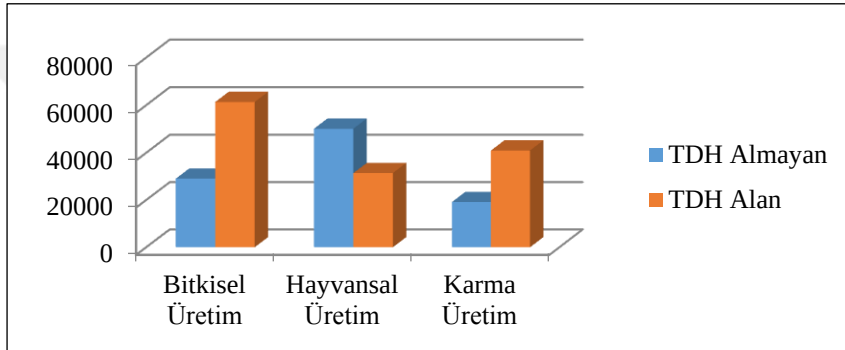
Çizelge 4.28 İşletme gelirleri

	Yıllık ortalama gelir (₺)	Standart sapma	Minimum gelir (₺)	Maksimum gelir (₺)	Medyan
Bitkisel üretim	44.388	45.847	10.000	300.000	30.000
Hayvansal üretim	41.451	53.013	2.000	350.000	30.000
Karma üretim	34.023	33.156	5.000	130.000	25.000

TDH alma durumuna göre, işletme gelirleri incelendiğinde; bitkisel ve karma üretim yapan işletmelerde, TDH alan işletmelerin ortalama gelirlerinin daha yüksek olduğu, hayvansal üretim yapan işletmelerde ise TDH almayan işletmelerin ortalama gelirinin daha yüksek olduğu belirlenmiştir. TDH almayan işletmelerde bitkisel üretimden elde edilen ortalama gelir 29.048 ₺, hayvansal üretimden elde edilen ortalama gelir 50.114 ₺ ve karma üretimden elde edilen ortalama gelir 19.143 ₺ olarak hesaplanmıştır. TDH alan işletmelerde ise bitkisel üretimden elde edilen ortalama gelir 61.342 ₺, hayvansal üretimden elde edilen ortalama gelir 31.421 ₺ ve karma üretimden elde edilen ortalama gelirin 40.967 ₺ olduğu belirlenmiştir (Çizelge 4.29, Şekil 4.12).

Çizelge 4.29 TDH alma durumuna göre işletme gelirleri

	TDH almayan işletmelerdeki ortalama gelir (₺)	TDH alan işletmelerdeki ortalama gelir (₺)
Bitkisel üretim	29.048	61.342
Hayvansal üretim	50.114	31.421
Karma üretim	19.143	40.967

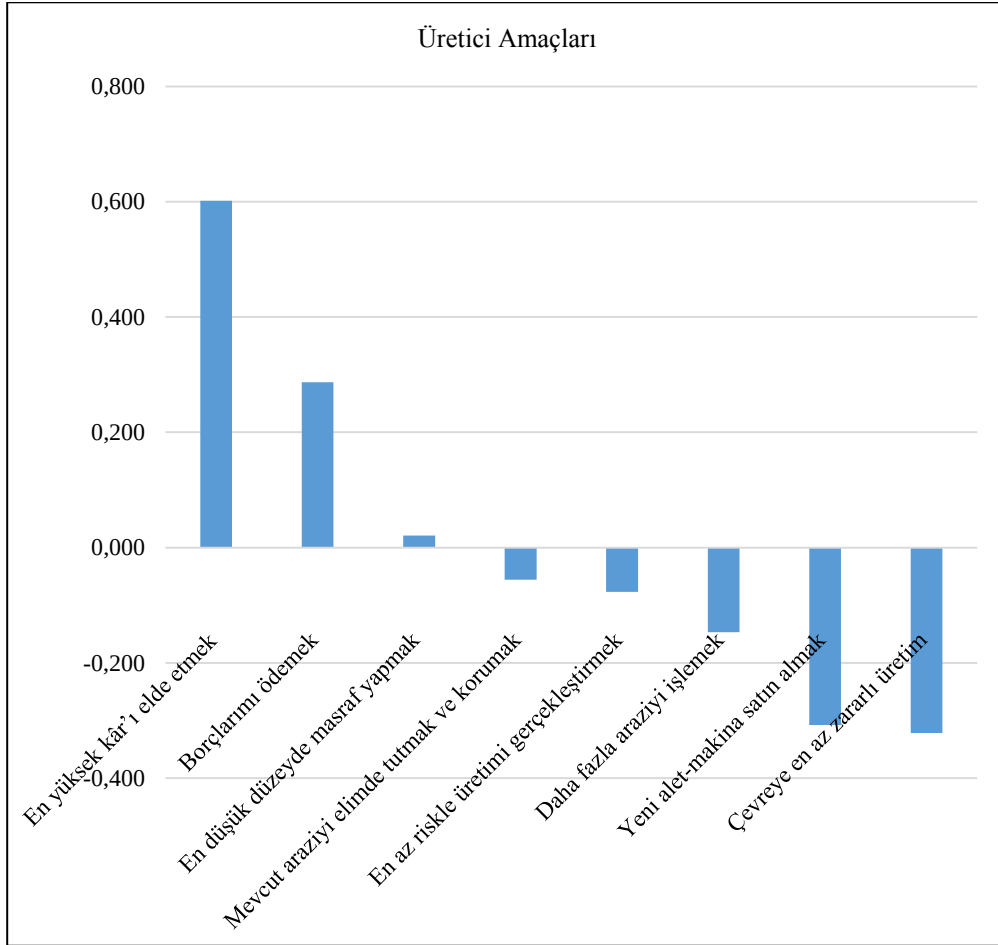
Şekil 4.12 TDH alma durumuna göre işletme gelirleri

4.4. Üretici Amaçları

Çiftçilerin amaçları incelendiğinde, En İyi Skor “En Yüksek karı elde etmek”, En Kötü Skor ise “Çevreye en az zararlı üretim gerçekleştirmek” olarak gözlenmiştir (Çizelge 4.30, Şekil 4.13).

Çizelge 4.30 Üretici amaçları

No	Amaçlar	En İyi Skoru	En Kötü Skoru	B-W	Sqrt (B/W)	Ort,	Mean (B-W)
1	En yüksek kârı elde etmek	87	1	86	9,3274	100,0	0,601
2	Borçlarımı ödemek	47	6	41	2,7988	30,0	0,287
3	En düşük düzeyde masraf yapmak	4	1	3	2,0000	21,4	0,021
4	Mevcut araziyi elimde tutmak ve korumak	1	9	-8	0,3333	3,6	-0,056
5	En az riskle üretimi gerçekleştirmek	1	12	-11	0,2887	3,1	-0,077
6	Daha fazla araziyi işlemek	1	22	-21	0,2132	2,3	-0,147
7	Yeni alet-makina satın almak	1	45	-44	0,1491	1,6	-0,308
8	Çevreye en az zararlı üretim	1	47	-46	0,1459	1,6	-0,322

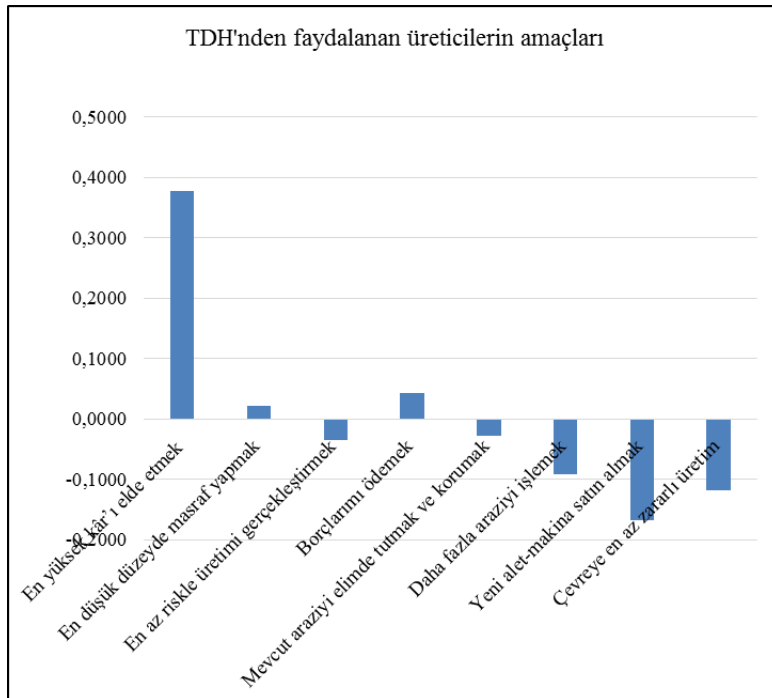

Şekil 4.13 Üretici amaçları

TDH'nden faydalanan çiftçilerin amaçları dikkate alındığında ise, En İyi Skoru, çiftçi amaçlarında olduğu gibi “En yüksek karı elde etmek” ifadesi alırken, En Kötü Skoru ise “Yeni Alet Makine satın almak” almış olmasına rağmen sıralamada en son sırayı “Çevreye en az zararlı üretim yapmak” ifadesi almıştır. (Çizelge 4.31, Şekil 4.13).

Çizelge 4.31 TDH’nden faydalanan üreticilerin amaçları

Sıra	Amaçlar	En İyi Skoru	En Kötü Skoru	B-W	Sqrt (B/W)	Ort.	Mean (B-W)
1	En yüksek kâr elde etmek	55	1	54	7,4162	100,0	0,3776
2	En düşük düzeyde masraf yapmak	4	1	3	2,0000	27,0	0,0210
3	En az riskle üretimi gerçekleştirmek	1	6	-5	0,4082	5,5	-0,0350
4	Borçlarımı ödemek	9	3	6	1,7321	23,4	0,0420
5	Mevcut araziye elimde tutmak ve korumak	1	5	-4	0,4472	6,0	-0,0280
6	Daha fazla araziye işlemek	1	14	-13	0,2673	3,6	-0,0909
7	Yeni alet-makina satın almak	0	24	-24	0,0000	0,0	-0,1678
8	Çevreye en az zararlı üretim	1	18	-17	0,2357	3,2	-0,1189

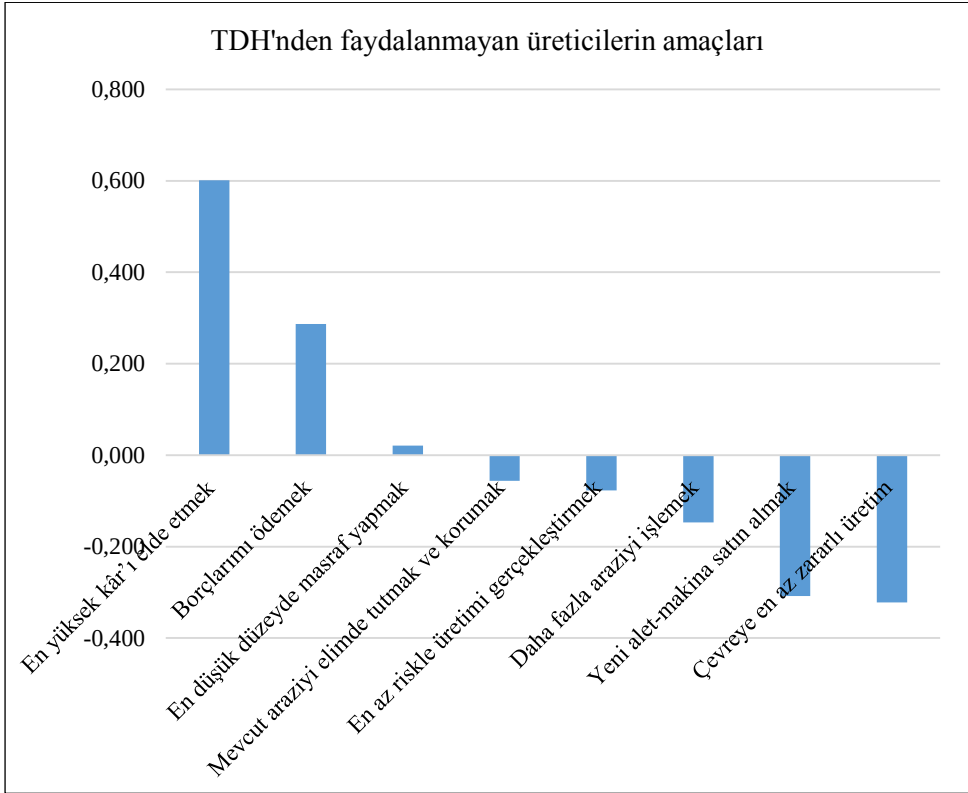

Şekil 4.14 TDH’nden faydalanan üreticilerin amaçları

TDH’nden faydalanmayan çiftçilerin amaçlarında En İyi Skoru yine “Borçlarımı ödemek”, En Kötü Skoru ise “Çevreye en az zararlı üretim yapmak” ifadelerinin aldığı belirlenmiştir. Ancak yine sıralamada, ilk sırada “En Yüksek karı elde etmek” ifadesi almıştır (Çizelge 4.32,Şekil 4.15). TDH alan ve almayan üreticiler karşılaştırıldığında, sadece en iyi skorunda farklılık görülmektedir. TDH alan üreticiler “En yüksek karı elde etmek” derken, TDH almayan üreticiler ise “Borçları ödemek” demişlerdir. Ancak üretici amaçları Best-Worst analizine göre sıralandığında, sıralamada TDH alan ve almayan üretici amaçlarında, ilk sırada “En yüksek karı elde etmek”, son sırada ise “Çevreye en az zararlı üretim yapmak” ifadeleri yer almıştır. Bu sonuçlar da; üreticilerin, tarımsal faaliyetlerinde en yüksek karı elde edebilmek adına, çevreye zarar verme konusunda gerekli olan hassasiyeti göstermemekte olduklarını ortaya koyabilmektedir.

Çizelge 4.32 TDH’nden faydalanmayan üreticilerin amaçları

Sıra	Amaçlar	En İyi Skoru	En Kötü Skoru	B-W	Sqrt (B/W)	Ort,	Mean (B-W)
1	En yüksek karı elde etmek	32	0	32	5,656	100,0	0,2238
2	En düşük düzeyde masraf yapmak	0	0	0	0,000	0,0	0,0000
3	En az riskle üretimi gerçekleştirmek	0	6	-6	0,000	0,0	-0,0420
4	Borçlarımı ödemek	38	3	35	3,559	62,9	0,2448
5	Mevcut araziye elimde tutmak ve korumak	0	4	-4	0,000	0,0	-0,0280
6	Daha fazla araziye işlemek	0	8	-8	0,000	0,0	-0,0559
7	Yeni alet-makina satın almak	1	21	-20	0,218	3,9	-0,1399
8	Çevreye en az zararlı üretim	0	29	-29	0,000	0,0	-0,2028

Şekil 4.15 TDH’nden faydalanmayan üreticilerin amaçları

4.5. Üreticilerin Tarımsal Bilgi Düzeyi ve Başvuru Kaynakları

Tarımsal üretim dinamik bir süreç olduğu için üretim sürecinin her aşamasında yeni bilgilere ihtiyaç duyulabilmektedir. Bu bilgi kaynakları da en kısa zamanda ulaşım, gerekli bilgileri alabilme ve alınan bilgilerin faydalanılma durumlarına göre çiftçiler bazında değişiklikler göstermektedir. TDH’nden yararlanan 72 üreticinin 63’ünün ilk tercihlerinin, tarımsal danışmanlarına başvurdukları yönünde olmuştur. Bu da, TDH’nden yararlanan üreticilerin bilgi kaynağı olarak tarımsal danışmanını etkin olarak kullanmaya çalıştığını göstermektedir. Tarım danışmanın arkasından GTHB, diğer üreticiler ve ziraat odaları gelmektedir. Bilgi kaynaklarının içinde, standart bilgi kaynaklarından farklı olarak teknolojinin imkânlarını kullanarak ihtiyaç duyduğu bilgileri internetten bulmayı tercih ettikleri tespit edilmiştir (Çizelge 4.33).

Çizelge 4.33 TDH alan üreticilerin tarımsal üretimde enformasyona ihtiyaç duyduklarında başvuru tercihleri

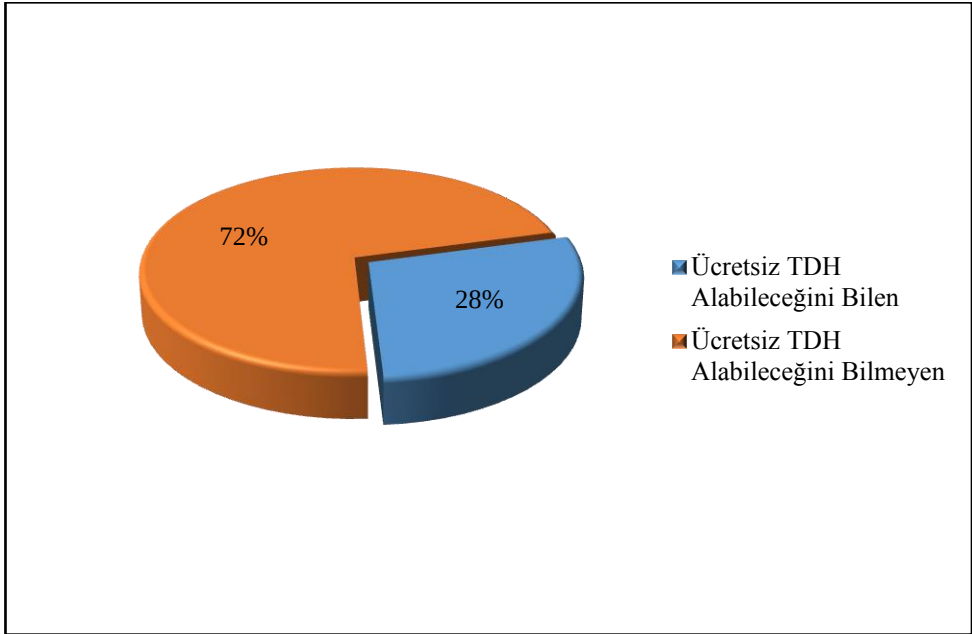
Bilgi kaynağı	1. tercih	2. tercih	3. tercih	4.tercih
Tarımsal danışman	63	5	2	0
GTHB	6	25	12	2
Bayi	0	0	0	6
Diğer üreticiler	1	3	4	18
Ziraat odası	0	11	12	5
İnternet	2	1	5	0

TDH almayan üreticilerin, tarımsal üretimde enformasyona ihtiyaç duyduklarında, ilk başvurdukları GTHB olmuştur. GTHB'nı, zirai ilaç bayileri ve serbest veteriner hekimler takip etmektedir. Bunların yansıra az da olsa meslek birlikleri, üniversitelere danışan çiftçilerin de olduğu belirlenmiştir. Yine TDH almayan üreticilerin de, internet kaynaklarını kullanan üreticilerin olması, üreticilerin teknolojiyi kullanmaya başladıklarını ifade edebilmektedir (Çizelge 4.34).

Çizelge 4.34 TDH almayan üreticilerin tarımsal üretimde enformasyona ihtiyaç duyduklarında başvuru tercihleri

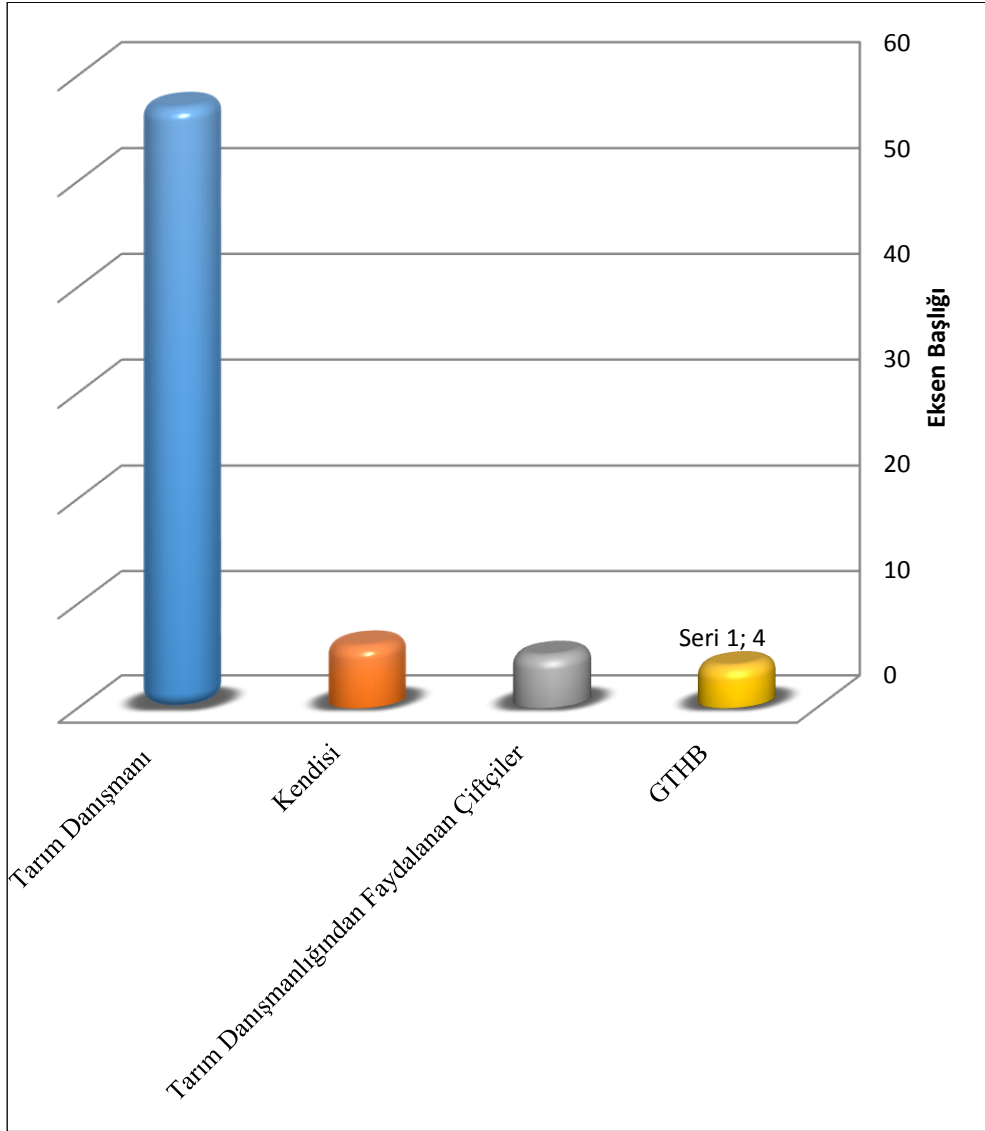
Bilgi kaynağı	1. tercih	2. tercih	3. tercih	4. tercih
GTHB	37	15	2	0
Bayi	14	20	10	2
Diğer üreticiler	4	10	2	1
Ziraat odası	3	5	1	1
İnternet	4	0	1	5
Veteriner hekim	3	0	0	0
Meslek birliği	3	1	0	0
Üniversite	1	0	0	0
Yok	2	0	0	0

TDH'nden ücretsiz olarak faydalanabileceğini bilenlerin sayısı ise 71 kişiden sadece 20 kişidir. Bu da yeterince tanıtımının yapılmadığını gösterebilmektedir. Şekil 4.16'de görüldüğü üzere, ücretsiz TDH alabileceklerini bilenlerin oranı sadece %28'dir.

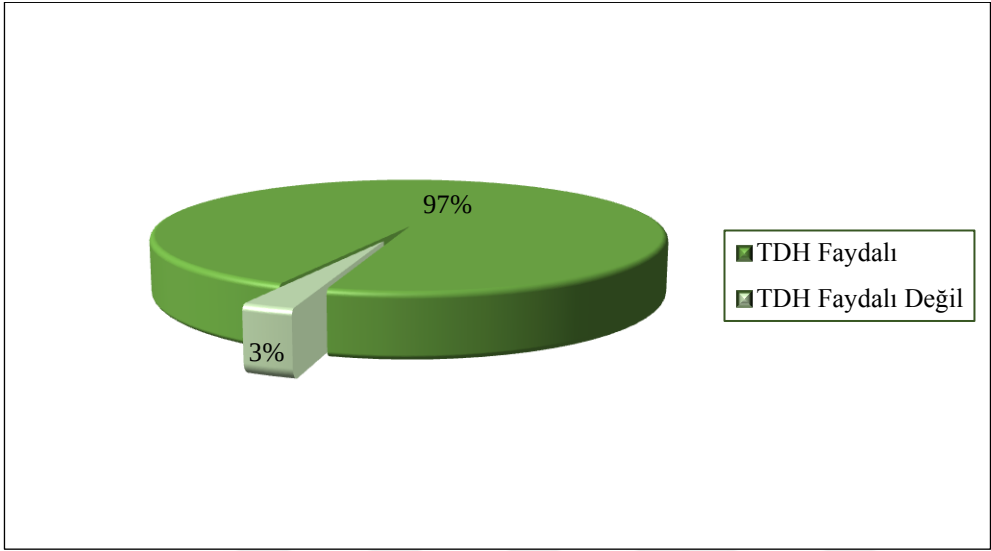

Şekil 4.16 Ücretsiz TDH alabileceğini bilen üreticiler

TDH alan üreticilerin %79'luk kısmı (Şekil 4.17), bu hizmeti tarım danışmanları vasıtası ile duydukları ve onların tavsiyesi sonucunda faydalanmaya başladıklarını beyan etmişlerdir. Bu değer, oldukça yüksek bir orandır. Bu durum, gerekli duyuruların yapılmadığını ve tarımsal danışmanların desteklemeden faydalanabilmek için tarımsal destekleme şartlarını taşıyan üreticilere ulaşarak, onları tarımsal danışmanlık sistemine dâhil ettikleri görülmüştür. Sadece %8'lik kısmı kendi istekleri ile tarım danışmanlığı sistemini daha önce duyarak ve yararı olacağını düşünerek başvuruda bulundukları görülmüştür. Tarım danışmanlığından faydalanan üreticilerden duyarak başlayanlar %7 ve GTHB'lığından duyarak başladığını söyleyen oranı ise %6 oranında kalmıştır. Genel olarak tarım danışmanları aracılığı ile başlamış olmalarına rağmen aşağıda görüldüğü üzere (Şekil 4.18) TDH'nden yararlananların %97 gibi çok yüksek bir oranı almış olması, hizmetin faydalı olduğunu ifade edebilmektedir (Şekil 4.18).

Şekil 4.17 Tarımsal danışmanlığa başlamada etkili unsurlar

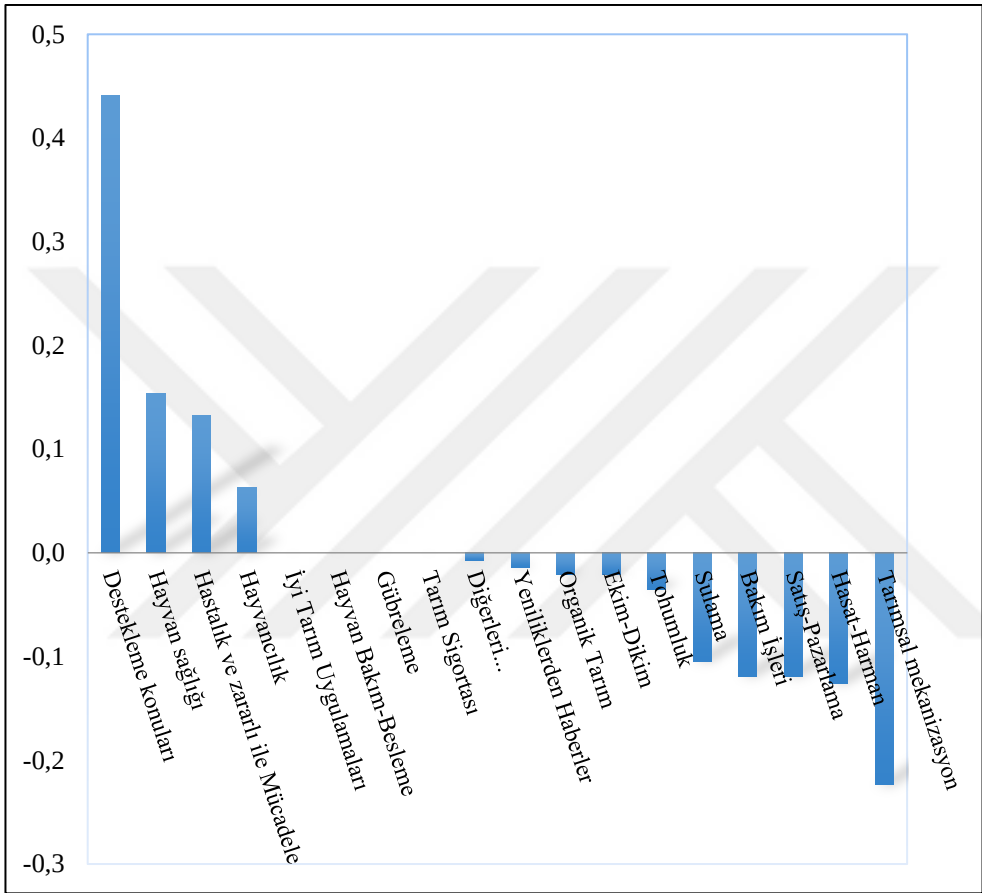
Şekil 4.18 TDH'nin faydalı olduğunu ifade edenlerin oranı

Tarımsal Üretimde Bilgiye İhtiyaç Duyulan Konular ve Ağırlıkları

Üreticilerin en fazla ihtiyaç duyduğu konuların başında destekleme konuları ve destekleme konuları ile ilgili bürokratik işlemler gelmektedir. Bunları sırasıyla hayvan sağlığı, bitkisel hastalık ve zararlılarla mücadele ile ilgili konular izlemektedir. Yeniliklerle ilgili, günümüzde ön plana çıkan tarım sigortaları, organik tarım, iyi tarım ile ilgili konularda veya hali hazırda düzenli olarak yaptıkları gübreleme, sulama, kültürel işlemlerle ilgili enformasyona daha az ihtiyaç duydukları görülmektedir (Çizelge 4.35, Şekil 4.19).

Çizelge 4.35 Üreticilerin en çok ihtiyaç duydukları konuların dağılımı

Konular	En İyi Skoru	En Kötü Skoru	B-W	Sqrt (B/W)	Ortalama	Mean (B-W)
Destekleme konuları	64	1	63	8	100	0,441
Hayvan sağlığı	24	2	22	3,464	43,301	0,154
Hastalık ve zararlılar ile mücadele	22	3	19	2,708	33,85	0,133
Hayvancılık	10	1	9	3,162	39,528	0,063
İyi Tarım Uygulamaları	0	0	0	0	0	0
Hayvan bakım-besleme	8	8	0	1	12,5	0
Tarım sigortası	0	0	0	0	0	0
Gübreleme	2	2	0	1	12,5	0
Diğerleri...	1	2	-1	0,707	8,839	-0,007
Yeniliklerden haberler	6	8	-2	0,866	10,825	-0,014
Organik tarım	2	5	-3	0,632	7,906	-0,021
Ekim-dikim	0	3	-3	0	0	-0,021
Tohumluk	0	5	-5	0	0	-0,035
Sulama	0	15	-15	0	0	-0,105
Bakım İşleri	3	20	-17	0,387	4,841	-0,119
Satış-pazarlama	1	18	-17	0,236	2,946	-0,119
Hasat-harman	0	18	-18	0	0	-0,126
Tarımsal mekanizasyon	0	32	-32	0	0	-0,224

Şekil 4.19 Üreticilerin en çok ihtiyaç duydukları konular

4.6. Üreticilerin Tarım Politikası Eğilimleri

4.6.1. Üreticilerin Tarım Politikası Eğilimleri

Üreticilerin tamamı, şu anki tarım politikalarını değerlendirdiklerinde; 10 üstünden 4,92 gibi bir puan vermişlerdir. Bu puan TDH alan üreticilerde 5,15, TDH almayan üreticilerde ise 4,69 olarak belirlenmiştir.

Aynı zamanda mevcut uygulanmakta olan politikaları değerlendirdiklerinde ise, TDH’nden yararlanan üreticilerin %43 oranında, politikaların kötü olduğunu beyan ederken, TDH’nden yararlanmayan üreticilerin de %42’sinin, politikaların kötü olduğunu düşündüklerini ifade etmişlerdir. Politikaların daha iyi olduğunu

söyleyen üreticilerin oranı %24 iken, TDH alan üreticilerde bu oran %27, TDH’nden yararlanmayan üreticilerde ise söz konusu oranın %20 olduğu tespit edilmiştir (Çizelge 4.36).

Çizelge 4.36 Üreticilerin tarım politikası eğilimlerine ilişkin görüşleri

	Politikalar					
	Daha Kötü		Normal		Daha İyi	
	Sayısı	Yüzde	Sayısı	Yüzde	Sayısı	Yüzde
Tüm üreticiler	61	% 43	48	% 33	34	% 24
TDH alan üreticiler	31	% 43	21	% 30	20	% 27
TDH almayan üreticiler	30	% 42	27	% 38	14	% 20

4.6.2. Üreticilerin Geleceğe İlişkin Düşünceleri

Üreticilerin %92’lik kısmı, tarımsal üretime devam edeceklerini beyan etmişlerdir. Ancak bunun bir mecburiyet olduğu, çünkü gerek arazi, gerekse tarımsal alet ve makinaları gibi tarımsal sermayenin olması ve başka yapabilecekleri bir faaliyet alanı olmamasından kaynaklandığını beyan etmişlerdir. Tarımsal üretime devam edecek çocukların oranı %62 oranındadır. Üreticilerin %53 oranında çocuklarının, tarımsal üretime devam etmesini istemekte oldukları belirlenmiştir (Çizelge 4.37).

Çizelge 4.37 Üreticilerin gelecekle ilgili yönelimleri

	Adet	Oran
Tarımsal üretime devam edecek misiniz?	132	% 92
Çocuklarınız tarımsal üretime devam edecek mi?	88	% 62
Çocuklarınızın tarımsal üretime devam etmesini ister misiniz?	75	% 53

Ciftçilerin TDH alma durumuna göre gelecekle ilgili yönelimleri

TDH alan üreticilerin %91’i, TDH almayan üreticilerin ise % 93’ü tarımsal üretime devam edeceklerini bildirmişlerdir. TDH alan üreticilerin %53’ü çocuklarının tarımsal üretime devam edeceğini belirtirken, TDH almayan üreticilerin ise %71’i çocuklarının tarımsal üretime devam edeceğini beyan etmiştir. TDH alan üreticilerin ancak % 38’i çocuklarının tarımsal üretime devam etmesini isterken, TDH almayan üreticilerde bu oran % 68 olarak belirlenmiştir (Çizelge 4.38).

Çizelge 4.38 Üreticilerin TDH alma durumuna göre gelecekle ilgili yönelimleri

	TDH alan		TDH almayan	
	Adet	Oran	Adet	Oran
Tarımsal üretime devam edecek misiniz?	65	% 91	66	% 93
Çocuklarınız tarımsal üretime devam edecek mi?	38	% 53	50	% 71
Çocuklarınızın tarımsal üretime devam etmesini ister misiniz?	27	% 38	48	% 68

4.7. Tarımsal Desteklemelerin Üreticiler Tarafından Bilinirliği

Tarımsal desteklemelerin üreticiler tarafından bilinirliği ve memnuniyet durumu

Üreticilerin 18 farklı “tarımsal destekleme” kaleminden, %35 ile %94 oranında haberdar oldukları gözlenmiştir. En fazla bilinirlik %94 ile “hayvan başına ödeme” konusunda, en az bilinirlik ise %35 ile organik tarım desteklemesinde olmuştur. “Tarımsal yayım ve danışmanlık hizmeti” bilinirliği ise %79 oranındadır. “Prim” (fark ödemeleri), “mazot ve gübre girdi desteklemelerinin” bilinirliği de %80’ler seviyelerinde olurken, yaygınlaşması istenen “organik tarım”, “biyoteknik ve biyolojik mücadele” desteği ve “çevre amaçlı tarım alanlarının korunması” konusundaki desteklemelerin bilinirliğinin, istenilen seviyelerde olmadığı belirlenmiştir. Tarımsal desteklemelerden haberdar olanların faydalanma durumlarında ise; %94 ile en fazla faydalanılan destekleme “gübre desteklemesi” olurken, en az faydalanılan ise %3 ile “hedef” (tavan) fiyat desteklemesi” olmuştur. Memnuniyet oranları incelendiğinde ise; memnuniyetin en yüksek olduğu destekleme konuları, faydalanma oranları düşük olan ve son zamanlarda gelişmesi istenen “hayvan hayat sigortaları”, “sera sigortaları”, “bitkisel ürün sigortaları” ve “çevre amaçlı tarım alanlarının korunması” konusunda olurken, en düşük memnuniyet ise % 52 ile “hayvan aşısı” desteğinde olmuştur (Çizelge 4.39).

Çizelge 4.39 Tarımsal desteklemelerin bilinirliği ve memnuniyet durumu

Destekleme Konuları	Haberdar Olan (adet)	%	Faydalanma Durumu (adet)	%	Memnuniyet Durumu (adet)	%
Prim (fark ödeme)	125	87	109	87	88	81
Hedef (tavan) fiyat	96	67	3	3	2	67
Doğrudan gelir desteği	96	67	10	10	9	90
Müdahale (taban) fiyat	103	72	91	88	65	71
Girdi desteği (mazot)	126	88	110	87	83	75
Girdi desteği (gübre)	116	81	110	94	82	74
Tarımsal yayım ve danışmanlık hizmeti	113	79	72	63	55	76
Toprak analiz	102	71	68	66	56	82
Sertifikalı tohum desteği	102	71	68	66	54	79
Organik tarım desteği	50	35	0	0	0	0
Biyoteknik ve biyolojik mücadele	54	38	0	0	0	0
Suni tohumlama	95	66	56	59	47	84
Hayvan başına ödeme	134	94	103	77	84	82
Aşı desteği	95	66	19	20	10	52
Bitkisel ürün sigortası	95	66	10	10	9	90
Sera sigortası	93	65	6	6	6	100
Hayvan hayat sigortası	94	65	6	6	6	100
Çevre amaçlı tarım alanlarının korunması	55	38	6	11	6	100

TDH alan üreticilerin, tarımsal desteklemeler konusunda bilinirlik ve memnuniyet durumu analiz edildiğinde; en fazla bilinirliğin %100 oranı ile “tarımsal yayım ve danışmanlık” hizmeti konusunda, en az bilinirliğin ise %50 oranı ile “biyoteknik ve biyolojik mücadele” konusunda olduğu tespit edilmiştir. Faydalanma durumu değerlendirildiğinde ise tarımsal desteklemeyi bilip, faydalanma oranında %100 ile “tarımsal yayım ve danışmanlık desteği” olurken, bunu %94 ile “gübre desteklemesi” izlemiştir. Memnuniyet durumlarında ise %57 ile en yüksek oranın

“tarımsal yayım ve danışmanlık desteğinde” olduğu belirlenmiştir. En az memnun olunan destekleme ise %30 ile “organik tarım” desteğinde olmuştur (Çizelge 4.40).

Çizelge 4.40 Tarımsal desteklemelerin TDH alan üreticiler tarafından bilinirliği ve memnuniyet durumu

Destekleme Konuları	Haberler olan (adet)	%	Faydalanma Durumu (adet)	%	Memnuniyet Durumu (adet)	%
Prim (fark ödeme)	62	86	54	87	39	45
Hedef (tavan) fiyat	48	67	1	2	0	0
Doğrudan gelir desteği	54	75	46	85	28	33
Müdahale (taban) fiyat	48	67	8	17	7	42
Girdi desteği (mazot)	63	88	57	90	38	42
Girdi desteği (gübre)	62	86	58	94	38	41
Tarımsal yayım ve danışmanlık hizmeti	72	100	72	100	55	57
Toprak analizi	53	74	48	91	29	32
Sertifikalı tohum desteği	53	74	29	55	19	35
Organik tarım desteği	53	74	28	53	16	30
Biyoteknik ve biyolojik mücadele	36	50	0	0	0	0
Suni tohumlama	47	65	16	34	13	38
Hayvan başına ödeme	47	65	16	34	13	38
Aşı desteği	65	90	38	58	34	58
Bitkisel ürün sigortası	47	65	12	26	9	35
Sera sigortası	47	65	9	19	8	42
Hayvan hayat sigortası	46	64	6	13	6	46
Çevre amaçlı tarım alanlarının korunması	47	65	6	13	6	47

TDH almayan üreticilerin, tarımsal desteklemeler konusunda bilinirlik ve memnuniyet durumu incelendiğinde; en fazla bilinirliğin %97 oranı ile “hayvan başına ödeme” desteklemesi konusunda, en az bilinirliğin ise %20 oranı ile “biyoteknik ve biyolojik mücadele” konusunda olduğu belirlenmiştir. Yararlanma durumu analiz edildiğinde ise; %96 oranı ile “gübre ve mazot” desteklemesi olurken, onu %94 ile “hayvan başına ödeme” takip etmiştir. Memnuniyet durumlarında ise, %100 oranı ile en yüksek oran “hedef (tavan)” fiyat, “Müdahale (taban) fiyat” desteklemeleri olmuştur. En az memnun olunan destekleme ise %14 ile “hayvan aşı” desteğinde olmuştur (Çizelge 4.41).

Çizelge 4.41 Tarımsal desteklemelerin TDH almayan üreticiler tarafından bilinirliği ve memnuniyet durumu

Destekleme Konuları	Haberdar olan (adet)	%	Faydalanma Durumu (adet)	%	Memnuniyet Durumu (adet)	%
Prim (fark ödeme)	63	89	5	87	49	89
Hedef (tavan) fiyat	48	68	2	4	2	100
Müdahale (taban) fiyat	48	68	2	4	2	100
Doğrudan gelir desteği	49	69	45	92	37	82
Girdi desteği (mazot)	54	76	52	96	44	85
Girdi desteği (gübre)	54	76	52	96	44	85
Tarımsal yayım ve danışmanlık hizmeti	42	59	0	0	0	0
Toprak analiz	49	69	39	80	37	95
Sertifikalı tohum desteği	49	69	40	82	38	95
Organik tarım desteği	14	20	0	0	0	0
Biyoteknik ve biyolojik mücadele	14	20	0	0	0	0
Suni tohumlama	48	68	40	83	34	85
Hayvan başına ödeme	69	97	65	94	50	77
Aşı desteği	48	68	7	15	1	14
Bitkisel ürün sigortası	48	68	1	2	1	100
Sera sigortası	47	66	0	0	0	0
Hayvan hayat sigortası	47	66	0	0	0	0
Çevre amaçlı tarım alanlarının korunması	14	20	0	0	0	0

4.8. Tarımsal Danışmanlık Hizmetinin Etkisinin Değerlendirilmesi

Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Kurumu (TÜBİTAK) (2015) tarafından yayınlanmış olan “Ar-Ge Değerlendirme ve Etki Analizinde Kullanılan Tanım ve Temel Kavramlar” kılavuzuna göre etki değerlemede, bazı temel, önemli terim ve kavramlar aşağıda belirtilmiştir: (i) Etki: Bir kalkınma müdahalesinden doğrudan veya dolaylı, amaçlanmış veya amaç dışı olarak üretilen olumlu ve olumsuz, birincil veya ikincil uzun süreli etkileridir. (ii) Etki Değerlendirmesi: Gözlenen sonuçların, amaçlanan veya amaçlanmayan, ne kadarının program aktivitelerinden kaynaklandığının ve programın yokluğu durumunda ne kadar gözlenebildiğinin? tahmin edilmesi için bilimsel araştırma yöntemlerinin uygulanması. Programın net etkisini ölçebilmek amacıyla, program neticeleri ile programın yokluğu durumunda ne olduğunun? tahmini değerinin karşılaştırılmasını içeren bir çeşit

netice değerlendirmesidir. Bu tür değerlendirme, dış faktörlerin program neticelerini etkilediği bilindiği durumda, programın başarı veya amaçlarına katkısının bu tür etkilerden izole edilmesi amacıyla uygulanır. (iii) Karşılaştırma grubu: Program faydalarından yararlanma fırsatı olmamış, ama özellikleri, faydalardan yararlanmış birey veya organizasyonların özellikleriyle eşleştiği için seçilmiş bir grup birey veya organizasyon. (iv) Kontrol grubu: Program faydalarından yararlanma fırsatı olmamış birey veya organizasyonlar arasından rastgele seçilmiş bir grup. (v) Proje değerlendirmesi: Genellikle kapsamlı bir program çerçevesinde belirli amaçları belirli kaynaklarla bir takvime uygun olarak başarmak için tasarlanmış tek bir kalkınma müdahalesinin değerlendirmesidir.

obanoğlu ve ark. (2017) tarafından, Kırsal Kalkınma Yatırımlarını Destekleme Programı (KKYDP) kapsamında bulunan “Makine-Ekipman Alımlarının Desteklenmesi (MEAD) alt programının etkisi değerlendirilerek, sorunlar ve olası çözüm nerileri oluşturulmaya çalışılmıştır. Esas olarak “Karşıt Durum Etki Değerleme Yöntemi” kullanılarak, MEAD alt programı için “Müdahalenin Net Etkisi Nedir?” sorusuna cevap aranmıştır. Bununla birlikte, MEAD alt programından destek alan ve alamayan üreticiler, çeşitli parametreler esas alınarak değerlendirilmiştir. Sonuç olarak, MEAD alt programından yararlanan üreticilerin, bu programdan yararlanmayan üreticilere göre işletmelerinde; toplam personel istihdamı, tarımsal ürün üretim kapasiteleri ve tarımsal gelirdeki artış gibi birçok olumlu etkiye sahip oldukları tespit edilmiştir.

Çalışmanın bu bölümünde öncelikle bir ikili (binary) lojit model kullanılarak, TDH’nden yararlanma kararını etkileyen faktörler tahmin edilmiştir. Öncelikle modelde kullanılan değişkenlere ait zet istatistikler aşağıda sunulmuştur (izelge 4.42)

Çizelge 4.42 TDH’nden yararlanma kararına yönelik kullanılan değişkenler

Değişkenler	Açıklama	Ortalama
<i>Bağımlı değişken</i>		
TDH’nden yararlanma	1: evet 0: diğer durum	0,50
<i>Bağımsız değişkenler</i>		
Yaş	yıl	47,62
Eğitim	yıl	7,58
Çiftçilik deneyimi	yıl	22,18
Hanede tarımda çalışan kişi sayısı	adet	1,85
Tarımsal kooperatife üyelik durumu	1:evet 0: diğer durum	0,46
İşletme özelliği	1: karma işletme 0: diğer durum	0,15

İkili lojit model kullanılarak, TDH’nden yararlanma kararını etkileyen faktörler tahmin edilmiştir (Çizelge 4-42.). Ayrıca, TDH’nden yararlanmanın etkisinin belirlenmesine yönelik yapılan analizde çıktı olarak kullanılmış olan değişkenlere ait tanımlayıcı veriler de aşağıda sunulmuştur (Çizelge 4.43).

Çizelge 4.43 Müdahale etkisinin belirlenmesine yönelik kullanılmış olan çıktı değişkenleri

Değişkenler	Açıklama	TDH’nden yararlanılan işletmeler	TDH’nden yararlanma yan işletmeler
Yıllık toplam tarımsal gelir	□	49.231,39	34.598,59
İşletme varlıklarının toplam ekonomik büyüklüğü	1= 10.000 □ ve altı 2= 10.001–50.000 □ 3= 50.001– 100.000 □ 4= 100.001-500.000 □ 5= 500.001 – 1.000.000 □ 6= 1.000.000 □ üzeri	4,15	3,37

Çizelge 4.44 TDH’nden yararlanma durumuna ilişkin olarak eğilim skorlarının lojit regresyon modeli ile tahmini

Değişken	Katsayı	Standart hata	z	p
Yaş	1,009	0,028	0,32	0,746
Eğitim	1,139	0,066	2,24	0,025*
Çiftçilik deneyimi	1,035	0,026	1,34	0,182
Hanede tarımda çalışan kişi sayısı	1,135	0,206	0,70	0,485
Tarımsal kooperatife üyelik durumu	2,661	0,996	2,61	0,009**
İşletme özelliği	3,265	1,857	2,08	0,038*
Sabit	0,048	0,064	-2,26	0,024*
Log likelihood = -88,630; Pseudo R ² = 0,1058				
Prob > chi2 = 0,0019**; Gözlem sayısı = 143				

**, * sırasıyla p<0,01 ve p<0,05 istatistiksel önem düzeyini ifade etmektedir.

-88,630 olan Log likelihood değeri, tahmin edilen modelin istatistiksel olarak % 1 düzeyinde (p<0,01) önemli olduğunu ortaya koymaktadır. Pseudo-R² değeri de, denklemin, üreticilerin TDH’nden yararlanıp-yararlanmaması hakkındaki karar vermedeki değişimin %10,58’ini açıkladığını ortaya koymaktadır.

Sonuçlara göre; daha eğitilmiş, herhangi bir tarımsal kooperatife üye olan üreticiler ve karma işletme özelliği gösteren işletmelere sahip üreticilerin, TDH’nden daha yüksek yararlanma olasılığına sahip oldukları belirlenmiştir.

Hesaplanmış olan, TDH’nden yararlanmanın sağlamış olduğu etkilerin belirlenmesine yönelik ATE ve ATET değerleri aşağıda sunulmuştur (Çizelge 4.45).

Çizelge 4.45 TDH’nden yararlanmanın sağlamış olduğu ATE ve ATET değerleri

Değişkenler	ATE	Standart hata	%95 düzeyinde güven aralığı	ATET	Standart hata	%95 düzeyinde güven aralığı
Yıllık toplam tarımsal gelir	4.986	8.859	-12.378 - 22.350	4.972	12.906	-20.324 – 30.269
İşletme varlıklarının ekonomik büyüklüğü	0,44	0,20	0,41 – 0,84	0,31	0,28	-0,24-0,85

İlk olarak ATE değerleri incelendiğinde; tüm üreticilerin TDH'nden yararlanması durumunda, işletme başına düşen yıllık ortalama toplam tarımsal gelir, üreticilerin hiçbirinin TDH'nden yararlanmaması durumuna göre elde edilecek gelirden 4.986 □ daha fazla olacağı belirlenmiştir. Yine, tüm üreticilerin TDH'nden yararlanması durumunda, işletme varlıklarının ekonomik büyüklüğü, üreticilerin hiçbirinin TDH'nden yararlanmaması durumunda oluşacak büyüklükten 0,44 kategori (derece) daha yüksek olacağı belirlenmiştir.

ATET sonuçları değerlendirildiğinde ise; TDH'nden yararlanan tüm üreticiler için, bu üreticilerin elde ettikleri yıllık toplam tarımsal gelir, bu üreticilerin (TDH'nden yararlanan) TDH'nden yararlanmaması durumunda elde edecekleri gelirden 4.972 □ daha fazla olduğu belirlenmiştir. Yine, TDH'nden yararlanan tüm üreticiler için, bu üreticilerin elde ettikleri işletme varlıklarının ekonomik büyüklüğü, bu üreticilerin, TDH'nden yararlanmaması durumunda elde edecekleri ekonomik büyüklükten 0,31 kategori daha fazla olmaktadır.

TARTIŞMA VE SONUÇ

Bu çalışma ile öncelikle, Balıkesir ilinde TDH'nden yararlanan ve yararlanmayan üreticilerin, genel olarak sosyo-ekonomik karakteristikleri belirlenmiştir. TDH'nin, üreticilerin tarımsal üretim faaliyetleri üzerindeki etkilerini belirleyebilmek için, TDH'nden yararlanan ve yararlanmayan üreticiler birçok parametre esas alınarak karşılaştırılarak, analiz edilmeye çalışılmıştır. İkinci bölümde, tarımsal işletmelerin sahip olduğu başlıca varlıklar olan; arazi varlığı, hayvan varlığı değerleri ortaya konarak, başlıca işletme varlıklarının ekonomik büyüklükleri ortaya konmuştur. Ayrıca yine bu bölümde, tarımsal işletmelerdeki sermaye değişimleri belirlenmiştir. Üçüncü bölümde tarımsal işletmelerde, başlıca tarımsal üretim faaliyetlerine göre elde edilmiş olan birim verim değerleri, seçilmiş ürünlere ait fiziki girdi çıktı değerleri belirlenmiş olup, ayrıca işletme gelirleri tespit edilmiştir. Dördüncü bölümde başlıca üretici amaçları belirlenmiştir. Beşinci bölümde, üreticilerin tarımsal bilgi düzeyi ve kaynakları belirlenmiş olup, altıncı bölümde üreticilerin tarım politikası eğilimleri, gelecek ile ilgili düşünceleri ortaya konmuştur. Yedinci bölümde ise tarımsal desteklemelerin, üreticiler tarafından bilinirliği tespit edilerek, son bölümde ise TDH'nden yararlanan işletmeler ile bu hizmetten yararlanmayan işletmeler, çeşitli değişken ve özellikler esas alınarak karşılaştırılıp, etki değerlendirme çalışmaları yapılarak, müdahale etkileri belirlenmeye çalışılmıştır.

Balıkesir ilinde, üreticilerin yaşları ortalaması 47,62 olarak tespit edilmiştir. Güney Marmara Kalkınma Ajansı tarafından hazırlanan Balıkesir ili için hazırlanan Tarım Araştırma Raporunda ortalama yaş 45,5 olarak çıkmıştır (Anonim, 2012b). TDH'nden yararlanan işletmelerde yaş ortalaması 47 iken, TDH'nden yararlanmayan işletmelerde 48 olmuştur. Hanedeki birey sayıları incelendiğinde ise, TDH'nden yararlanan işletmelerde 5 ve hanedeki tarımda çalışan sayısı 2 kişi olurken, TDH'nden yararlanmayan işletmelerde, hanedeki tarımda çalışan kişi sayısı 4 olarak tespit edilmiştir. Eğitim ve deneyim açısından sonuçlar incelendiğinde; TDH'nden yararlanan işletmelerde ortalama eğitim yılı 7 iken, TDH'nden yararlanmayan işletmelerde ise ortalama eğitim yılı 8 olarak hesaplanmıştır. Deneyim ise TDH'nden yararlanan işletmelerde 20 yıl iken, TDH almayan işletmelerde 24 yıl olarak gerçekleşmiştir. TDH alan ve almayan işletmelere yaş, hane halkı sayısı, hanedeki tarımda çalışan kişi sayısı, eğitim ve deneyim yılı açısından incelendiğinde, dikkati çeken önemli bir etki yapmadığı

görülmektedir. Bunun en temel nedeni üreticilerin ihtiyaçları doğrultusunda, TDH almak için başvurmadıkları, tarım danışmanlarının desteklemeden faydalanabilmek için, üreticileri tarım danışmanlarının belirlemesinden kaynaklanmakta olduğu düşünülmektedir. Tarım danışmanlarını üreticileri seçim kriterleri de, sadece TYDD Tebliğlerinde belirlenen işletme varlıkları büyüklükleri oluşturmaktadır.

TDH'nden yararlanan işletmelerin %62,1'inin herhangi bir kooperatife üyeliği bulunurken, TDH'nden yararlanmayan işletmelerde ise bu oranın, %37,9 olduğu belirlenmiştir. Kooperatif üyelik durumu ile TDH'nden yararlanma arasında pozitif bir ilişki olduğu söylenebilir. Erzurum ilinde Sezgin (2009) tarafından yapılan çalışmada da, kooperatife üye olma ile tarımsal desteklemelerden faydalanma, yayımcılarla görüşme sıklığı ve yayım ücreti için belli bir ücret ödeme konusunda pozitif bir ilişki olduğu ortaya çıkmıştır.

Arazi büyüklükleri incelendiğinde, TDH'nden yararlanan işletmelerin ortalama toplam arazi büyüklüğü 236 dekar, ortalama mülk arazi büyüklüğü 144 dekar, ortalama sulanan arazi büyüklüğü 36 dekar, ortalama sulanmayan arazi büyüklüğü 199 dekar olarak belirlenmiştir. TDH'nden yararlanmayan işletmelerde ise ortalama toplam arazi büyüklüğü 116 dekar, ortalama mülk arazi büyüklüğü 69 dekar, ortalama sulanan arazi büyüklüğü 5 dekar, ortalama sulanmayan arazi büyüklüğü ise 108 dekar olarak tespit edilmiştir. Ortalama parsel sayıları TDH alan işletmelerde 13, TDH almayan işletmelerde 9 olarak belirlenmiştir.

Hayvan varlıkları değerlendirildiğinde ise, TDH'nden yararlanan işletmeler içinde, arıcılık yapan işletmelerde ortalama kovan sayısı 220 adet, süt sığırları işletmelerinde süt veren ortalama inek sayısı 16 adet, koyunculukta ortalama koyun sayısı 195 adet olarak tespit edilmiştir. TDH'nden yararlanmayan işletmeler içinde, arıcılık yapan işletmelerde, ortalama kovan sayısı 212 adet, süt sığırları işletmelerinde süt veren ortalama inek sayısı 24 adet, koyunculukta ortalama koyun sayısı 173 adet olduğu belirlenmiştir.

İşletme gelirlerinde ise; TDH'nden yararlanan işletmeler içinde, bitkisel üretim yapan işletmelerde yıllık ortalama gelir 61.342 ₺, hayvansal üretim yapan işletmelerde 31.421 ₺ ve karma üretim yapan işletmelerde yıllık ortalama gelir 40.967 ₺ olduğu tespit edilmiştir. TDH'nden yararlanmayan işletmeler içinde, bitkisel üretim yapan işletmelerde yıllık ortalama gelir 29.048 ₺, hayvansal üretim

yapan işletmelerde yıllık ortalama gelir 50.114 ₺ ve karma üretim yapan işletmelerde yıllık ortalama gelir 19.143 ₺ olarak belirlenmiştir.

TDH'nden yararlanan ve yararlanmayan işletmelerin seçiminde, TYDD Tebliğinde belirtilen seçim kriterleri esas alındığı için, işletme gelirlerinin Tarımsal Danışmanlık Hizmetinden kaynaklandığı veya kaynaklanmadığını söylemek tek başına yeterli olmayacaktır. Bunun için izleyen bölümlerde açıklanmış olan, işletmelerde üretilen ürünlerin, yıllar itibarıyla verim değişimleri ve etki değerlendirme analizleri de kullanılarak karar verilmeye çalışılmıştır. Ancak yine de TDH'nden yararlanan işletmelerde, hayvansal üretim yapan işletmeler hariç olmak üzere bitkisel ve karma üretim yapan işletmelerde gelir seviyesi TDH'nden yararlanmayanlara göre daha yüksek olduğu belirlenirken, üretici beyanlarına göre, bu başarı üzerinde, Tarımsal Danışmanlık Hizmetinin de oldukça etkisi olduğu tespit edilmiştir.

TDH'nden yararlanan 72 adet işletmeden 63 âdeti tarımsal üretimle ilgili enformasyona ihtiyaç duyduklarında ilk tercihlerinin tarımsal danışmanları olduklarını, çünkü hem çabuk ulaşabildikleri, hem de yeterli bilgi alabildiklerini söylemişlerdir. TDH almayan 71 işletmeden 37 âdeti GTHB'na ilk tercih olarak başvurduğunu söylemiş ve tercih sebebi olarak da güvenilirliği ön plana çıkarmışlardır. Tarım danışmanlarının, TDH'nden yararlanan işletmelerde, enformasyona ulaşmada GTHB'nın yerini almaya başladığı ifade edilebilir. Böylelikle, kamu yayımının kalitesinin ve verimliliğinin artırılması, yayım hizmeti sunan resmi kuruluşların içinde bulundukları yavaş çalışan ve bürokratik engellerle uğraşan konumdan çıkarılıp, hızlı karar veren ve uygulayan çağdaş katılımcı bir yapıya ve çalışma düzenine kavuşmakta olduğu ifade edilebilir (Koçak, 2012).

Üretici amaçlarında hem TDH alan hem de TDH almayan işletmelerde ilk sırada en yüksek karı elde etmek, son sırada ise çevreye en az zararlı üretim gerçekleştirmek olarak gerçekleşmiştir. TDH'nden yararlanma, üretici amaçlarında bir değişiklik meydana getirmemiştir. Tarımsal işletmelerin en yüksek karı elde ederken çevreyi önemsememeleri, tarım sektörü için bir tehdit olarak ortaya çıkabilmektedir.

Burada iki ayrıntı göze çarpmaktadır. İlki 143 üreticiden 6 âdeti 1. tercihlerinde, 1 âdeti 2. tercihlerinde, 6 âdeti 3. tercihlerinde ve 5 âdeti de 4. tercihlerinde internet

kaynaklarını kullandıklarını bildirmişlerdir. Teknolojinin, üreticiler tarafından tarımsal enformasyona ulaşmak için de kullanılmaya başlandığı ve izleyen dönemlerde, tarımsal yayımında internet kaynakları, sosyal medya gibi teknolojik ve popüler araçların da kullanılması gerektiği ifade edilebilir. Diğer bir ayrıntı ise ücretsiz tarımsal danışmanlık hizmetinden faydalanabileceğini bilenlerin oranının sadece %28 olduğudur. Bu oldukça düşük bir orandır. Bunu, sistemi tanıtmada yetersiz kalındığı şeklinde yorumlamak yanlış olmayacaktır. Bunun en önemli göstergesi de TDH kendi bilgisi ile başvuranların oranı sadece % 8, GTHB etkisi ile başvuranların oranının ise %6 oranında kalmasıdır. TDH alanların %79'u tarım danışmanlarının teşviki ve tavsiyesi ile geriye kalan %7'lik kısmı ise TDH'nden yararlanılan üreticilerin tavsiyesi ile başladıkları görülmüştür. Buradan görüldüğü gibi tanıtımların yeterli olmadığı söylenebilir. Sistemin bilinirliğinin artırılabilmesi amacıyla ulusal basın ve sosyal medya etkin olarak kullanılarak çiftçilerin doğrudan tarım danışmanlarına başvurmaları sağlanabilir.

Ancak üreticilerin %79'unun tarım danışmanı etkisi ile sisteme dahil olmalarına karşın TDH'nden yararlanan üreticilerin %97'si, aldıkları hizmetten memnun olduklarını beyan etmektedirler. Bu durum, tarım danışmanları, üreticiler, GTHB tarafından olumlu bir durumdur. Üreticiler açısından incelendiğinde; tarım danışmanlarına ödenen desteklemelerinin amacına uygun olduğu öngörülmektedir. GTHB, bu desteklemeleri denetlemek amacıyla Tarımsal Yayım ve Danışmanlık Hizmetlerinin Uygulama Esaslarının 18.maddesinde, işletme türlerine göre, tarım danışmanlarının ilgilenebileceği işletme sayıları ve ziyaret sıklıkları belirtilmiştir (Anonim, 2015b).

- Seracılık: İşletme Sayısı 50, Kontrol Sıklığı Yılda 52,
- Bahçe Bitkileri: İşletme Sayısı 60, Kontrol Sıklığı Yılda 24,
- Tarla Ziraatı (sulu): İşletme Sayısı 60, Kontrol Sıklığı Yılda 15,
- Tarla Ziraatı (kuru): İşletme Sayısı 70, Kontrol Sıklığı Yılda 12,
- Büyükbaş Hayvancılık (süt): İşletme Sayısı 50, Kontrol Sıklığı Yılda 40,
- Büyükbaş Hayvancılık (besi): İşletme Sayısı 80, Kontrol Sıklığı Yılda 24,
- Küçükbaş Hayvancılık: İşletme Sayısı 80, Kontrol Sıklığı Yılda 24,

-Su Ürünlerinde: İşletme Sayısı 15, Kontrol Sıklığı Yılda 24,

-Arıcılık: İşletme Sayısı 50, Kontrol Sıklığı Yılda 18,

-Kanatlı Hayvan Yetiştiriciliği: İşletme Sayısı 60; Kontrol Sıklığı yılda 24,

GTHB denetimlerini, TDH'nden yararlanan işletmeleri, bu sıklıkla denetlenip denetlenmediğini ve TDH'nden yararlanan üreticilerin memnuniyetini sorgulamaktadır. Eğer yeterli sıklıkta ziyaret var ve TDH'nden yararlanan üretici memnun ise, tarım danışmanı o işletme için başarılı sayılmaktadır. Ancak tarımsal üretime etkisi, tarımsal tekniklere etkisi, ürünlerin kalitesine veya verimine etkileri göz önüne alınmamaktadır. Bu da tarımsal danışmanlık da başarı kavramını soyut hale getirmektedir.

Tarım danışmalarının başarılı olup olmadıklarını anlamak için sermaye değişimlerinin incelenmesi de oldukça önemli bir değişken olarak öngörülmektedir. TDH'nden yararlanan ve yararlanmayan işletmelerin 2010-2015 yılları arasında, arazi ve makine varlıklarındaki değişimleri incelendiğinde; TDH alan işletmeler son 5 yıl içerisinde 448.500 □ değerinde 253,5 dekar arazi alırken, TDH almayan işletmeler ise 63.000 □ değerinde 42 dekar araziye işletmelerine kattıkları belirlenmiştir. Makine varlıklarında ise, TDH alan işletmeler 1.303.780 □ değer ödeyerek 73 farklı makine ve ekipman alırken, TDH almayan işletmeler 119.150 □ değerinde 25 farklı makine ve ekipmanı makine parklarına dahil etmişlerdir. TDH alan 72 üreticiden 37 üretici makine alımı yaparken, bunlardan 19 üretici, devletin verdiği makine ekipman desteğinden faydalanmıştır. TDH almayan 71 üreticiden 24 üretici makine alımı yaparken, bunlardan 6 üretici makine-ekipman desteğinden faydalanmıştır. 2010-2015 yılları arasında hem arazi varlıklarını artırmada, hem de makine –ekipman varlıklarını artırmada, TDH alan işletmelerin daha başarılı olduklarını söylemek mümkündür. Aynı zamanda devlet tarafından verilen makine-ekipman desteklemelerinden daha fazla faydalanmış olmaları da, TDH alan işletmelerin bir başarısı olarak görülebilir. Üreticilerin tarım danışmanlarına, en fazla danıştıkları konu desteklemeler olduğu için, bu başarının tarım danışmanlarından kaynaklandığını söylemek yanlış olmayacaktır.

Tarımsal danışmanlık hizmeti alan işletmelerin yetiştirdiği bitkisel ve hayvansal ürünler içerisinde yer alan ve aynı zamanda Balıkesir ili için önemli olan buğday,

domates, ayçiçeği, silajlık mısır, zeytin gibi bitkisel ürünlerde ve bal, süt ve kuzu gibi hayvansal ürünlerde son 5 yıl için verimleri karşılaştırılmıştır.

Buğday için, 2011-2015 yılları arasında, TDH'nden yararlanan işletmeler, TDH'nden yararlanmayan işletmelere göre, tüm yıllarda daha fazla verim almıştır. TDH alan işletmelerde, 2015 yılında il genelinde yaşanan buğdaydaki verim düşüklüğü haricinde, verimler her yıl yükselme göstermiştir. TDH'nden yararlanmayan işletmelerde ise verimler durağan bir seyir izlemiştir.

Domates için, 2011-2015 yılları arasındaki verimlerde, TDH'nden yararlanan işletmelerde, 2011 yılında dekara 7313 kg olan verim, yıllar itibarıyla %7,82 artarak 7889 kg ulaşırmıştır. TDH'nden yararlanmayan işletmelerde ise dekara 7778 kg olan verim, 2015 yılında %7,86 gerileyerek 7167 kg'a düşmüştür.

Ayçiçeğinde ise 2011 yılında dekara 138 kg olan verim, 2014 yılında 162 kg'a yükselmiş, ancak 2015 yılında tekrar 145 kg'a gerilemiştir. TDH'nden yararlanmayan işletmelerde ise 2011 yılında 164 kg olan dekara verim, yıllar itibarıyla ufak değişiklikler göstermiş, 2014 yılında 162 kg, 2015 yılında ise 164 kg olarak gerçekleşmiştir. TDH'nden yararlanan işletmelerde 2015 yılı hariç her yıl verim değeri yükselme gösterirken, TDH'nden yararlanmayan işletmelerde ise durağan bir verim seyri izlemiştir. TDH'nden yararlanan işletmelerde ayçiçeği ekilen alanlarda, yetersiz verimler nedeniyle kanola gibi yeni ürünlere kaymalar olduğu görülmüştür.

Silajlık mısırdaki ise, 2011-2015 yılları arasındaki verim değerlerinde, TDH'nden yararlanan işletmelerde 2011 yılında dekara 5050 kg olan verim değeri, yıllar itibarıyla artarak 5750 kg ulaşmıştır. TDH almayan işletmelerde ise dekara 5580 kg olan verim, 2015 yılında 5750 kg'a ulaşmıştır. TDH'nden yararlanan işletmelerde verim artış oranı %13,8 olarak gerçekleşirken, TDH'nden yararlanmayan işletmelerde ise artış oranı % 3'de kalmıştır.

Zeytin periyodisite gösterdiği için var yılları ve yok yılları dikkate alınarak karşılaştırma yapılmıştır. TDH alan işletmelerde elde edilen verim, 2011 yılında 367 kg/da, 2013 yılında 380 kg/da ve 2015 yılında ise 402 kg/da olarak belirlenmiştir. TDH almayan işletmelerde ise 2011 yılında söz konusu verim değerleri, 383 kg/da, 2013 yılında 369 kg/da ve 2015 yılında 363 kg/da' a gerilemiştir. Yok yıllarında ise TDH alan işletmelerin verim ortalaması 345,5

kg/da iken, TDH almayan işletmelerdeki verim ortalaması ise 330,5 kg/da olarak gerçekleşmiştir. TDH alan işletmelerde yaklaşık %9,54 oranında artış meydana gelirken, TDH almayan işletmelerde ise % 1,63 oranında düşüş meydana gelmiştir.

Balda ise TDH alan işletmelerde 2011 yılında 17,30 kg, 2012 yılında 16,00 kg, 2013 yılında 17,40 kg, 2014 yılında 18,60 kg, 2015 yılında ise 15,28 kg verim alınmıştır. TDH almayan işletmelerde ise 2011 yılında 20,20 kg, 2012 yılında 19,60 kg, 2013 yılında 20,10 kg, 2014 yılında 18,90 kg. ve 2015 yılında ise 18,45 kg verim elde edildiği belirlenmiştir. Tüm yıllarda TDH almayan işletmelerin daha fazla verim aldığı görülmektedir. TDH almayan işletmelerde 2015 yılı hariç tutulduğunda yıllar itibarıyla belirli yükselme trendinin olduğu dikkati çekmektedir.

Koyunculuk faaliyeti için, TDH'nden yararlanan işletmelerde, 2011 yılında 15,81 kg olan kuzu verimi %4,5 artarak, 2015 yılında 16,52 kg'a ulaşmıştır. TDH'nden yararlanmayan işletmelerde ise 2011 yılında 14,68 kg olan kuzu verimi, %0,02 azalarak 2015 yılında 14,65 kg olarak gerçekleşmiştir. TDH'nden yararlanan işletmelerde, verim değerlerinde artış görülürken, TDH'nden yararlanmayan işletmelerde ise azalma meydana geldiği tespit edilmiştir.

Yıllar itibarıyla, süt sığırcılığı yapan işletmelerde süt verimlerini incelediğinde ise, TDH'nden yararlanan işletmelerde 2011 yılında ortalama verim 17,10 kg iken, %19,59 artışla 20,45 kg'a ulaşmıştır. TDH'nden yararlanmayan işletmelerde ise 2011 yılında 20,70 kg olan verim, %12,56 oranında azalarak 18,10 kg' a düşmüştür.

Bitkisel ürünlerden buğday, domates, silajlık mısır ve zeytin ürünlerinde, TDH'nden yararlanan işletmelerin ürün verimlerinin yıllar itibarıyla artış gösterdikleri, TDH almayan işletmelerde ise verimlerin yıllar itibarıyla durağan olduğu veya gerilediği tespit edilmiştir. Analizi yapılan bitkisel ürünlerden sadece ayçiçeğinde, verim olarak TDH'nden yararlanmayan işletmelerde daha yüksek verim alındığı tespit edilmiştir. TDH'nden yararlanan işletmelerin ise düşük verimler ile birlikte ürün değişikliğine gitme eğilimi göstermiş oldukları tespit edilmiştir.

Hayvansal ürünlerden ise, süt ve kuzu etinde, TDH'nden yararlanan işletmelerin yıllar itibarıyla verimlerini artırdıkları görülmektedir. Bal üretiminde ise

TDH’nden yararlanılan işletmelerin verimleri, 2015 yılı hariç artarken, verim olarak TDH’nden yararlanmayan işletmelerin gerisinde kalmış olduğu belirlenmiştir.

Bitkisel ve hayvansal ürünlerin verimleri üzerinde, iklim koşulları, toprak koşulları, hayvan ırkının özellikleri, kullanılan tohum veya fide, bakım, besleme, sulama ve daha birçok kriter etkili olmaktadır. Ancak verim artışlarında etkili olan ana faktörlerden birisinin, TDH’nden yararlanma olmasını düşündürecek en büyük sebep, benzer bölgedeki, aynı teknikleri kullanmaya çalışan ve işletme büyüklükleri birbirine yakın olan işletmelerin seçilmiş olunmasıdır.

TDH’nden yararlanma durumuna göre, tarımsal desteklemeler konusunda dikkati çeken önemli farklılıklar görünmemektedir. Esas olarak farklılıkların, yetiştirilen ürün, yetiştirilen ürünün alanı ve yetiştirilen ürün verimlerinden kaynaklanmakta olduğu düşünülmektedir. Şöyle ki yüksek verim alan ve üretim tekniklerini en iyi şekilde kullanan üreticiler fark ödemesini tercih ederken, büyük alanlarda üretim yapan üreticiler alan bazlı olan mazot ve gübre desteklemelerini tercih etmektedirler. Daha özel üreticilere hitap eden organik tarım, iyi tarım, biyolojik mücadele gibi desteklemelerin bilinirlik ve faydalanma oranları çok düşük oranlarda kalmıştır. Tarımsal Yayım ve Danışmanlık Desteğinde ise üreticiler, TDH’nden yararlanan üreticilerin, az da olsa bu desteklenmeden faydalanması gerektiği düşünülmektedir. Üreticiler; Tarımsal Yayım ve Danışmanlık Desteklemelerini kendilerine değil, tarım danışmanına ödendiği için, bir destek olarak görmemektedirler. Desteklemenin bir kısmının üreticiye de verilmesi, bunun yanı sıra TDH’nden yararlanan üreticilere verilebilecek ayrıcalıklar (örneğin; makine ekipman alımında, IPARD (Instrument for Pre-Accession Assistance in Rural Development) desteklemelerinde artı puan vb.) tarımsal danışmanlık sisteminin, üreticiler tarafından sahiplenilmesini sağlayabilecektir.

Üreticilerin faaliyetlerinin maliyet, verim değerlerinin izlenip, değerlendirilebileceği bir veri tabanının oluşturulması uygun olacaktır. Bu sayede hem tarım danışmanının etkinliği takip edilirken, hem de TDH’nden yararlanan üreticilerin somut ve objektif verilerle nasıl desteklendiği ortaya çıkarılmış olacaktır. Verim düzeyinde, gelir düzeyinde artış sağlamayan yani TDH hizmetinden gerektiği faydayı sağlamayan üreticiler sistemden çıkarılarak yeni istekli üreticilerle çalışılabilir.

Tarım danışmanları da, tarımsal danışmanlık sisteminde haksız rekabete maruz kaldıkları, uzun vadeli bir tarımsal danışmanlık stratejisinin olmaması nedeniyle güvende olmamaları nedeniyle sistemi sahiplenememektedirler. Bu durumu giderebilmek için, öncelikli olarak uzun vadeli stratejiler oluşturulmalıdır. Destekleme miktarları, desteklemelerin ödenme tarihleri belirlenmeli ve bunlara sadık kalınmalıdır. Tarım danışmanlarından kesilen KDV ve gelir vergisi oranları düşürülerek vergilendirmede adalet sağlanmalıdır.

Çalışmanın son bölümünde, TDH'nin etkisi belirlenmeye çalışılmıştır. Karşıt Durum Etki Değerleme Yöntemi kullanılarak, TDH'nden yararlanan ve yararlanmayan işletmeler, elde edilen yıllık toplam tarımsal gelir ve işletmede oluşturulmuş olan varlıkların ekonomik büyüklük çıktıları esas alınarak analiz yapılmıştır. ATE değerleri incelendiğinde; tüm üreticilerin TDH'nden yararlanması durumunda, işletme başına düşen yıllık ortalama toplam tarımsal gelir, üreticilerin hiçbirinin TDH'nden yararlanmaması durumuna göre elde edilecek gelirden 4.986 ₺ daha fazla olacağı belirlenmiştir. Yine, tüm üreticilerin TDH'nden yararlanması durumunda, işletme varlıklarının ekonomik büyüklüğü, üreticilerin hiçbirinin TDH'nden yararlanmaması durumunda oluşacak büyüklükten 0,44 kategori daha yüksek olacağı belirlenmiştir. ATET sonuçları değerlendirildiğinde ise; TDH'nden yararlanan tüm üreticiler için, bu üreticilerin elde ettikleri yıllık toplam tarımsal gelir, bu üreticilerin (TDH'nden yararlanan) TDH'nden yararlanmaması durumunda elde edecekleri gelirden 4.972 ₺ daha fazla olduğu belirlenmiştir. Yine, TDH'nden yararlanan tüm üreticiler için, bu üreticilerin elde ettikleri işletme varlıklarının ekonomik büyüklüğü, bu üreticilerin, TDH'nden yararlanmaması durumunda elde edecekleri ekonomik büyüklükten 0,31 kategori daha fazla olmaktadır.

Yine bu gelirlerin daha da artırılabilmesi için tarımsal danışmanların üç yılda iki defa olan eğitim zorunluğu yılda en az iki düzeyine çıkarılmalı ve bölgesel olarak farklı olabilecek konular da, özellikle GTHB tarafından belirlenen konularda (iyi tarım, organik tarım, çevre bilinci vb.) danışmanlar eğitilmelidir. Bu sayede kamuda çalışan tarımsal yayımcılar ile uyum içinde çalışmaları sağlanmış olurken, tarım danışmanlarının sertifikası vize sorunları ortadan kaldırılmış olacaktır.

KAYNAKÇA

- Ali, A., Abdulai, A., 2010. The adoption of genetically modified cotton and poverty reduction in Pakistan. **Journal of Agricultural Economics**, 61(1): 175-192.
- Anonim, 2007. Danışmanım Kılavuzu. Tarım ve Köyişleri Bakanlığı Antalya Tarım İl Müdürlüğü. Antalya.
- Anonim, 2011. Tarımsal Yayım ve Danışmanlık. Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı. Ankara.
- Anonim, 2012a. Tarımsal Yayım ve Danışmanlık Çalıştayı. Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı, Ankara.
- Anonim, 2012b. TR22 Güney Marmara Bölgesi Tarım Araştırma Raporu. Güney Marmara Kalkınma Ajansı. Balıkesir.
- Anonim, 2015a. Tarımsal Yayım ve Danışmanlık Hizmetlerinin Düzenlemesine Dair Yönetmelik.
[<http://www.tarim.gov.tr/EYYDB/Belgeler/TDYH/yonetmelik.pdf>], Erişim 23 Temmuz 2016.
- Anonim, 2015b. Tarımsal Yayım ve Danışmanlık Hizmetlerinin Uygulama Esasları
[http://www.tarim.gov.tr/EYYDB/Belgeler/TDYH/uygulama_esaslari.pdf], Erişim 23.07.2016.
- Anonim, 2015c. Tarımsal Yayım ve Danışmanlık Hizmetlerine Destekleme Ödemesi Yapılması Hakkında Tebliğ.
[<http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2015/05/20150530-15.htm>], Erişim Erişim 23.07.2016.
- Anonim, 2015d. Tarımsal Yayım ve Danışmanlık Kataloğu.
[http://www.tarim.gov.tr/EYYDB/Belgeler/TDYH/2014_danisman_katalog.pdf] Erişim 23.07.2016.
- Anonim, 2017. Apelasyon. <http://www.apelasyon.com/Yazi/331-zeytinde-periyodisite>, Erişim 23.07.2016.
- Armağan, G. Çınar, G. 2009. Üreticilerin Tarımsal Yayım ve Danışmanlık Hizmetleri İçin Ödemeye İstekli Oldukları Ücretlerin Belirlenmesi: Aydın İli Örneği. **Tarım Ekonomisi Dergisi**, 2: 83-92.

- Artık, A. 2012. Paydaş Görüşlerinden Hareketle Adana İlinde Serbest Tarım Danışmanlığı Sisteminin Değerlendirilmesi. Çukurova Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi (Basılmamış), İzmir.
- Balcı, A., 2011. Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntem, Teknik ve İlkeler. Gözden Geçirilmiş ve Geliştirilmiş 9. Baskı. PEGEM Akademi, İstanbul, 101 s.
- Blackman, A., Naranjo, M.A., 2012. Does eco-certification have environmental benefits? Organic coffee in Costa Rica. **Ecological Economics**, 83: 58-66.
- Bourne, M., Gassner, A., Makui, P., Muller, A., Muriuki, J., 2017. A network perspective filling a gap in assessment of agricultural advisory system performance. **Journal of Rural Studies**, 50: 30-44.
- Çakmak, E. 2010. Tarımsal Yayımı Geliştirme Projesi (Tar-Gel) Kapsamında Sistemin İnceleme ve Değerlendirilmesi. Gaziosman Paşa Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi (Basılmamış), Tokat.
- Çınar, G. 2009. Üreticilerin Tarımsal Yayım ve Danışmanlık Hizmetleri İçin Ödemeye İstekli Oldukları Ücretlerin Belirlenmesi: Aydın İli Örneği. Adnan Menderes Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi (Basılmamış), Aydın.
- Çobanoğlu, F., Tunahioğlu, R., Yılmaz, H.İ., Bozkıran, S., Nalbantoğlu, A., Yıldız, H., 2017. Kırsal Kalkınma Yatırımlarının Desteklenmesi Programının Etkisinin Değerlendirilmesi: Bursa İli Örneği. **Tekirdağ Ziraat Fakültesi Dergisi**, 14(1):16-27.
- Çukur, T. 2007. Türkiye’de Uygulanan Tarımsal Yayım Politikaları ve AB’ye Uyum Açısından Öneriler Üzerine Bir Araştırma. Ege Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü Doktora Tezi (Basılmamış), İzmir.
- Dehejia, R.H., Wahba, S., 2002. Propensity score-matching methods for nonexperimental causal studies. **The Review of Economics and Statistics**, 84(1): 151-161.
- Derman , A. 2010. Mardin İlinde Tarımsal Yayımı Geliştirme Projesi Kapmasında Görev Yapan Elemanların Tarımsal Yayım ve Danışmanlık Sistemine Bakışları Çukurova Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi (Basılmamış), Adana.
- Elias, A., Nohmi, M., Yasunobu, K., Ishida, A., 2015. Farmers’ satisfaction with agricultural extension service and its influencing factors: A case study in North West Ethiopia. **Journal of Agricultural Science and Technology**, 18, 39-53.

- Ferraro, P.J., Pattanayak, S.K., 2006. Money for nothing? A call for empirical of program evaluation of biodiversity conservation investments. **Plos Biology**, 4(4): 0482-0488.
- Gitonga, Z.M., De Groote, H., Kassie, M., Tefera, T., 2013. Impact of metal silos on households' maize storage, storage losses and food security: An application of a propensity score matching. **Food Policy**, 43, 44-55.
- GMKA, 2013. TR22 Güney Marmara Bölgesi Tarım Araştırma Raporu. Güney Marmara Kalkınma Ajansı. http://www.investinbalikesir.com/upload/Node/24449/xfiles/GMKA_Tarim_Arastirma_Raporu-c+1.pdf, Erişim 23.09.2016.
- GTHB, 2011. Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı 2011 Yılı Brifing raporu, Balıkesir.
- GTHB, 2012. Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı. 2012 Yılı Brifing raporu, Balıkesir.
- GTHB, 2015. Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı 2015 Yılı Brifing raporu, Balıkesir.
- Gülkök, I. 2015. Avrupa Birliğinde Danışmanlık Hizmetleri ve Türkiye'de Uygulanabilirliği. AB Uzmanlık Tezi, Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı (Basılmamış), Ankara.
- Heckman, J.J., Ichimura, H., Todd, P.E., 1997. Matching as an econometric evaluation estimator: Evidence from evaluating a job training programme. **The Review of Economic Studies**, 66(4): 605-654.
- Imbens, G.W., Wooldridge, J.M., 2009. Recent developments in the econometrics of program evaluation. **Journal of Economic Literature**, 47(1): 5-86.
- Kahramanoğlu, R., Tiryaki, E.N., Canpolat, M., 2015. İlkokula yeni başlayan 60-66 ay grubu öğrencilerin okula hazır oluşları üzerine inceleme. **K.Ü. Kastamonu Eğitim Dergisi**, 23(3): 1065-1080.
- Kassie, M., Shiferaw, B., Muricho, G., 2011. Agricultural technology, crop income, and poverty alleviation in Uganda. **World Development**, 39(10): 1784-1795.
- Koçak, F. 2012. AB'nde ve Türkiye'de Uygulanan Tarımsal Yayım Danışmanlık Eğitim Sisteminin Karşılaştırılması. Namık Kemal Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi (Basılmamış), Tekirdağ.

- Kızılaslan, N. Erdemir, S., 2013. Tarım Danışmanlarının Tarımsal Yayım ve Danışmanlık Sistemindeki Roller ve Sisteme Bakış Açıları (Tokat İli Merkez İlçe Araştırması). **Gaziosman Paşa Bilimsel Araştırma Dergisi**, 6: 67-84.
- Monette, D.R., Sullivan, T.J., De Jong, C.R., 1990. Applied Social Research: Tool for the Human Services. 2nd ed. London: Harcourt Brace Jovanovich College Publishers.
- Özçatalbaş, O., Bostan Budak, D., Boz, İ., Karaturhan, B., 2010. Türkiye’de Tarım Danışmanlığı Sisteminin Geliştirilmesine Yönelik Önlemler. **Ziraat Mühendisliği VII.Teknik Kongresi**, 11-15 Ocak, Ankara.
- Özen, Y., Gül, A., 2007. Sosyal ve Eğitim Bilimleri Araştırmalarında Evren-Örneklem Sorunu. **Atatürk Üniversitesi Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi**, 15, 394-422.
- Pan, D., 2014. The impact of agricultural extension on farmer nutrient management behavior in Chinese rice production: a household-level analysis. **Sustainability**, 6: 6644-6665.
- Rosenbaum, P.R., Rubin, D.B., 1983. The central role of the propensity score in observational studies for causal effects. **Biometrika**, 70: 41-55.
- Sezgin, A. 2013 2010. Çiftçilerin Tarımsal Yayımın Finansmanına Katılma İsteklerini Etkileyen Faktörlerin Analizi: Erzurum İli Örneği. **Tarım Bilimleri Dergisi**, 16: 116-122.
- Sever, A. 2013. Tarım Yayımcısı ve Danışmanların İş Memnuniyeti ve Kaliteli Hizmet Vermesini Etkileyen Faktörler: Kahramanmaraş İli Örneği. Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi (Basılmamış), Kahramanmaraş.
- Smith, J.A., Todd, P.E., 2005. Does matching overcome Lalonde’s critique of nonexperimental estimators? **Journal of Econometrics**, 125(1-2): 305-353.
- Şimşek, H., Yıldırım, A., 2013. Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri. 9. Baskı, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 135 s.
- Tarım ve Köyişleri Bakanlığı Antalya İl Müdürlüğü, 2007. Örtü Altında Kalıntısız Üretim İçin Kurumsal Alt Yapının Güçlendirilmesi Projesi, Antalya.
- Toktaş, S. 2010. Adana İlinde Tarımsal Yayımı Geliştirme Projesi (Tar-Gel Uygulamalarının Değerlendirilmesi. Çukurova Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi (Basılmamış), Adana.

Tunalıoğlu, R. Çınar, G. 2013. Aydın İlinde Kamu Alanında Görev Yapan Tarımsal Yayım Personelinin Performanslarının İncelenmesi. **Süleyman Demirel Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi**, 2: 11-22.

TÜBİTAK, 2015. Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Kurumu, Ankara. http://www.tubitak.gov.tr/tubitak_content_files/BTYPD/arsiv/ArGe_degerlendirme_etki_analizi_tanim_kavram.pdf, Erişim 13.07.2016.

Yavuz, O. 2000. Tarımsal Yayım ve Haberleşme. Uludağ Üniversitesi, Ziraat Fakültesi Tarım Ekonomisi Bölümü, Bursa, 143s.

EKLER

EK-1 Tarımsal Yayım ve Danışmanlık Hizmetlerine Destekleme Ödemesi Yapılması Hakkında Tebliğ (Tebliğ No:2016/25)

BİRİNCİ BÖLÜM

Amaç, Kapsam, Dayanak ve Tanımlar

Amaç

MADDE 1 – (1) Bu Tebliğ, tarımsal yayım ve danışmanlık sisteminin çoğulcu, etkin ve verimli bir yapıya kavuşmasını sağlamak üzere, tarımsal işletmelere tarımsal danışmanlık hizmeti sunan kuruluşların desteklenmesi amacıyla hazırlanmıştır.

Kapsam

MADDE 2 – (1) Bu Tebliğ, destekleme kapsamında tarımsal danışmanlık hizmeti alacak tarımsal işletmelere tarımsal danışmanlık hizmeti verecek tarım danışmanı ile kuruluşlar ve sorumlulukları, desteklemeye başvuracak kuruluşlar, başvuru iş ve işlemleri, destekleme ödemesi kriterleri, desteklemelerin denetimine ilişkin görev ve yetkiler, desteklemenin geri alınması ve desteklemeden yararlanamayacaklar ve cezai sorumluluklara ilişkin usul ve esasları kapsar.

Dayanak

MADDE 3 – (1) Bu Tebliğ, 18/4/2006 tarihli ve 5488 sayılı Tarım Kanununun 9 uncu ve 23 üncü maddeleri, 7/9/2016 tarihli ve 2016/9152 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile yürürlüğe konulan 2016 Yılında Yapılacak Tarımsal Desteklemelere İlişkin Kararda Değişiklik Yapılması Hakkında Karar ile değişik; 25/4/2016 tarihli ve 2016/8791 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile yürürlüğe konulan 2016 Yılında Yapılacak Tarımsal Desteklemelere İlişkin Karar ile 8/9/2006 tarihli ve 26283 sayılı Resmî Gazete’de yayımlanan Tarımsal Yayım ve Danışmanlık Hizmetlerinin Düzenlenmesine Dair Yönetmelik hükümlerine dayanılarak hazırlanmıştır.

Tanımlar ve kısaltmalar

MADDE 4 – (1) Bu Tebliğde geçen;

- a) AKS belgesi: İl/ilçe müdürlüğü onaylı AKS’den alınan belgeyi,
- b) Arıcılık kayıt sistemi (AKS): Arıcıların Arılık ve Koloni Bildirim Formu beyanına istinaden il müdürlükleri tarafından tutulan kayıt sistemini,
- c) Bakanlık: Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığını,
- ç) Banka: T.C. Ziraat Bankası A.Ş. Genel Müdürlüğünü,
- d) Banka şubesi: T.C. Ziraat Bankası A.Ş. Şube Müdürlüklerini,
- e) Başkanlık: Eğitim, Yayım ve Yayınlar Dairesi Başkanlığını,
- f) Bilgi sistemi (TYDBİS) : Tarımsal Yayım ve Danışmanlık Bilgi Sistemini,
- g) Çiftçi: Mal sahibi, kiracı, yarıcı veya ortakçı olarak devamlı veya en az bir üretim dönemi veya yetiştirme devresinde tarımsal üretim yapan gerçek ve tüzel kişileri,

ğ) Çiftçi kayıt sistemi (ÇKS): 27/5/2014 tarihli ve 29012 sayılı Resmî Gazete’de yayımlanan Çiftçi Kayıt Sistemi Yönetmeliği ile oluşturulan ve çiftçilerin kimlik, arazi ve ürün bilgileri ile tarımsal desteklemelere ilişkin bilgilerin de kayıt altına alındığı veri tabanını ve buna bağlı kayıt sistemlerini,

h) ÇKS belgesi: Tarımsal işletmelerin 2016 yılı üretim sezonu bilgilerini içeren, il/ilçe müdürlüğü onaylı ÇKS’den alınan belgeyi,

ı) Hayvan kayıt sistemi: 2/12/2011 tarihli ve 28130 sayılı Resmî Gazete’de yayımlanan Sığır Cinsi Hayvanların Tanımlanması, Tescili ve İzlenmesi Yönetmeliği ile oluşturulan ve işletmelerin, yetiştiricilerin ve sığır cinsi hayvanların kimlik bilgilerinin kayıt altına alındığı TÜRKVET veri tabanını,

i) İl/ilçe müdürlüğü: Bakanlık il/ilçe müdürlüklerini,

j) İl teknik komitesi: Yönetmelik ile her ilde oluşturulan tarımsal yayım ve danışmanlık il teknik komitesini,

k) Koyun-keçi kayıt sistemi: 2/12/2011 tarihli ve 28130 sayılı Resmî Gazete’de yayımlanan Koyun ve Keçi Türü Hayvanların Tanımlanması, Tescili ve İzlenmesi Yönetmeliğine göre oluşturulan kayıt sistemini,

l) Kuruluş: TYDD kapsamına alınan ziraat odası ve üretici örgütlerini,

m) Merkez Teknik Komitesi: Yönetmelik ile merkezde oluşturulan tarımsal yayım ve danışmanlık merkez teknik komitesini,

n) Organik Tarım Bilgi Sistemi (OTBİS): Organik tarım yapan çiftçi, arazi, ürün, hayvansal üretim ve sertifika bilgilerinin bulunduğu Bakanlıkça oluşturulan veri tabanını,

o) Pasaport: Hayvanlar kulak küpesi ile tanımlanıp veri tabanına işlendikten sonra hayvan hakkında gerekli bilgileri içeren ve bilgisayardan il ve ilçe müdürlüğü tarafından çıktısı alınarak hayvan sahibine verilen belge veya listeyi,

ö) Sertifika: Yönetmelik hükümlerine göre kişilere verilen Tarım Danışmanı Sertifikasını,

p) SGK: Sosyal Güvenlik Kurumunu,

r) Sivil toplum örgütleri: Tarımsal alanda faaliyet gösteren kooperatif ve birlikleri,

s) Su ürünleri kayıt sistemi (SKS): Su ürünleri yetiştiriciliği ile ilgili bilgilerin merkezi bir veri tabanında kayıt altına alındığı ve destekleme ödemelerinin uygulandığı, izlendiği, raporlandığı, Çiftçi Kayıt Sisteminin bir alt bileşeni olan kayıt sistemini,

ş) Su ürünleri yetiştiricilik belgesi: Su ürünleri üretim faaliyetinde bulunan yetiştiricilere Bakanlık Balıkçılık ve Su Ürünleri Genel Müdürlüğü tarafından verilen belgeyi,

t) Tarım danışmanı: Sivil toplum örgütlerinde, ziraat odalarında istihdam edilen ve Yönetmelikte belirtilen hükümlere göre sertifikalandırılmış kişileri,

u) Tarımsal danışmanlık hizmetleri: Sivil toplum örgütleri ve ziraat odalarınca tarımsal işletmelerin tarımsal bilgi, teknik ve yöntemler konusundaki ihtiyaçlarının zamanında ve yeterli düzeyde karşılanmasına yönelik olarak ücret karşılığında yürütülen hizmetleri,

ü) Tarımsal işletme: Üretim faktörlerini kullanarak, bitkisel ve/veya hayvansal ve/veya su ürünlerinin üretimi için tarımsal faaliyet yapan veya söz

konusu tarımsal faaliyete ilave olarak işleme, depolama, muhafaza ve pazarlamaya yönelik faaliyetlerde bulunan işletmeyi,

v) Tarımsal yayım ve danışmanlık desteği (TYDD): Tarımsal danışmanlık hizmeti sunan kuruluşlara sunduğu tarımsal danışmanlık hizmeti için ödenen desteği,

y) Uygulama Esasları: Tarımsal Yayım ve Danışmanlık Hizmetleri Uygulama Esaslarını,

z) Üretici örgütleri: Yetki belgesine sahip, tarımsal amaçlı kooperatifler, yetiştirici ve üretici birlikleri ile bunların üst birliklerini,

aa) Yerleşim yeri adresi: 23/11/2006 tarihli ve 2006/11320 sayılı Bakanlar Kurulu Kararıyla yürürlüğe konulan Adres Kayıt Sistemi Yönetmeliğine göre sürekli kalma niyetiyle oturan yeri,

bb) Yerleşim yeri ve diğer adres belgesi: Kişinin yerleşim yerini veya diğer adreslerini gösteren belgeyi,

cc) Yetki belgesi (TDYB): Yönetmelikte belirlenen şartları yerine getiren kuruluşların tarımsal danışmanlık hizmeti verebileceklerini belirten tarımsal danışmanlık yetki belgesini,

çç) Yönetmelik: 8/9/2006 tarihli ve 26283 sayılı Resmî Gazete’de yayımlanan Tarımsal Yayım ve Danışmanlık Hizmetlerinin Düzenlenmesine Dair Yönetmeliği,

dd) Ziraat odaları: 15/5/1957 tarihli ve 6964 sayılı Ziraat Odaları ve Ziraat Odaları Birliği Kanununa göre kurulmuş, çiftçilerin üye oldukları ve yetki belgesine sahip meslek kuruluşlarını, ifade eder.

İKİNCİ BÖLÜM

Tarımsal Danışmanlık Hizmetine İlişkin Genel Hükümler

Tarımsal danışmanlık hizmeti alacak tarımsal işletmeler ve sorumlulukları

MADDE 5 – (1) Destekleme kapsamında tarımsal danışmanlık hizmeti alacak tarımsal işletmeler aşağıdaki koşulları sağlamak zorundadır:

a) Çiftçi kayıt sistemine ve/veya hayvan kayıt sistemine ve/veya örtü altı kayıt sistemine ve/veya su ürünleri kayıt sistemine ve/veya arıcılık kayıt sistemine ve/veya koyun-keçi kayıt sistemine ve/veya Organik Tarım Bilgi Sistemine kayıtlı olmak.

b) Aşağıdaki kriterlerden en az birini sağlamak:

1) Örtü altında en az üç dekar alanda üretim yapmak.

2) Bağ-bahçede en az on dekar alanda üretim yapmak.

3) Tarla ziraatında; kuruda en az yüz dekar veya yarısından fazlası kuru olmak kaydıyla kuru ve sulu toplam en az yüz dekar, suluda en az elli dekar alanda üretim yapmak.

4) Hayvancılıkta; süt sığırcılığı yapan işletmelerde en az onu sağmal olmak kaydıyla en az yirmi büyük baş sığır, besi sığırcılığı yapan işletmelerde en az yirmisi erkek hayvan olmak kaydıyla en az elli baş sığır ve küçükbaş hayvan yetiştiriciliğinde en az yüz küçükbaş hayvana sahip olmak.

5) Arıcılıkta en az elli adet arı kolonisine sahip olmak.

6) Su ürünleri üretim tesisine sahip olmak.

7) Kanatlı hayvan yetiştiriciliğinde; yumurta üretiminde 5000 adet, et üretiminde 10.000 adet ve üzeri kapasitede yetiştiricilik yapmak.

8) Organik tarım alanında, birinci fıkranın (b) bendinin (1), (2), (3), (4), (5) ve (7) numaralı alt bentlerinde belirtilen işletme büyüklüklerinin yarısına sahip olmak.

(2) Yönetmelik, Uygulama Esasları ve bu Tebliğ kapsamında tarımsal danışmanlık hizmeti alacak tarımsal işletmeler, inceleme ve denetlemelerde Bakanlık yetkililerinin istediği bilgi ve belgeleri ibraz edilmek üzere hazır bulundurmakla sorumludur.

Tarımsal danışmanlık hizmeti verecek kuruluşlar, sorumlulukları, tarımsal danışmanlık hizmeti ve giderler

MADDE 6 – (1) Bu Tebliğ kapsamında bünyelerinde tarım danışmanı istihdam eden ve Ek-12’de yer alan Ziraat Odası ve Üretici Örgütlerinde İstihdam Edilecek Tarım Danışmanları Kotasındaki ziraat odaları ve üretici örgütleri tarımsal danışmanlık hizmeti verebilir.

(2) Tarımsal danışmanlık hizmeti verecek kuruluşların sorumlulukları aşağıdadır:

a) Tarımsal danışmanlık hizmeti verecek kuruluşlar, Başkanlıkça hazırlanan hizmet sözleşmelerini esas alarak tarımsal işletmeler ile sözleşme imzalar. Sözleşme imzalanırken vekâlet kabul edilmez.

b) Hizmet sözleşmelerinin her sayfası taraflarca paraflanır ve sözleşme süresi en az on iki aydır.

c) Tarımsal danışmanlık hizmeti Yönetmelik, Uygulama Esasları ve bu Tebliğde yer alan hükümler doğrultusunda sunulur.

ç) Bu Tebliğ yayımlanmadan önce sözleşme imzalamış ve 2015 yılı TYDD’den faydalanmamış olan tarımsal işletmelerin sözleşmeleri, 31/12/2016 tarihini de kapsamak kaydıyla geçerli olur. Bu Tebliğ yayımlanmadan önce sözleşme imzalamış ve 2015 yılı TYDD’den faydalanmış olan tarımsal işletmelerin sözleşme süreleri, eski sözleşmenin bitimi tarihinden başlayarak en az on iki aydır. Bu Tebliğ yayımlanmadan önce sözleşme imzalamış ve 2015 yılı TYDD’den faydalanmış olan tarımsal işletmelerin sözleşme süreleri 2015 yılı TYDD hizmet sunumunun bitiminden itibaren on iki ay kapsıyorsa sözleşmeleri geçerli olur.

d) Bakanlıkça bir dilimi veya tamamı ödenmiş olan TYDD’nin bu Tebliğde belirtilen hükümler doğrultusunda geri alınmasına karar verilmesi durumunda, TYDD olarak alınan tutar ilgili hesaba yatırılmak suretiyle iade edilir.

e) İnceleme ve denetlemelerde Bakanlık yetkililerinin istediği bilgi ve belgeler ibraz edilmek üzere hazır bulundurulur.

f) Tarımsal danışmanlık hizmet sözleşmesinin, mücbir sebeplerden dolayı tek taraflı veya karşılıklı feshedilmesi durumunda, bu durum on beş gün içerisinde il/ilçe müdürlüğüne bildirilir.

g) Tarımsal işletmeye tarımsal danışmanlık hizmeti sunan kuruluştaki tarım danışmanının ölüm, sürekli hastalık, doğal afetler, evlilik, boşanma, eğitim durumu, tutukluluk hali, askeri yükümlülüğü yerine getirme ve kamuda görev alma sebeplerinden dolayı görevinden ayrılması halinde aynı nitelikteki danışman on beş gün içinde ikame edilir ve ikame edilen tarım danışmanına ait bilgi/belgeler

ile Ek-3'te yer alan TYDD Başvurusunda Bulunan Kuruluşun Hizmet Sunduğu Tarımsal İşletmelere Ait İcmal on beş gün içerisinde il/ilçe müdürlüğüne gönderilir. Yeni tarım danışmanı bilgileri, sistem üzerinde işlendikten sonra bir hafta içerisinde ilçe müdürlüğü tarafından il müdürlüğüne, iki hafta içerisinde ise il müdürlüğü tarafından Başkanlığa bildirilir.

ğ) Tarımsal işletmeye tarımsal danışmanlık hizmeti sunan kuruluştaki tarım danışmanı; (g) bendinde belirtilen sebeplerden dolayı, tarım danışmanı sertifikasının geçici iptali veya tarım danışmanı sertifikasının iptali nedenleri ile bu Tebliğde belirtilen on iki aylık hizmet sunumu içerisinde ölüm hali hariç bir defadan fazla değiştirilemez.

h) Tarımsal işletmeye tarımsal danışmanlık hizmeti verecek olan tarım danışmanının sertifika bölümü, sertifika türü ve sertifika bölümü bilgileri tarımsal danışmanlık hizmeti vereceği işletme tipi Ek-8'de yer alan Tarım Danışmanlarının Sertifika Bölümlerine uygun olur. 2015 yılı TYDD kapsamında kuruluştaki istihdam edilen ve hâlihazırda tarımsal danışmanlık hizmeti sunan tarım danışmanları bu hükmün dışındadır.

ı) Tarımsal danışmanlık hizmeti veren kuruluş ile tarım danışmanı arasında imzalanacak olan hizmet sözleşmelerinin süresi yirmi dört aydan az olamaz. 2015 yılı TYDD kapsamında istihdam edilen tarım danışmanlarının kuruluşlarda istihdamı asıldır. Doğum izni kullanan tarım danışmanı yerine istihdam edilen kişiler bu hükmün dışındadır.

i) Tarımsal danışmanlık hizmeti veren kuruluşlarda istihdam edilen tarım danışmanı tarımsal danışmanlık hizmet bürolarının bulunduğu ilde ikamet etmek zorundadır.

j) Bu Tebliğ kapsamında il/ilçe düzeyinde, ziraat odası ve üretici örgütlerinde istihdam edilecek tarım danışmanı sayısı Ek-12'de belirtilen sayıyı aşamaz.

k) Dördüncü fıkrada yer alan tarımsal danışmanlık hizmet giderlerine ait fatura ve diğer belgeler kuruluştaki muhafaza edilerek denetimlerde ibraz edilir.

l) Tarımsal danışmanlık hizmeti veren kuruluşlar; tarımsal desteklemelerin herhangi birinden men edilen tarımsal işletmelere, men edildiği süre boyunca TYDD kapsamında hizmet sunamaz.

m) Bu Tebliğin uygulama süresince tarımsal danışmanlık hizmeti sunan kuruluştaki tarım danışmanının hizmet sunduğu ve kesinleşen Ek-3'teki tarımsal işletmelerde meydana gelen eksilmelerin % 20' yi geçmemesi koşulu ile Uygulama Esaslarında belirlenen azami işletme sayısı esas alınarak TYDD'ye konu olmayan diğer tarımsal işletmeler ile sözleşme imzalanarak tarımsal danışmanlık hizmeti sunulabilir. Bu tarımsal işletmeler TYDD'ye konu edilemez.

(3) Kuruluşun sunacağı tarımsal danışmanlık hizmetleri ile ilgili hususlar aşağıdadır:

a) Tarımsal danışmanlık hizmeti sunacak kuruluşlar ve kuruluşlarda istihdam edilen tarım danışmanları Yönetmelik, bu Tebliğ ve Uygulama Esaslarında belirlenen görevleri yerine getirir. İl teknik komitesi Uygulama Esaslarında belirlenen işletme kontrol sıklıklarını bu Tebliğin uygulama süresince geçerli olmak üzere en fazla yüzde elli oranında azaltabilir.

b) Uygulama Esasları kapsamında tarımsal danışmanlık hizmeti sunan kuruluşlar ile çiftçiler arasında imzalanan tarımsal danışmanlık hizmet sözleşmesi hükümleri saklı kalmak kaydıyla, tarımsal danışmanlık hizmeti sunan kuruluşlar, her bir faaliyette bir defadan az olmamak üzere demonstrasyon, tarla günü, çiftçi toplantısı, çiftçi kursu, çiftçi inceleme gezisi düzenler; liflet/broşür ve afiş hazırlar. Bu faaliyetlerden tarımsal danışmanlık hizmeti sunan kuruluşun tüm üyeleri faydalanabilir. Bu faaliyetler için düzenlenecek belgeler ile faaliyetlerin izlenmesinde kullanılacak formlar Başkanlıkça belirlenir. Bu faaliyetlerin konuları seçilirken il yayım programları dikkate alınır. İl teknik komitesi düzenlenecek faaliyetlerin sayısını artırmaya, yeni faaliyet eklemeye ve faaliyetlerin konusunu belirlemeye yetkilidir.

c) İl/ilçe müdürlüğü, tarımsal danışmanlık hizmeti sunan kuruluşlarda istihdam edilen tarım danışmanlarına Bakanlık uygulamaları hakkında eğitim verebilir.

ç) Tarımsal danışmanlık hizmeti sunan kuruluşlarda istihdam edilen tarım danışmanları Bakanlık uygulamaları hakkında çiftçileri bilgilendirir.

(4) Tarımsal danışmanlık hizmeti giderleri aşağıdaki kalemlerden oluşur:

a) Personel giderleri.

b) Büro giderleri.

c) Malzeme giderleri.

ç) Diğer giderler.

(5) Tarımsal danışmanlık hizmeti sunan kuruluş, hizmet giderlerini karşılamak üzere hizmet sunduğu tarımsal işletmelerden Yönetmelik hükümlerine uymak şartıyla ücret talep edebilir. Tarımsal işletmelerden tahsil edilen bu ücret için fatura düzenlenir.

(6) Bitkisel üretim yapan tarımsal işletmelere tarımsal danışmanlık hizmeti veren tarım danışmanlarının işletme danışmanlığı kapsamında yapacağı görevler aşağıda belirtilmiştir:

a) Bakanlık görev alanına giren konularda, hizmet sunduğu tarımsal işletmeler veya görev yaptığı kuruluşun üyeleri ile ilgili anket, gözlem ve veri toplama işlerini yapmak ve sonuçlarını il/ilçe müdürlüklerine ulaştırmak.

b) Sertifikalı tohum, fidan ve fide kullanımı ile birlikte, yörenin ekolojik yapısına uygun çeşit seçimini, modern sulama sistemlerini ve alternatif tarımsal üretimi teşvik etmek, Organik Tarım - İyi Tarım Uygulamaları gibi sürdürülebilir ve çevreye duyarlı tarım yöntemlerinin yaygınlaşmasını sağlamak. Toprak analizi sonuçlarına göre gübre kullanımı konusunda tarımsal işletmeleri bilgilendirmek, uygulama yapmak ve özendirmek.

c) Tarımsal desteklemeler, kredi ve hibeleri takip ederek bunlarla ilgili bilgi vermek, yönlendirmek, teşvik etmek, hizmet sunduğu tarımsal işletmeler veya görev yaptığı kuruluşun üyeleri ile işletme ve arazi kontrollerini gerçekleştirerek il/ilçe müdürlüğüne iletmek.

(7) Hayvansal üretim yapan tarımsal işletmelere tarımsal danışmanlık hizmeti veren tarım danışmanlarının işletme danışmanlığı kapsamında yapacağı görevler aşağıdadır:

a) Bakanlığın görev alanına giren konularda, hizmet sunduğu tarımsal işletmeler veya görev yaptığı kuruluşun üyeleri ile ilgili anket, gözlem ve veri toplama işlerini yapmak ve sonuçlarını il/ilçe müdürlüklerine ulaştırmak.

b) Tarımsal desteklemeleri takip ederek bunlarla ilgili bilgi vermek, yönlendirmek, teşvik etmek, hizmet sunduğu tarımsal işletmeler veya görev yaptığı kuruluşun üyeleri ile ilgili işletme ve hayvan tespitlerini yaparak il/ilçe müdürlüğüne bildirmek.

c) İl/ilçe müdürlüğü kontrolünde uygun eğitim durumu, yeterli donanım ve teknolojik altyapı var ise hayvanlara küpe takıp veri girişinde bulunmak ve hayvan kayıt sistemine ilişkin bilgilerin sağlıklı tutulmasında yetiştiriciye yardımcı olmak.

ç) Eğitim durumunun uygun olması ve ilgili mevzuatın şartlarını sağlamak kaydıyla salgın hastalık durumunda il/ilçe müdürlüğüne bildirimde bulunmak, konulan kordon, tecrit, dezenfeksiyon, karantina ve duyuru gibi idari ve fenni tedbirlerin alınmasına yardımcı olmak, bu konuda alınan kararları uygulamak.

d) Eğitim durumunun uygun olması ve ilgili mevzuatın şartlarını sağlamak kaydıyla il/ilçe müdürlüğü tarafından verilen talimatla, hastalık teşhisi için biyolojik madde (tüberkülin, mallein ve benzeri) uygulama çalışmalarında bulunmak ve hayvan sağlığı ile ilgili acil durumlarda (hayati tehlike durumunda) ilk müdahaleyi yaparak hasta sahibini yönlendirmek.

e) Su ürünleri üretimi yapan işletmelere tarımsal danışmanlık hizmeti veren tarım danışmanları (a) ve (b) bentlerinde belirtilen görevlerden sorumludur.

(8) Tarımsal danışmanlık hizmeti sunan kuruluşların hizmet verebileceği il ve ilçe sınırları ile ilgili hususlar aşağıdadır:

a) Üretici örgütleri; bulundukları il/ilçe sınırları dâhilinde yetkilendirilmiş birimleri aracılığı ile tarımsal yayım ve danışmanlık hizmetlerinde bulunabilirler.

b) Ziraat odaları; ilgili mevzuatına uygun olarak bulundukları ilçe veya hizmet verdiği çiftçilerin bulunduğu ilçe sınırları dâhilinde tarımsal yayım ve danışmanlık hizmetlerinde bulunabilirler.

(9) Kuruluşlarda çalışan tarım danışmanları, sertifikalarını Yönetmelikte belirtilen ilgili hükümlere göre vize ettirirler. Aksi takdirde, tarımsal yayım ve danışmanlık hizmeti veremez, tarımsal danışmanlık hizmeti veren kuruluşlar ile sözleşme imzalayamazlar.

Tarımsal danışmanlık hizmeti verecek kuruluşların denetlenmesi

MADDE 7 – (1) Tarımsal danışmanlık hizmeti sunan kuruluşların denetlenmesi ile ilgili hususlar aşağıdadır:

a) Tarımsal danışmanlık hizmeti sunan kuruluşların denetlenmesi için ilde Koordinasyon ve Tarımsal Veriler Şube Müdürü, ilçede İlçe Müdürü başkanlığında üç kişilik bir komisyon oluşturulur. Komisyonun oluşumunda, varsa tarım yayımcısı sertifikasına sahip olan kişiler öncelikli olmak üzere Bakanlık teknik personeli görevlendirilir.

b) Komisyon, tarımsal danışmanlık hizmeti sunan kuruluşları şikâyet, ihbar gibi olağan dışı durumlarda yapılacak denetimler hariç altı ayda bir olmak üzere, bu Tebliğin uygulama süresince yılda en az iki defa denetler.

c) Komisyon, tarımsal danışmanlık hizmeti sunan kuruluşları, Yönetmelik, Uygulama Esasları ve bu Tebliğe göre denetleyerek denetim raporu düzenler.

ç) İl müdürlüğünde Koordinasyon ve Tarımsal Veriler Şube Müdürü başkanlığında oluşturulan komisyon, İl Müdürü kararı ile ilçelerde de ayrıca denetleme yapabilir.

d) Komisyon veya komisyon tarafından görevlendirilecek ve en az iki teknik elemandan oluşan heyet, denetlenen kuruluştan tarımsal danışmanlık hizmeti alan tarımsal işletmelerin en az %25'i ile görüşme yapar ve tutanak düzenler. Tarımsal danışmanlık hizmeti sunan kuruluşların bürosunun bulunduğu ilçe sınırları dışında, hizmet alan tarımsal işletmeler için ilçeler arası koordinasyon sağlanmak suretiyle tarımsal işletmenin bulunduğu il/ilçe komisyon veya komisyon tarafından görevlendirilecek heyet tarafından görüşmeler yapılır. Yapılan çiftçi görüşmelerinde memnuniyetsizlik oranı %20 ve üzerinde olduğunda ceza işlemleri uygulanır.

e) Tarımsal danışmanlık hizmeti sunan kuruluşun denetlemesinde; Ek-9'da yer alan Tarımsal Yayım ve Danışmanlık Hizmetleri Denetleme Formu ve Ek-10'da yer alan Tarımsal Yayım ve Danışmanlık Hizmetleri Denetleme Raporu kullanılır. Başkanlık, bu form ve rapor üzerinde değişiklik yapmaya yetkilidir.

f) Denetim sürecinde haklarında olumsuz rapor tutulan kuruluşların durumları İl Teknik Komitesinde görüşülüp, Yönetmelik ve Uygulama Esasları ile bu Tebliğde belirtilen hususlar dikkate alınarak karara bağlanır. Bu kararlara itiraz, Yönetmeliğin 29 uncu maddesine göre yapılır.

g) Bu Tebliğde öngörülen sürede denetleme işlemi tamamlanamayan veya denetleme sürecinde haklarında olumsuz rapor tutulan kuruluşların TYDD ödemeleri il müdürlüğünün talebi ile denetleme süreci sonuçlanıncaya kadar Başkanlıkça durdurulur.

ğ) Başkanlık; üzerinde idari, adli soruşturma bulunan kuruluşların TYDD ödemelerini durdurur, hakkında şikâyet bulunan kuruluşların TYDD ödemelerini durdurabilir. Ödemesi durdurulan bu kuruluşlara, idari ve adli işlemler sonuçlanana ve on iki aylık hizmet sunumu tamamlanana kadar Başkanlıkça ödeme yapılmaz.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

Başvuru İşlemleri, Belgeler ve Ödeme

Başvuracak kuruluşlar ve istenecek belgeler

MADDE 8 – (1) Tarımsal işletmeler ile imzalanan sözleşmelerine istinaden 6 ncı maddenin birinci fıkrasında belirtilen kuruluşlar TYDD'ye başvurabilir.

(2) TYDD'ye başvuracak kuruluşlar adına başvuru yapmaya yetkili kişiler aşağıdadır:

a) Ziraat Odası Başkanı.

b) Birlik Başkanı.

c) Kooperatif Başkanı.

(3) Başvuru sırasında istenecek belgeler aşağıdadır:

a) Ek-1'de yer alan TYDD Başvuru Formu ve Taahhütname ile Ek-2'de yer alan Tarımsal Yayım ve Danışmanlık Desteği Başvurusunda Bulunan Kuruluşa Ait Bilgi Formu.

b) Uygulama Esaslarında belirtilen hükümler doğrultusunda düzenlenecek ve bir tarım danışmanının hizmet sunacağı tarımsal işletme sayısı Uygulama Esaslarında belirlenen sayılardan az olmamak üzere, Ek-3'te yer alan icmal.

c) Her tarımsal işletme için, tarımsal danışmanlık hizmeti sunan kuruluşlarla yapılan tarımsal danışmanlık hizmet sözleşmesi.

ç) Ziraat odası ve üretici örgütlerinin SGK prim borcu olmadığına dair ilgili kurumdan alınan belge.

d) Ziraat odası ve üretici örgütlerinin vadesi geçmiş vergi borcu olmadığına dair ilgili kurumdan alınan belge.

e) İkinci fıkranın (a), (b) ve (c) bentlerinde belirtilen TYDD başvurusunda bulunabilecek kişiler için başvuru yapabileceğine dair alınan yönetim kurulu/etkili kurul kararının onaylı sureti.

f) Tarımsal danışmanlık hizmeti verdiği işletmenin tipine göre, her işletme için aşağıdaki belgelerden biri veya birkaçı:

1) ÇKS belgesi.

2) AKS belgesi.

3) Örtü altı kayıt sistemi belgesi.

4) Su ürünleri yetiştiricilik belgesi.

5) Hayvan pasaportlarının veya listelerinin il/ilçe müdürlüğü onaylı sureti.

6) Koyun/keçi kayıt sisteminden alınan belge/liste.

7) Organik Tarım Bilgi Sistemine kayıtlı olduğuna dair il veya ilçe müdürlüğünden alınan yazı.

8) Kanatlı hayvan yetiştiriciliği için, etlik veya yumurta tavukçuluğu sürü durumunu ve sürüdeki hayvan sayısını gösteren il veya ilçe müdürlüklerinden alınan onaylı işletme tescil belgesi.

9) Bakanlıkça, 3/7/2005 tarihli ve 5403 sayılı Toprak Koruma ve Arazi Kullanımı Kanunu ile 22/11/1984 tarihli ve 3083 sayılı Sulama Alanlarında Arazi Düzenlenmesine Dair Tarım Reformu Kanunu kapsamında arazi toplulaştırması uygulanan köylerde, ÇKS güncellemesinin yapılamadığı hallerde, il müdürlüğünce düzenlenecek ve ÇKS bilgilerini ihtiva eden belge.

(4) TYDD'ye başvuran kuruluşlarda istihdam edilen tarım danışmanı, nüfus kayıt sisteminden yerleşim yeri ve diğer adres belgesi alır. Bu belgede belirtilen yerleşim yeri adresi ile 6 ncı maddenin ikinci fıkrasının (i) bendinde belirtilen yerleşim yeri adresi aynı olur.

Başvuru tarihi, başvuru işlemleri ve askı işlemleri

MADDE 9 – (1) Başvuru tarihi, başvuru işlemleri ve askı işlemlerine ilişkin hususlar aşağıdadır:

a) TYDD'den faydalanmak isteyen kuruluşlar, bu Tebliğin yayımı tarihinden itibaren yirmi gün içerisinde istenen belgeler ile birlikte, tarımsal danışmanlık hizmet bürosunun bulunduğu yerdeki ilçe müdürlüğüne, ilçe müdürlüğü bulunmayan yerde il müdürlüğüne başvurur. Tarımsal danışmanlık hizmeti sunan kuruluşların şubesi var ise şube bürosunun bulunduğu yerdeki ilçe müdürlüğüne, ilçe müdürlüğü bulunmayan yerde il müdürlüğüne ayrıca başvuru yapılır.

b) Ek-4'te yer alan Tarımsal Yayım ve Danışmanlık Hizmetlerine Destekleme Ödemesi Yapılması Hakkında Tebliğ Kapsamında Destekleme

Ödemesi Yapılacak Kuruluşlara Ait İlçe İcmali ve Ek-6'da yer alan Tarımsal Yayım ve Danışmanlık Desteğine Başvuran Kuruluşun Hizmet Sunduğu Tarımsal İşletmelere Ait İlçe İcmali ilçe müdürlüğünce, ilçe müdürlüğünün olmadığı yerde il müdürlüğünce son başvuru tarihinden itibaren beş gün içerisinde bilgi sistemine kayıt edilerek, il müdürlüğüne gönderilir. İl müdürlüğü tarafından sistemden alınan, Ek-5'te yer alan Tarımsal Yayım ve Danışmanlık Hizmetlerine Destekleme Ödemesi Yapılması Hakkında Tebliğ Kapsamında Destekleme Ödemesi Yapılacak Kuruluşlara Ait İl İcmali ve Ek-7'de yer alan Tarımsal Yayım ve Danışmanlık Desteğine Başvuran Kuruluşun Hizmet Sunduğu Tarımsal İşletmelere Ait İl İcmali çıktıları onaylanarak TYDD'ye son başvuru tarihinden yedi gün sonra il ve ilçe müdürlüklerinde askıya çıkarılır. İcmaller beş gün süreyle askıda bırakılır. Askıya çıkma ve indirme tarih ve saati tutanağa bağlanır. Askı süresince il müdürlüğüne yapılan itirazlar en geç beş gün içerisinde il teknik komitesi tarafından değerlendirilerek karara bağlanır ve kabul edilen değişiklikler icmale işlenerek kesinleşmiş Ek-5 ve Ek-7 icmalleri alınır. Herhangi bir itiraz olmadığı takdirde icmallerdeki bilgiler doğru kabul edilir. Daha sonra yapılacak itirazlar değerlendirmeye alınmaz ve herhangi bir hak doğurmaz.

c) Tarımsal işletme birden fazla kuruluştan hizmet aldığı takdirde, yazılış sırasına göre olmak üzere; ceza durumu, işletmenin ağırlıklı tarımsal faaliyeti ile tarımsal danışmanlık hizmetinin uyumu, tarım danışmanı sertifika türü, yetki belgesi tarihi, sözleşme tarihi ve başvuru tarihine göre il müdürlüğünün belirlediği bir kuruluştan hizmet alır. Diğer kuruluş icmaller askıya çıkmadan önce Ek-3'teki icmalde eksilen tarımsal işletmelerin yerine yeni tarımsal işletmeler belirler. Bu tarımsal işletmelerle ilgili belgeleri ve yeniden düzenlediği Ek-3'teki icmal TYDD başvurusunun yapıldığı il/ilçe müdürlüğüne sunar ve Ek-3'teki icmalde başka bir değişiklik yapılmaz.

ç) İcmalleri askıya çıkarma ve indirme tarihinin resmî tatil gününe denk gelmesi halinde icmalleri askıya çıkarma ve indirme işlemi resmî tatili takip eden ilk iş günü gerçekleştirilir. Son başvuru tarihinin resmî tatil gününe denk gelmesi halinde son başvuru tarihi resmî tatili takip eden ilk iş günüdür.

d) Kesinleşmiş Ek-5'teki icmal, itirazların değerlendirilmesini müteakip beş gün içinde yazılı olarak Başkanlığa gönderilir.

e) Bu Tebliğdeki başvuru bitiş tarihinden sonra askı süresi içinde verilen itiraz dilekçelerinde talep edilen değişiklikler dışında çiftçinin beyanı ile 5 inci maddenin birinci fıkrasının (a) bendinde belirtilen kayıt sistemlerinde yapılacak güncellemeler TYDD ödemesine esas olmaz.

f) TYDD'ye başvurmuş olan kuruluşlardan, il/ilçe müdürlüklerinde oluşturulan komisyonlarca veya Başkanlıkça Yönetmelik, Uygulama Esasları ve bu Tebliğ kapsamında yapılan denetleme ve inceleme sonucu Yönetmeliğin 24 üncü maddesinde tanımlanan cezalardan uyarma için toplam TYDD tutarı %10 oranında, kınama veya önce uyarma cezası alıp ikinci uyarmadan dolayı kınama cezası için toplam TYDD tutarı %20 oranında, önce uyarma cezası alıp sonrasında kınama cezası için toplam TYDD tutarı %40 oranında azaltılır. Kınama üstü ceza verilmiş kuruluşlar il/ilçe icmalinden çıkartılır.

g) Tarımsal danışmanlık hizmet sözleşmesi herhangi bir nedenden dolayı tek taraflı veya karşılıklı feshedilen tarımsal işletmeler il/ilçe icmalinden çıkartılır.

(2) TYDD birinci ve ikinci dilim ödemeleri yapılmadan önce tarım danışmanının sözleşme yapıldığı tarihten itibaren SGK prim ödemesinin aylık bazda icmalini gösteren belge ve maaş dekontları, teminat alınması ve ödeme icmallерinin Başkanlığа gönderilmesi ашаğıdaki şekilde gerçekleştirilir:

a) 31/12/2016 tarihinde ve bu Tebliğın yayımı tarihinden itibaren on ikinci ayın sonunda ödemeye esas il icmalі Başkanlığа gönderilmeden önce tarımsal danışmanlık hizmeti sunan kuruluşlarda istihdam edilen tarım danışmanının sözleşme yapıldığı tarihten itibaren SGK prim ödemesinin aylık bazda icmalini gösteren belge ve maaş dekontları TYDD başvurusunun yapıldığı il/ilçe müdürlüğüne teslim edilir. Bu işlemi uygulamayan kuruluşlar il/ilçe icmalinden çıkartılır.

b) Tarımsal danışmanlık hizmeti sunan kuruluşlar, ödenecek olan toplam TYDD tutarının %10'u kadar süresiz banka teminat mektubunu 8 inci maddenin ikinci fıkrasında belirtilen yetkili kişiler aracılığı ile 31/12/2016 tarihinden önce il müdürlüğüne teslim eder veya ödenecek olan toplam TYDD tutarının %5'i kadar tutarı, il müdürlüğünün açtığı hesaba yatırır. İl müdürlüğü tarafından teyidi alınan kesin teminat mektupları muhafazası için defterdarlık muhasebe müdürlüğüne teslim edilir. Bu işlemi uygulamayan kuruluşlar il/ilçe icmalinden çıkartılır.

c) Teminat mektuplarının toplam tutarı, ödenecek olan toplam TYDD tutarının %10'undan az olmamak kaydıyla, T.C. Ziraat Bankası ve/veya diğer bankalardan, birden fazla kesin teminat mektubu alınabilir.

ç) Birinci fıkranın (f) bendinde belirtilen ceza oranları göz önünde bulundurularak ödemeye esas kesinleşmiş il icmalleri hazırlanır. İl/ilçe müdürlüklerinde oluşturulan komisyonlarca yapılan denetimi müteakip, 31/12/2016 tarihinden önce ve bu Tebliğın yayımı tarihinden itibaren on ikinci ayın sonunda bu Tebliğın uygulama süresince iki defa olmak üzere kesinleşmiş Ek-4 ve Ek-6 icmalleri ilçe müdürlüğünden il müdürlüğüne beş gün içinde, kesinleşmiş Ek-5 ve Ek-7 icmalleri il müdürlüğünden Başkanlığа on gün içinde yazılı olarak gönderilir. İl/ilçe müdürlüklerinde oluşturulan komisyonlarca yapılan denetimlerde Yönetmelik ve Uygulama Esasları kapsamında uyarı veya kınama cezası uygulanan kuruluşlara ait ödeme icmalleri, cezanın kuruluşа tebliğ tarihinden itibaren itiraz süresi olan otuz iş günü sonunda, itiraz olması halinde ise Merkez Teknik Komitesi bünyesinde Yönetmelik hükümlerine göre oluşturulan disiplin komisyonu kararı sonrasında, verilen karara göre Başkanlığа gönderilir.

d) Geri ödemesi olan kuruluşların icmalleri, geri ödeme işlemi tamamlandıktan sonra Başkanlığа gönderilir.

e) Tarımsal danışmanlık hizmeti sunan kuruluşа, 10 uncu maddenin sekizinci fıkrası kapsamında, 36 haftalık hizmet sunumu tamamlandıktan sonra Ek-7'de yer alan Tarımsal Yayım ve Danışmanlık Desteğine Başvuran Kuruluşun Hizmet Sunduğu Tarımsal İşletmelere Ait İl İcmali ve Ek-11'de yer alan Tarımsal Yayım ve Danışmanlık Hizmetlerine Destekleme Ödemesi Yapılması Hakkında Tebliğ Kapsamında Doğum İznine Ayrılan Tarım Danışmanları İçin Destekleme Ödemesi Yapılacak Kuruluşlara Ait İlçe/İl İcmali düzenlenerek ödeme yapılmak üzere Başkanlığа gönderilir.

f) Tarımsal danışmanlık hizmeti sunan kuruluşlar; Yönetmelik, bu Tebliğ ve Uygulama Esaslarında belirtilen form ve raporları il/ilçe müdürlüğüne teslim edene kadar kuruluşların ödeme icmalleri düzenlenmez.

g) Başkanlığa gönderilen Ek-5'te yer alan il icmalleri ödeme işlemleri yapılmak üzere, ilgili birime gönderilir.

ğ) Ödemeler, Bakanlık tarafından gerekli kaynağın bankaya aktarılmasını müteakip, Banka tarafından yapılır.

Ödeme

MADDE 10 – (1) TYDD'ye başvuran kuruluşlara, Uygulama Esaslarında belirlenen işletme sayıları, 13 üncü maddenin birinci fıkrasının (j) bendinde belirtilen oranın altına düşmemesi ve hizmet sunması koşulu ile bir tarım danışmanı için 30.000 ₺ tarımsal yayım ve danışmanlık desteği ödemesi yapılır.

(2) Bakanlık tarafından yetkilendirilerek tarımsal yayım ve danışmanlık hizmeti sunan; üretici örgütü, ziraat odası ve bunların şubeleri de dahil olmak üzere bünyelerinde çalıştırdıkları en fazla beş tarım danışmanı için TYDD ödemesi yapılır.

(3) Her kuruluşa bir tarım danışmanı için yıllık 30.000 ₺ TYDD, 12 aylık hizmet sunumu zorunluluğu saklı kalmak kaydıyla, 31/12/2016 tarihinden sonra ve bu Tebliğin yayımı tarihinden itibaren on ikinci ay sonunda iki dilim halinde 15.000 ₺ ve 15.000 ₺ olarak Bakanlıkça belirlenen tarihlerde ödenir.

(4) Ödeme tarihleri kaynak durumuna göre Bakanlıkça belirlenir. TYDD ödemeleri 2016 yılı bütçesinden karşılanır. Kaynak yetersizliği nedeni ile yapılamayan TYDD ödemeleri bir sonraki yıl bütçesinden yapılır.

(5) Üzerinde haciz kararı bulunan kuruluşlara on iki aylık hizmet sunumunu müteakip TYDD ödemesi yapılır. Bu durumdaki kuruluşların birinci dilim TYDD ödemesi 12 aylık hizmet sunumu sonuna ertelenir.

(6) Tarımsal danışmanlık hizmeti sunan kuruluşlara 14 üncü madde kapsamında yapacakları geri ödeme işlemi tamamlanana kadar TYDD ödemesi yapılmaz.

(7) TYDD ödemeleri, şubesi olan kuruluşlar için, yetki belgesinin verildiği ilin banka şubesinden yapılır. Merkezinde faaliyet göstermeyen kuruluşlara şubeleri için ödeme yapılmaz.

(8) Tarımsal danışmanlık hizmeti sunan kuruluştaki kadın tarım danışmanının doğum yapması ve durumu doktor raporu ile belgelemesi şartıyla, tarımsal danışmanlık hizmeti sunan kuruluşun talep etmesi durumunda, bu Tebliğde belirtilen 52 haftalık hizmet sunumunun en az 36 haftalık süresinde tarımsal danışmanlık hizmeti sunmaları halinde, tarımsal danışmanlık hizmeti sunan kuruluşa bu tarım danışmanı için 20.000 ₺ ödenir.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

İl Teknik Komiteleri

İl teknik komitelerinin görevleri

MADDE 11 – (1) İl teknik komiteleri aşağıdaki görevleri yapar:

a) İl teknik komitesi il düzeyinde tarımsal yayım ve danışmanlık hizmet sunumunun kalite ve verimliliğini artırmak, hizmet sunumundaki aksaklıkları ortadan kaldırmak için ilgili mevzuata uygun her türlü tedbir ve kararı alır.

b) İl teknik komitesi tarımsal danışmanlık hizmetleri kapsamında, düzenlenecek faaliyetlerin sayısını artırmaya, yeni faaliyet eklemeye ve faaliyetlerin konusunu belirlemeye yetkilidir.

c) İl teknik komitesi tarımsal danışmanlık hizmeti sunan kuruluşların TYDD'ye başvurularını sağlamak üzere her türlü tedbiri alır.

ç) İl teknik komitesi il düzeyinde tarımsal danışmanlık hizmet sunumu ve TYDD ile ilgili her türlü işlemi denetlemek üzere gerek görürse, il müdürlüklerinden Koordinasyon ve Tarımsal Veriler Şube Müdürü başkanlığında oluşturulan denetleme komisyonunu görevlendirebilir.

d) İl teknik komitesi gerçeğe aykırı beyanda bulunanlar hakkında gerekli idari ve hukuki işlemleri yapmaya yetkilidir ve alınan kararların uygulanması yönünde komite başkanı aracılığı ile ilgili mercilere girişimde bulunur.

e) İl teknik komitesi haksız yere TYDD'den yararlandığı tespit edilen kuruluşların beş yıl süreyle hiçbir destekleme programından yararlandırılmamasını değerlendirir ve karara bağlar. Ayrıca, gerçeğe aykırı beyanda bulunulduğunu tespit eden il/ilçe müdürlüğü de, ilgili Cumhuriyet Başsavcılığına suç duyurusunda bulunur.

f) İl teknik komitesi, bu Tebliğin uygulanması sırasında ortaya çıkabilecek ihtilaflı konuları çözmeye ve karar almaya yetkilidir. İl teknik komitesinin kararlarına yapılan itirazlar Merkez Teknik Komitesi bünyesinde Yönetmelik hükümlerine göre oluşturulan disiplin komisyonu tarafından değerlendirilir ve kesin olarak karara bağlanır.

Desteklemelerin denetimine ilişkin görev ve yetkiler

MADDE 12 – (1) Tarımsal yayım ve danışmanlık desteği uygulamasının denetimini sağlayacak tedbirleri almaya Bakanlık yetkilidir. Uygulamaya ilişkin inceleme ve denetimler Bakanlık tarafından yapılır.

(2) Destekleme uygulamaları, inceleme ve denetimin yanı sıra ilgili mevzuatın öngördüğü her türlü denetime tabidir.

(3) Yapılan denetimler sırasında, tarımsal danışmanlık hizmeti sunan kuruluşların, tarımsal işletme sahiplerinin, bilgilerinde gerçeğe aykırı beyan veya verdikleri belgelerde sahte evrak tespit edilmesi halinde, bunlar hakkında ilgili Cumhuriyet Başsavcılıklarına suç duyurusunda bulunulur. Ayrıca, ilgili memurlar hakkında da gerekli yasal işlemler yürütülür. Bakanlık, gelen münferit şikâyet ve ihbarları ayrıca değerlendirir.

BEŞİNCİ BÖLÜM

Desteklemeden Yararlanamayacaklar ile Desteklemenin Geri Alınması

Desteklemeden yararlanamayacaklar

MADDE 13 – (1) Aşağıda belirtilen kuruluşlar TYDD ödemesinden faydalanamaz:

a) 5 inci maddenin birinci fıkrasında belirtilen nitelikleri taşımayan tarımsal işletmelere tarımsal danışmanlık hizmeti sunanlar.

b) 8 inci maddenin birinci fıkrasında belirtilen kuruluşlardan, istenen belgelerle birlikte, 9 uncu maddenin birinci fıkrasının (a) bendinde belirtilen yer ve süre içerisinde başvurmayanlar.

c) TYDD ödemesinden faydalanmak üzere başvuru yapan kuruluşlardan gerçeğe aykırı beyanda bulunan ve belge ibraz edenler.

ç) Kamu tüzel kişileri.

d) Men edildiği süre ile sınırlı olmak üzere, tarımsal desteklemelerin herhangi birinden men edilmiş olan tarımsal danışmanlık hizmeti sunan kuruluşlar.

e) Tarımsal desteklemelerden herhangi birinden men edilen bir tarımsal işletmenin men edildiği süre boyunca, bu tarımsal işletmeye tarımsal danışmanlık hizmeti sunan kuruluşlar.

f) Ek-12’de yer almayan kuruluşlar.

g) Yönetmelik, Uygulama Esasları ve bu Tebliğ kapsamında yapılan inceleme ve denetleme sonrası, yapılan hizmet sunumu süresince Yönetmeliğin 24 üncü maddesinde belirtilen cezalardan kınama üstü ceza alan kuruluşlar, yetki belgesi geçici iptali ve iptali cezası hali hazırda devam eden kuruluşlar.

ğ) Tarımsal danışmanlık yetki belgesi iptal edilen kuruluşun başkanı veya yönetim kurulu üyesinin, cezanın verildiği tarihten sonra görev aldığı tarımsal danışmanlık hizmeti sunan başka kuruluşlar.

h) Tarım danışmanı ve/veya tarım yayımcısı belgesine sahip olan kişiler aynı zamanda tarımsal işletme sahibi ise ve sahip olduğu sertifika bölümünde kendi işletmesi tarımsal danışmanlık hizmeti alıyorsa, bu tarımsal işletme için tarımsal danışmanlık hizmeti sunan kuruluşlar.

ı) Tarımsal işletmelere on iki aydan daha az süreli tarımsal danışmanlık hizmeti sunan kuruluşlar.

i) İstihdam ettiği tarım danışmanını on iki aylık hizmet sunumu süresince birden fazla değiştiren kuruluşlar.

j) Bu Tebliğin uygulama süresince tarım danışmanının hizmet sunduğu tarımsal işletme sayısı, Uygulama Esaslarında belirlenen azami işletme sayısı esas alınarak ölüm hali hariç %20’nin altına düşen kuruluşlar.

k) Tarım danışmanının aylık bazda maaş dekontu ve SGK prim ödemesi belgesi ile teminat veya teminat mektubunu il/ilçe müdürlüğüne süresinde teslim etmeyen kuruluşlar.

l) Tarım danışmanı istihdam etmeyen kuruluşlar.

m) Yönetmelik, Uygulama Esasları ve bu Tebliğde belirtilen hükümleri yerine getirmeyen kuruluşlar.

n) Yönetmelik, Uygulama Esasları ve bu Tebliğde belirtilen form ve raporları düzenlemeyen, bunları il/ilçe müdürlüğüne göndermeyen kuruluşlar.

Desteklemenin geri alınması ve teminatın iadesi

MADDE 14 – (1) Aşağıda belirtilen durumlarda bir dilimi veya tamamı ödenmiş olan TYDD, 5488 sayılı Tarım Kanununun 23 üncü maddesi hükümlerine göre geri alınır:

a) Tarımsal danışmanlık hizmeti sunan kuruluşların il/ilçe müdürlüğünde oluşturulan komisyonlar veya Başkanlıkça yapılacak inceleme ve denetimler sonrası bu Tebliğ kapsamında yapılan hizmet sunumu süresince Yönetmeliğin 24 üncü maddesinde belirtilen cezalardan iki kez kınama ve üstü ceza alan kuruluşlara yapılan TYDD ödemesinin tamamı.

b) Bu Tebliğin uygulama süresince tarımsal danışmanlık hizmeti sunan kuruluştaki tarım danışmanının hizmet sunduğu tarımsal işletme sayısı, Uygulama

Esaslarında belirlenen azami işletme sayısı esas alınarak ölüm hali hariç % 20'nin altına düşen kuruluşlara bu tarım danışmanı için yapılan TYDD ödemesi.

c) Tarımsal danışmanlık yetki belgesi iptali cezası alan kuruluşun ortağı, başkanı veya yönetim kurulu üyesi, cezanın verildiği tarihten sonra görev aldığı diğer tarımsal danışmanlık hizmeti sunan kuruluşlara ödenen yılı TYDD.

ç) Tarımsal danışmanlık hizmeti sunan kuruluşların il/ilçe müdürlüğünde oluşturulan komisyonlar veya Başkanlıkça yapılacak inceleme ve denetimler sonrası bu Tebliğ kapsamında yapılan hizmet sunumu süresince Yönetmeliğin 24 üncü maddesinde belirtilen cezalardan uyarma cezası alan kuruluşlara yapılan toplam TYDD ödemesinin %10'u, kınama veya önce uyarma cezası alıp ikinci uyardıktan dolayı kınama cezası alan kuruluşlara yapılan toplam TYDD ödemesinin %20'si, önce uyarma cezası alıp sonrasında kınama cezası alan kuruluşlara yapılan toplam TYDD ödemesinin %40'ı birinci dilim ve ikinci dilim TYDD ödeme icmalllerinde düşülmeden ödeme yapılmış ise bu kuruluşlara yapılan fazla ödeme.

d) 13 üncü maddede yer alan kuruluşlara yapılan TYDD ödemesi.

(2) TYDD son ödemesinin gerçekleşmesini takiben tarımsal danışmanlık hizmeti sunan kuruluşun, SGK prim borcu ile vadesi geçmiş vergi borcu olmadığına dair ilgili kurumlardan aldığı belgeler ile birlikte il müdürlüğüne müracaatı halinde teminat mektubu veya hesaba yatırılan tutar kendisine iade edilir. Tarımsal danışmanlık hizmeti sunan kuruluşu ödenen TYDD'nin herhangi bir nedenle geri alınması durumunda gerektiğinde teminattan mahsup edilir.

İdari yaptırımlar

MADDE 15 – (1) Bu Tebliğde belirtilen ilgili merciler, kendilerine ibraz edilen ödemelere esas teşkil eden belgelerin kontrolünden ve kendi hazırladıkları belgelerden sorumludurlar.

(2) Yükümlülüklerini yerine getirmeyerek haksız yere TYDD ödenmesine neden olanlar ile haksız yere TYDD ödemesinden yararlanmak üzere sahte veya içeriği itibarıyla gerçek dışı belge düzenleyen ve kullanan kuruluşlar hakkında gerekli cezai ve diğer kanuni işlemler yapılır.

(3) İdari hata sonucu düzenlenen belgelerle yapılan ödemeler hariç olmak üzere, bu Tebliğ hükümlerine aykırı olarak haksız yere TYDD ödemesinden yararlananlar hakkında 5488 sayılı Kanunun 23 üncü maddesi uyarınca işlem yapılır, alınan teminat mektubu veya il müdürlüğü adına açılmış olan hesapta bulunan miktar Hazine adına irat kaydedilir.

Yürürlükten kaldırılan tebliğ

MADDE 16 – (1) 4/7/2014 tarihli ve 29050 sayılı Resmî Gazete'de yayımlanan Tarımsal Yayım ve Danışmanlık Hizmetlerine Destekleme Ödemesi Yapılması Hakkında Tebliğ (Tebliğ No: 2014/15) yürürlükten kaldırılmıştır.

Yürürlük

MADDE 17 – (1) Bu Tebliğ yayımı tarihinde yürürlüğe girer.

Yürütme

MADDE 18 – (1) Bu Tebliğ hükümlerini Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanı yürütür.

EK 2. Anket

	T.C. ADNAN MENDERES ÜNİVERSİTESİ TARIM EKONOMİSİ ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞI ANKET FORMU	
---	--	--

Anket No	1.	Anketör	2.
Yer	3.	Tarih	4.

1. Çiftçi ile İlgili Genel Bilgiler

Yaşınız?	5.
Eğitim durumunuz (yıl)?	6.
Kaç yıldır kendi adınıza tarımsal üretim yapıyorsunuz?	7.
Çiftçilik dışında mesleğiniz nedir?	8.
Aileniz kaç kişiden oluşuyor?	9.
Ailenizde kaç kişi tarımda çalışıyor?	10.
Herhangi bir tarımsal kooperatife üye misiniz? (Evet:1, Hayır:0)	11.

2. Çiftçi Amaçları

	Amaçlar	En yakın	En uzak
Tarımsal üretim için yandaki çiftçi amaçlarından, sizin amacınıza en yakın ve en uzak olanı belirtiniz.	En yüksek kâr'ı elde etmek	12.	13.
	En düşük düzeyde masraf yapmak	14.	15.
	En az riskle üretimi gerçekleştirmek	16.	17.
	Borçlarını ödemek	18.	19.
	Mevcut araziyi elimde tutmak ve korumak	20.	21.
	Daha fazla araziyi işlemek	22.	23.
	Yeni alet-makina satın almak	24.	25.
Çevreye en az zararlı üretim	26.	27.	

3. İşletme ile İlgili Genel Bilgiler

Toplam İşlenen arazi (da)	Mülk arazi (da)	Kiravan arazi (da)	Ortak İşlenen arazi (da)	Kiraya verilen arazi (da)	Sulanan arazi (da)	Sulanmayan arazi (da)	Nadas-Boy Arazisi (da)	Kaç Parsel
28.	29.	30.	31.	32.	33.	34.	35.	36.

İşletme Faaliyet Türü

37. Bireysel Üretim ()	38. Hayvansal Üretim ()	39. Karma Üretim ()
-------------------------	--------------------------	----------------------

3A. Hayvan Varlığı (hayvansal üretim yapıyor ise...)

Hayvanlar	Adet	Değer (TL)	Hayvanlar	Adet	Değer (TL)
Süt Sığırtı	40.	41.	KBaş	42.	43.
Besi Sığırtı	44.	45.	Kanatlı	46.	47.
Kovan Sayısı	48.	49.			

3B. Varlıklarınızın Toplam Ekonomik Büyüklüğü (1000 TL)

0-10	11-50	51-100	101-500	500-1000	1000<
50.	51.	52.	53.	54.	55.

Bitkisel üretimden sağladığınız geliriniz yıllık ne kadardır?	56.
Hayvansal üretimden sağladığınız geliriniz yıllık ne kadardır?	57.
Toplam tarımsal geliriniz yıllık ne kadardır?	58.
Tarım dışı geliriniz var mı? (Evet:1, Hayır:0)	59.
Cevap evet ise toplam tarım dışı yıllık geliriniz ne kadar?	60.
Kredi kullanıyor musunuz? (Evet:1, Hayır:0)	61.
Kredi kaynağınız? 1- Koop. 2- Özel banka 3- Devlet Bankası 4- Diğer:.....	62.
Gelecekte kullanmayı düşünüyor musunuz? (Evet:1, Hayır:0)	63.

4. Tarımsal Danışmanlık

Tarımsal üretimde bilgiye ihtiyaç duyduğunuz da nereye başvuruyorsunuz? Sıralayınız? GTHB Müdürlüğü () Tarım Danışmanı () Ziraat Odası () Deneyimli Çiftçiler () İlçe-Gübre Bayileri () Gereksinim Duymuyorum () Diğer ()							
Ücretsiz olarak Özel Tarım Danışmanlarından destek alabileceğinizi biliyor musunuz? (Evet:1 Hayır:0)							
Tarımsal Danışmanlık Hizmetinden faydalanyor musunuz? (Evet:1 Hayır:0)							
Cevabınız "Evet" ise; Kaç yıldır tarımsal danışmanlık hizmeti alıyorsunuz?							
Yıl	2015 ()	2014 ()	2013 ()	2012 ()	2011 ()	2010 ()	2009 ()
Tarımsal Danışmanlığa bağlamanızda etkili olan unsur hangisidir? 1) GTHB Müdürlüğü 2) Tarım Danışmanlığından faydalanan Çiftçiler 3) Tarım Danışmanı 4) Diğer							
Size göre tarımsal danışmanlık hizmeti faydalı mıdır? (Evet:1 Hayır:0)							

4A. Aşağıda tarımsal üretimde danışmaya ihtiyaç duyabileceğiniz konular sıralanmıştır. Öncelikle en çok danışmaya ihtiyaç duyduğunuz konuyu belirleyin ve konu numarasını EN ÇOK sütununa yazınız. Ardından da hiç ihtiyaç duymadığınız danışmaya ihtiyaç olmayan konuyu belirleyin ve konu numarasını EN AZ sütununa yazınız.

EN ÇOK				EN AZ
	(1) Hastalık ve zararlı ile Mücadele	(7) Sulama	(13) Tohumluk	
	(2) Hasat-Harman	(8) Gübreleme	(14) Ekim-Dikim	
	(3) Bakım İşleri	(9) Destekleme konuları	(15) Hayvancılık	
	(4) Organik Tarım	(10) Tarımsal mekanizasyon	(16) Tarım Sigortası	
	(5) İyi Tarım Uygulamaları	(11) Satış-Pazarlama	(17) Hayvan sağlığı	
	(6) Hayvan Bakım-Besleme	(12) Yeniliklerden Haberler	(18) Diğerleri...	

4B. Son 5 Yılda Ürün deseninizde değişim oldu mu? Evet () Hayır ()
 Cevabınız Evet ise Ürün desenindeki değişimin nedeni ne olabilir?
 GTHB Müdürlüğü Tavsiyeleri () Öncü Çiftçiler () Televizyon-Medya ()
 Tarım Danışmanı Tavsiyeleri () Tarımsal Kooperatifler () Diğer ()

Yıllara göre yetiştirdiğiniz temel bitkisel ürünler ve verimleri nedir?

Yıllar	Ürün -1	Verim	Ürün-2	Verim	Ürün-3	Verim	Ürün-4	Verim
2015								
2014								
2013								
2012								
2011								

Yıllara göre yetiştirdiğiniz temel hayvansal ürünler ve verimleri nedir?

Yıllar	BB Sayısı	Süt Verimi	KB Sayısı	Verim	Kovan Sayısı	Bal Verimi
2015						
2014						
2013						
2012						
2011						

Son 5 Yılda Tarım Alet ve Makine alımınız oldu mu? Evet () Hayır ()

Cevabınız Evet ise ;

Yıllar	Cinsi	Fiyatı	Finans Kaynağı Oranı * 0-Y-0 (%)	Cinsi	Fiyatı	Finans Kaynağı Oranı * 0-Y-0 (%)
2015						
2014						
2013						
2012						
2011						

*1) Çekirnekler 2) Yabancı Kaynaklar 3)Devlet Hibe

Kırsal Kalkınma Makine ekipman desteğinden faydalandınız mı? Evet () Hayır ()

Son 5 Yılda Arazi alınız oldu mu? Evet () Hayır ()

Cevabınız Evet ise :

Yıllar	Cinsi	Alan (da)	Fiyatı (TL)	Cinsi	Alan (da)	Fiyatı (TL)
2015						
2014						
2013						
2012						
2011						

5. Etkinlik Analizi için Ürünlerin Girdi-Çıktı Verileri

Ürün	Q10	Q11	Q12	Q13	Q14	Q15
Miktar	Tutar	Miktar	Tutar	Miktar	Tutar	
G1- Üretim Miktarı (kg)	Q16	Q17	Q18	Q19	Q20	Q21
G1- Alan (da)	Q22	Q23	Q24	Q25	Q26	Q27
G2- Tohum-Fide (kg)	Q28	Q29	Q30	Q31	Q32	Q33
G3- İlaç1 (kg)	Q34	Q35	Q36	Q37	Q38	Q39
G4- İlaç2 (kg)	Q40	Q41	Q42	Q43	Q44	Q45
G5- İlaç3 (kg)	Q46	Q47	Q48	Q49	Q50	Q51
G6- Gübre1 (kg)	Q52	Q53	Q54	Q55	Q56	Q57
G7- Gübre2 (kg)	Q58	Q59	Q60	Q61	Q62	Q63
G8- Gübre3 (kg)	Q64	Q65	Q66	Q67	Q68	Q69
G9- Aile İşgücü (gün)	Q70	Q71	Q72	Q73	Q74	Q75
G10- Geçici Kadın İşgücü (gün)	Q76	Q77	Q78	Q79	Q80	Q81
G11- Geçici Erkek İşgücü (gün)	Q82	Q83	Q84	Q85	Q86	Q87
G12- Çekigücü (saat)	Q88	Q89	Q90	Q91	Q92	Q93
G13- Diğer:	Q94	Q95	Q96	Q97	Q98	Q99

Tüm veriler, toplam üretim miktar ve bu üretimi gerçekleştirmek için kullanılan toplam girdi miktarları (G1, G2, G3...) şeklinde alınmalıdır.

Tarla kiralanmışsa kiraya ödenen miktar yazılmalıdır. 3 ürün için veri alınabilir. Hayvansal ürünler için girdiler dönüştürülebilir. Örneğin Alan BBHS/KBHS/Kovan Sayısı şekline dönüştürülebilir

6. Tarımsal Politika Soruları (Evet:1, Hayır:0)

Uygulanan Politikalar	Haberdar mısınız?	Aldınız mı?	Memnun musunuz?	En memnun olduğunuz	En memnun olmadığınız
Prım (Fark Ödeme)	Q100	Q101	Q102	Q103	Q104
Hedef (Tavan) Fiyat	Q105	Q106	Q107	Q108	Q109
Müdahale (Taban) Fiyat	Q110	Q111	Q112	Q113	Q114
Doğrudan Gelir Desteği (Dekara)	Q115	Q116	Q117	Q118	Q119
Girdi Desteği	Q120	Q121	Q122	Q123	Q124
-Mazot	Q125	Q126	Q127	Q128	Q129
-Gübre	Q130	Q131	Q132	Q133	Q134
Tarımsal Yayımlar ve Danışmanlık Hizmeti	Q135	Q136	Q137	Q138	Q139
Toprak Analiz	Q140	Q141	Q142	Q143	Q144
Sertifikalı tohum desteği	Q145	Q146	Q147	Q148	Q149
Organik Tarım Desteği	Q150	Q151	Q152	Q153	Q154
Biyoteknik ve Biyolojik mücadele	Q155	Q156	Q157	Q158	Q159
Sunî tohumlama	Q160	Q161	Q162	Q163	Q164
Hayvan Başına Ödeme	Q165	Q166	Q167	Q168	Q169
Aşı Desteği	Q170	Q171	Q172	Q173	Q174
Tarım Sigortaları	Q175	Q176	Q177	Q178	Q179
-Bireysel Ürün Sigortası	Q180	Q181	Q182	Q183	Q184
-Sera Sigortası	Q185	Q186	Q187	Q188	Q189
-Hayvan Hayat Sigortası	Q190	Q191	Q192	Q193	Q194
Çevre Amaçlı Tarım Alanlarının Korunması (ÇATAK)	Q195	Q196	Q197	Q198	Q199

6A. Politikalar Arası Karşılaştırma; tarımsal üretimden memnun olmanız için aşağıdaki politikaları tercih etme eğiliminizi belirtiniz.

Politika	Tercih	Tercih	Politika	Tercih	Tercih	Tercih	Politika
Fark ödeme	e307	e308	Girdi desteği	e309	e310	e311	Tavan fiyat
Fark ödeme	e303	e304	Direkt ödeme	e306	e307	e308	Taban Fiyat
Fark ödeme	e309	e400	Tavan fiyat	e402	e403	e404	Tavan fiyat
Fark ödeme	e405	e406	Taban Fiyat	e408	e409	e410	Taban Fiyat
Girdi desteği	e411	e412	Direkt ödeme	e414	e415	e416	Taban Fiyat

Şimdiye kadar uygulanan tarım politikalarından sizce en faydalı olan politika nedir? Neden?	e417
Hangi yılda uygulanmıştır? Yıl:	e418
Önceki tarım politikalarına göre, şimdiki politikalar hakkında ne düşünüyorsunuz? 1) Daha kötü 2) Aynı 3) Daha İyi	e419
Tarım politikaları nedeniyle bitkisel ve hayvansal üretimde değişiklik yapmayı düşündünüz mü? Neden?	e420
Sizce hükümet nasıl bir tarım politikası uygulamalıdır?	e421
Genel olarak tarım politikalarından ne derecede memnunsunuz? (1 ve 10 arası puan:.....)	e422
Tarımsal üretime devam edeceğimisiniz? (Yorum yapabilir ama sonuçta Evet- Hayır gibi net bir cevap)	e423
Çocuklarınız sizden sonra çiftçilik yapacak mı? (Yorum yapabilir ama sonuçta Evet- Hayır gibi net bir cevap)	e424
Çocuklarınızın çiftçilik yapmasını ister misiniz? (Yorum yapabilir ama sonuçta Evet- Hayır gibi net bir cevap)	e425

TEŞEKKÜRLER

ÖZGEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı Soyadı : Hakan İMAMOĞLU

Doğum Yeri Ve Tarihi :30.01.1976

EĞİTİM DURUMU

Lisans Öğrenimi : Uludağ Üniversitesi Ziraat Fakültesi
Tarım Ekonomisi Bölümü

Yüksek Lisans Öğrenimi : Adnan Menderes Üniversitesi Ziraat Fakültesi
Tarım Ekonomisi Bölümü

Yabancı Diller : İngilizce

BİLİMSEL FAALİYETLERİ

a) Makaleler

-SCI

-Diğer

b)Bildiriler

-Uluslararası

-Ulusal

c) Katıldığı Projeler

İŞ DENEYİMİ

Çalıştığı Kurumlar ve Yıl : Bursa Tarım İl Müdürlüğü Karacabey İlçe
Müdürlüğü 1995-1998, Karacabey Fidan ve Fide Test Merkezi Müdürlüğü 1999-
2002, Balıkesir Gıda Tarım ve Hayvancılık İl Müdürlüğü 2002-Halen

İLETİŞİM

E-Posta Adresi : hakanimamoglu@gmail.com

Tarih : 20/04/2017